

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ - ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΜΣ ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η πρώτη δίκη της Συνομοσίας Πυρήνων της Φωτιάς:

Μια ανθρωπολογική προσέγγιση...

Εκπόνηση Εργασίας: Τζιόβα Κατερίνα

Επόπτρια Καθηγήτρια: Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας)

Πρώτη Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ουρανία Αστρινάκη (Πάντειο Πανεπιστήμιο)

Δεύτερος Επιβλέπων Καθηγητής: Πολυμέρης Βόγλης (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας)

*Θέλω να σου πω ότι νομίζω
τα κλουβιά πως δεν τα φτιάχνουν για πουλιά
τα `χουνε γι' αυτούς που συνηθίζουν
να κρατάνε τη ζωή μες στα κελιά.
Πού με πάνε, θα `θελα να ξέρω,
τι έχω κάνει, και ποιον έχω για κριτή
κι όμως, κρίνω, κρίνομαι, υποφέρω
τι έχω κάνει, και με πέταξαν στη γη;*

Μωρά στη Φωτιά-Αποτυχημένο παιδί

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	9
Κεφάλαιο 1 - Το πεδίο	19
1.1 Η επιλογή του δύσκολου και «πιασάρικου» πεδίου και η πρόσβαση σε αυτό...19	
1.2 Η πρώτη είσοδος.....	23
1.3 Τα πρόσωπα της δίκης και οι πληροφορητές.....	26
1.4 Λαθραία έρευνα: τα όριά της.....	28
1.5 Συνέντευξη-Έρευνα vs. Ανάκριση.....	33
1.6 Whose side are you on?.....	35
1.7 Ερευνήτρια σε κρίση.....	37
Κεφάλαιο 2 - Είναι ο κανόνας που κάνει την εξαίρεση ή η εξαίρεση που παράγει τον κανόνα;.....	41
2.1 Αναδρομή και ιστορικά συμφραζόμενα της εφαρμογής της ελληνικής εξαιρετικής νομοθεσίας: η δημιουργία της ιστορικής κουλτούρας της εξαίρεσης.42	
2.2 Εξαίρεση και κυβερνητικότητα.....	57
2.3 Η κατασκευή του εχθρού στην περίπτωση της δίκης	63
2.3.1 Η μη κανονικότητα των κατηγορουμένων - Παρούσα στην αγόρευση του εισαγγελέα	64
2.3.2 Η απογύμνωση στη ΓΑΔΑ, αφετηρία γυμνής ζωής.....	67
Κεφάλαιο 3 - Η δίκη των ΣΠΦ ως διακύβευμα του κράτους δικαίου, διαπραγματεύσεις και αντιστάσεις	71
3.1 Η δίκη ως πολιτική τελετουργία της εξουσίας για τη νομιμοποίηση του καθεστώτος εξαίρεσης	71
3.1.1 Ο χώρος του δικαστηρίου και η χωροταξία της δίκης	71
3.1.2 Η τελετουργία της δίκης οδεύοντας προς το παράδειγμα της εξαίρεσης....	74
3.1.3. Πρακτικές αντίστασης των κατηγορουμένων	77

3.2 Όταν η δίκη και ο νόμος ακυρώνει τις αρχές της ποινικής δίκης και του κράτους δικαίου	84
3.2.1 Αντιστροφή του τεκμηρίου αθωότητας κατά τη δίωξη και την αποδεικτική διαδικασία.....	85
3.2.2 «Έχουν δημιουργηθεί κάποια σενάρια, ένα σενάριο αντιμετωπίζω»: ποινικοποίηση προσωπικών σχέσεων, επιλήψιμα αντικείμενα, ενδείξεις ενοχής	87
3.2.3 Η διαπραγμάτευση του πολιτικού και ποινικού στοιχείου από τα μέρη της δίκης.....	92
3.3 Ξε-μαθαίνοντας το δίκαιο	102
3.3.1 Η διαδικασία για τους νομικούς	103
3.3.2 Οι γονείς μπροστά στην διάψευση των δικαιολογικών προσδοκιών τους	107
Επίλογος.....	111
Βιβλιογραφία	117

Ευχαριστίες

Οφείλω να ευχαριστήσω όσους από τους συμμετέχοντες σε αυτή τη δίκη δέχθηκαν, σε μια τόσο δύσκολη στιγμή για τους ίδιους, να μου μιλήσουν. Ευελπιστώ ότι η αδικία που βίωσαν θα ανατραπεί στην εξέταση της απόφασης, που καταδίκασε τους έξι από αυτούς, σε δεύτερο βαθμό. Νιώθω την ανάγκη να επισημάνω την συνεισφορά της συμφοιτήτριας και συναδέλφου, Μάρως Πατρή, καθώς δίχως την παρουσία της και τις συζητήσεις μας, η έρευνα αυτή πιθανότατα δεν θα είχε ανακύψει. Θα ήθελα να ευχαριστήσω την επόπτριά μου Ρίκη Βαν Μπουσχότεν για τον ενθουσιασμό με τον οποίο αγκάλιασε την επιλογή αυτής της έρευνας και με έσπρωξε να βυθιστώ μέσα στο πεδίο. Μαζί και με την Ράνια Αστρινάκη συμβάλανε σημαντικά με τους προβληματισμούς τους και τις αυστηρές επισημάνσεις τους και επέδειξαν ουσιαστική υποστήριξη και βοήθεια καθ' όλο το διάστημα που βρισκόμουν στο πεδίο. Αφουγκράστηκαν το φόβο μου και την αγωνία μου στο να επεξεργαστώ την εθνογραφία και να της δώσω μια συνεκτική μορφή. Οι σπουδές αυτές δεν θα είχαν εκπληρωθεί αν δεν ήταν το ανοιχτό πνεύμα του πατέρα μου, ο οποίος στήριζε την επιλογή μου να έρθω σε επαφή με ένα άλλο επιστημονικό πεδίο, να αναστείλω το κάλεσμα της οικογενειακής νομικής παράδοσης, αλλά και να την μεταμορφώσω σε επιλογή μου μέσα από αυτές τις σπουδές. Είμαι ευγνώμων στον σύντροφό μου, ο οποίος σε κάθε περίοδο διακοπών δεχόταν ότι έχω διάβασμα.

Εισαγωγή

Η εργασία αυτή, με αφετηρία την πρώτη δίκη της οργάνωσης Συνομοσίας Πυρήνων της Φωτιάς¹, πραγματεύεται την εισαγωγή του «καθεστώτος της εξαιρέσεως» στο ελληνικό ποινικό δίκαιο και στην ελληνική συνταγματική τάξη, δια της εφαρμογής των «τρομονόμων» από τα δικαστήρια², σε εναρμόνιση με τις διεθνείς επιταγές της αντιτρομοκρατικής πολιτικής. Ο Giorgio Agamben περιγράφει την κατάσταση εξαιρέσεως ως έναν κενό χώρο δικαίου, όπου ο νόμος αναστέλλεται (2007:87). Ταυτόχρονα ο Agamben ανδεικνύει ότι αυτά τα έκτακτα μέτρα τα οποία λαμβάνονται στα πλαίσια της κατάστασης εξαιρέσεως μετασχηματίζονται σε τεχνική διακυβέρνησης, η οποία «μεταβάλλει τη δομή και την έννοια της παραδοσιακής διάκρισης των συνταγματικών μορφών» (2007:14). Αυτή η τεχνική διακυβέρνησης βασισμένη στο νομικό καθεστώς της εξαιρέσεως βασίζεται στην αναστολή διατάξεων του νόμου έναντι αυτών, οι οποίοι ανα περίοδο κρίνονται ως πολιτικοί αντίπαλοι του κράτους, αυτών που η Νένη Πανουργιά (2013) ονομάζει «επικίνδυνους πολίτες». Η δίκη της Συνομοσίας των Πυρήνων της Φωτιάς αποτέλεσε σημείο τομής σε αυτή τη διαδικασία μετάλλαξης του ελληνικού νομικού πολιτισμού, ως η πρώτη δίκη εφαρμογής του Ν. 3251/2004, του λεγόμενου «*δεύτερου τρομονόμου*»³.

Με την δίκη αυτή οι νομικές διατάξεις, οι οποίες ήταν απλά αποτυπωμένες στο χαρτί παίρνουν σάρκα και οστά. Καθορίζονται, πλέον, σε επίπεδο δικαστικής; πραγματικότητας ποιες είναι οι συμπεριφορές, οι ιδεολογίες και οι πράξεις, οι οποίες υπάγονται στο γράμμα του νόμου και στην νομική κατηγορία του τρομοκράτη. Τα επιχειρήματα για την υποστήριξη αυτής της θεωρητικής μου θέσης αντλούνται κατά κύριο λόγο από την πολιτική φιλοσοφία και την νομική επιστήμη, αλλά και από την

¹ Κατά τον χρόνο συγγραφής της παρούσας εργασίας λαμβάνει χώρα στον Κορυδαλλό η δεύτερη δίκη της εν λόγω οργάνωσης και εκκρεμούν τουλάχιστον άλλες δύο, για τις οποίες δεν έχει προσδιοριστεί δικάσιμος.

² Η εφαρμογή αυτή από τα δικαστήρια παρά τους νομικούς ισχυρισμούς των κατηγορουμένων για αντισυνταγματικότητα, εισάγει εμμέσως το καθεστώς εξαιρέσεως και στην ελληνική συνταγματική τάξη, καθώς η αντιτρομοκρατική νομοθεσία κρίνεται από το δικαστήριο αυτό ως σύμφωνη με το Σύνταγμα.

³ Ως «πρώτος τρομονόμος» έχει χαρακτηριστεί ο Ν. 2928/2001 για την καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος, βάσει του οποίου δικάστηκε η 17 Νοέμβρη.

πολιτική ανθρωπολογία και την ανθρωπολογία του δικαίου, επιχειρώντας κατά αυτό τον τρόπο μια διεπιστημονική προσέγγιση της εφαρμογής του καθεστώτος της εξαίρεσης και της μετατροπής του σε τεχνική διακυβέρνησης του πληθυσμού.

Για να γίνει όμως αντιληπτή η σημασία αυτής της δίκης και των θεμάτων που ανακύπτουν είναι απαραίτητο να γίνει μια αναφορά στο πλαίσιο της, εκκινώντας από τη σύλληψη των κατηγορουμένων και καταλήγοντας στην στιγμή της δίκης.

Σκηνή Νο1: Είναι 23 Σεπτεμβρίου 2009, στην Ελλάδα βρισκόμαστε μεσούσης της προεκλογικής περιόδου. Οι πρωινές ειδήσεις αναφέρουν με ένταση και στόμφο, το πρωινό καυτό νέο, το «τρομοκρατικό» χτύπημα, τη βομβιστική επίθεση στο σπίτι της υποψηφίου βουλευτή του ΠΑΣΟΚ, Λούκας Κατσέλη⁴. Το ίδιο το νέο χρωματίζεται ως προς το πως θα μεταδοθεί από το ίδιο το πολιτικό σκηνικό των εκλογών και χρησιμοποιείται εις όφελός του.

Το απόγευμα της ίδιας ημέρας ανακοινώνεται ότι η Αντιτρομοκρατική υπηρεσία εντόπισε μια «γιάφκα» στο Χαλάνδρι και προχώρησε στη σύλληψη τεσσάρων υπόπτων⁵ για την παραπάνω επίθεση⁶. Τα πρόσωπα αυτά θεωρούνται μέλη της «τρομοκρατικής», όπως προσδιορίζεται από τα ΜΜΕ, «επαναστατικής», όπως προσδιορίζεται από τους ίδιους, ομάδας «Συνομοσία Πυρήνων της Φωτιάς». Από τα άτομα τα οποία συνελήφθησαν τον Σεπτέμβριο του 2009 και τα οποία αποτέλεσαν τους κατηγορούμενους σε αυτή την πρώτη δίκη σχετικά με τη δράση της οργάνωσης Συνομοσία Πυρήνων της Φωτιάς μόνο δύο ανέλαβαν την πολιτική ευθύνη για συμμετοχή στην οργάνωση. Οι υπόλοιποι 7 είτε δήλωσαν αναρχικοί είτε καμία σχέση με τη συγκεκριμένη οργάνωση.

Τις επόμενες ώρες και ημέρες τα δελτία ειδήσεων βουίζουν με νέα της αντιτρομοκρατικής δράσης του κράτους, το νέο επίτευγμα μετά την εξάρθρωση της

⁴ Σε αυτή την επίθεση σημειώθηκαν μικρής εντάσεως υλικές ζημιές, όπως θραύση ενός τζαμιού της πόρτας και μαύρισμα του τοίχου. Δεν υπήρξε κανένας τραυματισμός ή απώλεια ανθρώπινης ζωής.

⁵ Βλ. για τις συλλήψεις το Δελτίο Τύπου της Γενικής Αστυνομικής Διεύθυνσης Αττικής http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&lang=%27.%27&perform=view&id=2375&Itemid=451&lang=

⁶ Για αυτή την επίθεση ανάληψη ευθύνης έγινε μετά τη σύλληψη των υπόπτων και μάλιστα στις 3/10/2009 με ανάρτηση στον ιστοχώρο athens.indymedia.org.

17 Νοέμβρη. Κατηγορούμενοι πάνε και έρχονται σιδεροδέσμοι στα Δικαστήρια της Ευελπίδων και προφυλακίζονται. Φωτογραφίες, ατομικά και προσωπικά στοιχεία δίνονται στη δημοσιότητα κατόπιν εισαγγελικής εντολής, στο όνομα της δημόσιας τάξης και ασφάλειας. Τα ΜΜΕ καλύπτουν όλη αυτή την κινηματογραφική διαδικασία σε αστυνομικό και δικαστικό επίπεδο.

Η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας, μετά από 5 χρόνια νεοφιλελεύθερης και με εθνικιστικό πρόσημο διακυβέρνησης, πάνω που απειλείται να χάσει την εξουσία από το ΠΑΣΟΚ στα πλαίσια της παραδοσιακής τότε δικομματικής εναλλαγής στην εξουσία, αποκτά ένα νέο επίτευγμα να διαλαλήσει. Έτσι, η υπόθεση αυτή εργαλειοποιείται στα πλαίσια της προεκλογικής εκστρατείας, τόσο από την ίδια την κυβέρνηση όσο και από την αντιπολίτευση, επενεργώντας παράλληλα στις ζωές όσων εμπλέκονται σε αυτή, άμεσα ή έμμεσα.

Η πολιτική κατάσταση της περιόδου μπορεί να περιγραφεί από τα προτάγματα της προεκλογικής περιόδου. Πρόκειται κυρίως για ένα διχασμό ανάμεσα στο «Λεφτά υπάρχουν» του ΠΑΣΟΚ και στην ανάγκη για μια προοπτική ελπίδας από την μία πλευρά, και στην πολιτική της λιτότητας και αυστηρότητας που πρότεινε η Νέα Δημοκρατία, από την άλλη, δίχως να λείπουν και οι ενδιάμεσες αποχρώσεις που χαρακτήριζαν το πολιτικό σκηνικό. Η δράση της Συνομοσίας Πυρήνων της Φωτιάς εντοπίζεται να εκκινεί τον Ιανουάριο του 2008 και εντείνεται μετά την δολοφονία του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου το 2008, από εκείνο το σημείο και έπειτα οι επιθέσεις αναβαθμίζονται αφού πραγματοποιούνται με αυτοσχέδιους εκρηκτικούς μηχανισμούς μικρού βεληνεκούς (κατσαρόλες). Χαρακτηριστικές επιθέσεις οι οποίες και αποτέλεσαν τμήμα της δικογραφίας, είναι στις 21 Ιουλίου 2009 η επίθεση στην πολυκατοικία του πρώην υφυπουργού Εσωτερικών Παναγιώτη Χηνοφώτη, στις 2 Σεπτεμβρίου 2009 στο Υπουργείο Μακεδονίας-Θράκης και στις 23 Σεπτεμβρίου 2009 στο διαμέρισμα της Λούκα Κατσέλη⁷, για τις οποίες αποδόθηκαν κατηγορίες για κατασκευή και χρήση εκρηκτικών μηχανισμών, φθορά ξένης

⁷ Για περισσότερες πληροφορίες βλ .

<http://tvxs.gr/news/%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1/%CE%BF%CE%B9-%CF%83%CF%84%CF%8C%CF%87%CE%BF%CE%B9-%CF%84%CF%89%CE%BD-%C2%AB%CF%80%CF%85%CF%81%CE%AE%CE%BD%CF%89%CE%BD-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%86%CF%89%CF%84%CE%B9%CE%AC%CF%82%C2%BB>

ιδιοκτησίας, διακεκριμένη φθορά ξένης ιδιοκτησίας, επικίνδυνες σωματικές βλάβες και όλες με την επιβαρυντική κατάσταση της τρομοκρατικής ενέργειας. Θα πρέπει, όμως, όσον αφορά την περίπτωση της Συνομοσίας Πυρήνων της Φωτιάς και το λόγο γύρω από αυτήν να λάβουμε υπόψιν και την κοινωνική και νεολαϊστική έκρηξη κατά τα γεγονότα του Δεκέμβρη του 2008, που ακολούθησαν τη δολοφονία του 15χρονου Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου. Ο Χρήστος Λυντέρης παρατηρεί σχετικά με τον Δεκέμβρη του 2008 ότι «βιώθηκε σαν ένα τελείως μη αναμενόμενο γεγονός, ένα γεγονός που με όλη του τη δύναμη (όμορφη ή φρικώδη, αλλά με σιγουριά δύναμη) κλόνισε όλες τις εννοιολογικές, φαντασιακές, πολιτικές, οικονομικές, και αλυσίδες επιθυμίας του κοινωνικού σχηματισμού» (Lynteris 2011:210). Ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες που εμπλάκησαν, υπήρξαν τμήματα της νεολαίας τα οποία υιοθέτησαν ένα ριζοσπαστισμό, εκφραζόμενο ενίοτε και με πρακτικές βίας, αμφισβητώντας κατά αυτό τον τρόπο το κρατικό μονοπώλιο της βίας. Ειδικότερα, τα πρόσωπα που κατηγορήθηκαν για τη συμμετοχή σε αυτή την οργάνωση μπορούσαν να συσχετιστούν ως κάποιο βαθμό με το νεολαϊστικό δυναμικό του Δεκέμβρη στα πλαίσια της πολυμορφίας των δράσεων και του περιεχομένου που τον χαρακτήρισαν. Αλλά και η ίδια η οργάνωση σε προκηρύξεις της είχε συνεχείς αναφορές στα γεγονότα του Δεκέμβρη και την σημασία τους. Ένα από τα «χτυπήματα» της Συνομοσίας Πυρήνων της Φωτιάς ήταν στο σπίτι του Αναπληρωτή Υπουργού Δημοσίας Τάξης κατά την περίοδο του Δεκέμβρη του 2008, Παναγιώτη Χηνοφώτη, πρόκειται για άλλη μια περίπτωση τοποθέτησης εκρηκτικού μηχανισμού-κατσαρόλας⁸, με την οποία προκλήθηκαν ευτελείς υλικές ζημιές στον υπαίθριο χώρο στάθμευσης της πολυκατοικίας, κατά την οποία έκρηξη δεν κινδύνευσε κάποιο πρόσωπο. Στην προκήρυξη ανάληψης πολιτικής ευθύνης αναφέρεται «Για ακόμα μια φορά η επίθεση μας είχε σαν στόχο άνθρωπο του χώρου της αστυνομίας, αλλά πιστεύοντας ότι το ζήτημα αυτό έχει αναλυθεί διεξοδικά από προηγούμενες προκηρύξεις μας θεωρούμε σκόπιμο να αναφερθούμε, εν είδη πολιτικής ανασκόπησης, στα γεγονότα του Δεκέμβρη που μας πέρασε. Ύστερα από εφτά μήνες, μπορούμε να εκτιμήσουμε την ιστορική παρακαταθήκη που άφησαν τα γεγονότα του Δεκέμβρη. Αυτές οι κοντά είκοσι

⁸ Αυτοί ήταν κυρίως οι μηχανισμοί που χρησιμοποιήθηκαν από την οργάνωση, είχαν, επίσης, χρησιμοποιηθεί γκαζάκια στην αρχή της δράσης της τον Ιανουάριο του 2008.

μέρες που η θερμοκρασία στις πόλεις και την πρωτεύουσα της χώρας χτύπησε κόκκινο. Όταν πλήθος κόσμος χρησιμοποίησε μεθόδους συγκρουσιακής βίας ρημάζοντας τις νύχτες των μητροπόλεων, τα οικονομικά τους κέντρα, τους εμπορικούς δρόμους της κατανάλωσης και συγκρούστηκε με λύσσα με τις κατασταλτικές μονάδες.»⁹. Τόσο οι ίδιοι όσο και οι διωκτικές αρχές τους συνδέουν με την έκρηξη της νεολαίας τον Δεκέμβρη. Το νεαρό της ηλικίας τους, καθώς οι οκτώ από τους εννέα κατηγορούμενους αυτής της δίκης, ήταν, όταν συνελήφθησαν μεταξύ 20-22 ετών συνδέεται συνειρμικά με την περίοδο εκείνη. Πρόκειται λοιπόν για ένα στοιχείο που καθορίζει και επικαθορίζει την αντιμετώπιση της συγκεκριμένης περίπτωσης.

Τις μέρες και εβδομάδες που ακολουθούν, εντός όλου αυτού του πλαισίου και μετά από διάφορες πληροφορίες που διαρρέουν ή παρουσιάζονται από τα ΜΜΕ σχετικά με την ταυτότητα των συλληφθέντων και κατηγορουμένων, μαθαίνω ότι οι κατηγορούμενοι ήταν άτομα γνωστά σε εμένα, οικεία με την ευρύτερη έννοια του όρου, εντασσόμενα στον ευρύτερο περίγυρο μου. Αυτό με έβαλε σε ιδιαίτερο προβληματισμό και τράβηξε το ερευνητικό μου ενδιαφέρον, καθώς άτομα με κοινές έως παραπλήσιες με εμένα κοινωνικές καταβολές, βρέθηκαν να εμπλέκονται σε μια υπόθεση «τρομοκρατίας», πανελλαδικού βεληγεκούς και ιδιαίτερων πολιτικών διαστάσεων. Μάλιστα, πρέπει να σημειωθεί ότι η δράση της οργάνωσης αυτής δεν υπήρξε κατά πολύ διαφορετική από αυτή άλλων αναρχικών ομάδων, οι οποίες κινούνται σε μια λογική αντάρτικου πόλης και απείχε κατά πολύ από την δράση και τα χτυπήματα της 17 Νοέμβρη, της οργάνωσης που στιγμάτισε και διαμόρφωσε σε επίπεδο ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού την έννοια της τρομοκρατικής οργάνωσης και πράξης. Η δράση της Συνομοσίας Πυρήνων της Φωτιάς, μέχρι την σύλληψη των κατηγορούμενων της δίκης αυτής, χαρακτηριζόταν, κυρίως, από εκρήξεις μικρής εμβέλειας με απειροελάχιστες υλικές ζημιές, κυρίως με γκαζάκια και στη συνέχεια με τους εκρηκτικούς μηχανισμούς-κατσαρόλες. Σε αντίθεση με την 17 Νοέμβρη, ουδέποτε είχε προβεί σε δολοφονικές επιθέσεις,

⁹ https://athens.indymedia.org/front.php3?lang=el&article_id=1059308

Η υπαγωγή αυτής της υπόθεσης στην αντιτρομοκρατική νομοθεσία, την καθιστά την πρώτη περίπτωση όπου εφαρμόζεται ο «*δεύτερος τρομονόμος*» μετά την θέσπισή του το 2004.

Αυτή η μεταλλαγή της μεταχείρισης είναι που διεύρυνε και σε επίπεδο πρακτικής την εφαρμογή των αντιτρομοκρατικών νομοθετημάτων και πολιτικών, κανονικοποιώντας και διευρύνοντας την εξαίρεση σε περιπτώσεις οι οποίες έως τώρα καλύπτονταν από το υπάρχον ποινικό οπλοστάσιο. Η διεύρυνση αυτή, όπως εμφανίζεται στην δίκη της ΣΠΦ, θεμελιώνει ένα καθεστώς που θα μπορούσε να διευρυνθεί παραπέρα σε άλλους εν δυνάμει πολιτικούς αντιπάλους της πολιτικής εξουσίας και της εκάστοτε κυβέρνησης, εντάσσοντας εν δυνάμει ολόκληρους χώρους από το πεδίο των πολιτικών αντιπάλων και αμφισβητιών σε αυτό των τρομοκρατών, όπως ειδικά αυτός ο όρος διαμορφώθηκε μετά την 11/9.

Σκηνή Νο2

Είναι αρχές του Μαΐου του 2011 και πηγαίνω για πρώτη φορά στις φυλακές Κορυδαλλού να παρακολουθήσω την εξέλιξη της πρώτης από μια σειρά δικών που θα λάμβαναν χώρα σχετικά με την δράση της οργάνωσης ΣΠΦ, της λεγόμενης δίκης για την «*γιάφκα του Χαλανδρίου*». Για εμένα την ίδια η 5^η Μαΐου 2011 αποτελεί και το βάπτισμα του πυρός στην βίωση της πρακτικής εφαρμογής του δικαίου της εξαίρεσης. Η δίκη της «*γιάφκας του Χαλανδρίου*» γίνεται εντός της ειδικά διαμορφωμένης αίθουσας στις γυναικείες φυλακές του Κορυδαλλού, στις οποίες η είσοδος επιτρέπεται έπειτα από διαδοχικούς ελέγχους ασφαλείας, με τα στοιχεία των εισερχομένων να παρακρατούνται από τις αστυνομικές αρχές. Η σύνθεση του δικαστηρίου, αν και τριμελές εφετείο κακουργημάτων, είναι ειδική, 5μελής. Εξ αρχής συμμετέχουν επιπλέον δικαστές και εισαγγελείς για την περίπτωση της αναπλήρωσης τους¹⁰. Αυτοί οι δικαστές και εισαγγελείς κατά το διάστημα της δίκης αυτής δεν

¹⁰ Υπό κανονικές συνθήκες οι δίκες αυτές, του Τριμελούς Εφετείου Κακουργημάτων, θα γίνονταν στο Εφετείο Αθηνών, που βρίσκεται στο κέντρο της Αθήνας. Το δικαστήριο θα αποτελούνταν από τρεις δικαστές και έναν εισαγγελέα, έναντι των πέντε δικαστών και δύο εισαγγελέων που απάρτιζαν το εν λόγω δικαστήριο.

δύνανται να δικάζουν άλλες υποθέσεις. Η σύνθεση του δικαστηρίου, υπό κανονικές συνθήκες και σε σχέση με κάποιες από τις αποδιδόμενες πράξεις, κυρίως σε σχέση με αυτές που έχουν κακουργηματικό χαρακτήρα καθώς στρέφονται κατά της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητας, ή έστω αν αυτές γινόντουσαν αντιληπτές ως πολιτικά εγκλήματα, θα έπρεπε να είναι αυτή του Μικτού Ορκωτού Δικαστηρίου σύμφωνα με το άρθρο 109 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας και με το άρθρο 97 του Συντάγματος. Η σύνθεση των Μικτών Ορκωτών Δικαστηρίων περιλαμβάνει τρεις τακτικούς δικαστές και σώμα ενόρκων. Σε σχέση με τους εκρηκτικούς μηχανισμούς αρμόδιο θα ήταν αντίστοιχα το Τριμελές Εφετείο Κακουργημάτων, δίχως όμως την ειδική σύνθεση¹¹.

Καθ' όλη τη διάρκεια της δίκης η πολιτική κατάσταση είναι πολύ διαφορετική από τον χρόνο της σύλληψης των κατηγορουμένων, το βλέμμα είναι στραμμένο στην οικονομική κρίση και στην σύναψη των Μνημονίων. Από το Μάιο του 2011 έως και την στιγμή της έκδοσης της απόφασης στη δίκη της ΣΠΦ, το Σύνταγμα ασφυκτιά από διαδηλωτές, θυμίζοντας σε επίπεδο μαζικότητας τη συμμετοχή στα γεγονότα του Δεκεμβρίου 2008, ο κίνδυνος των λαϊκών εξεγέρσεων είναι παρών. Αν και το βλέμμα έχει αποστραφεί από τη δίκη της ΣΠΦ, το πολιτικό προσωπικό και η πολιτική βούληση δεν παύουν να είναι παρόντα καθ' όλη τη διάρκεια της δίκης, ώστε να μην απονομιμοποιηθεί η τότε μεγαλοπρεπής επιτυχία και να μην αναιρεθεί η σπουδαιότητα της συγκεκριμένης υπόθεσης. Πολλές φορές αυτή η πολιτική βούληση υποστασιοποιείται στο πρόσωπο των ίδιων των δικαστών και του εισαγγελέα, στοιχείο που αναφάνεται στην πορεία της δίκης, για παράδειγμα από την πρόταση του εισαγγελέα για την απόφαση, από τις ερωτήσεις των δικαστών προς τους μάρτυρες και τους κατηγορουμένους. Οι προβολείς, όμως, την ίδια στιγμή είναι στραμμένοι σε μια άλλη πολύκροτη και πιο βίαιη οργάνωση, τον Επαναστατικό Αγώνα¹², σε σχέση με την περίπτωση της δίκης της ΣΠΦ «γιάφκα του Χαλανδρίου»,

¹¹ Στις περιπτώσεις που κάποιος κατηγορείται για περισσότερες αξιόποινες πράξεις αρμόδιο είναι το ανώτερο από τα επιμέρους δικαστήρια, ως εκ τούτου θα ήταν το Τριμελές Εφετείο Κακουργημάτων. Εφόσον όμως οι πράξεις αυτές δεν είχαν υπαχθεί στον τρομονόμο δεν θα υπήρχε η ειδική σύνθεση του δικαστηρίου, αλλά και οι επιβαρημένες ποινές.

¹² Ο Επαναστατικός Αγώνας αναπτύσσει δράσει από το 2003 έως και το 2010 όπου και σκοτώνεται από πυρά αστυνομικών ο Λάμπρος Φούντας κατά τη διάρκεια ελέγχου στο όχημά του. Με το περιστατικό αυτό εκκινά η εξάρθρωση του Ε.Α. η οποία και ολοκληρώνεται το 2011. Ο

αφού η δράση του ΕΑ, υπήρξε πιο βίαιη και πιο συγγενής στο επίπεδο της φύσης των επιθέσεων με αυτή της 17Ν.

Έως την ανάδυση της Συνομοσίας των Πυρήνων της Φωτιάς, κατά καιρούς, σε επίπεδο πολιτικού και δημοσιογραφικού λόγου γινόταν αναφορά στη δράση αναρχικών ομάδων ως «τρομοκρατική», αλλά αυτός ήταν ένας αποσπασματικός χαρακτηρισμός και η δικαστική μεταχείριση αντίστοιχων περιπτώσεων γινόταν στα πλαίσια της κοινής ποινικής νομοθεσίας. Αυτό το στοιχείο που διαφοροποιεί την συγκεκριμένη περίπτωση είναι, αφενός, η εξαιρετικά θεαματική κάλυψη της δράσης της οργάνωσης και η φερόμενη ως επιτυχία των αστυνομικών-διωκτικών αρχών και, αφετέρου, η υπαγωγή της στην αντιτρομοκρατική νομοθεσία, η οποία θέτει εξαιρέσεις τόσο σε δικονομικό, όσο και σε ουσιαστικό επίπεδο, με αποτέλεσμα την επιβολή βαριών καταδικών σε εξαιρετικά νεαρά άτομα. Σχετικά με την απόφαση, οι δύο εκ των κατηγορουμένων που αρνήθηκαν να προσέλθουν στη δίκη, κρίθηκαν ένοχοι για τη συγκρότηση της τρομοκρατικής οργάνωσης και ηθικοί αυτουργοί για τις παραπάνω εκρήξεις, καθώς δεν αποδείχθηκε η φυσική τους παρουσία στο χώρο των εκρήξεων, καταδικάστηκαν σε συνολικά 77 χρόνια ποινών ο καθένας, τα οποία συγχωνεύθηκαν σε 25 χρόνια κάθειρξης, τα οποία αποτελούν και το ανώτατο όριο. Ο τρίτος εκ των κατηγορουμένων που δεν συμμετείχε στη δίκη κρίθηκε ένοχος για ένταξη σε τρομοκρατική οργάνωση και απλή συνδρομή στην έκρηξη στην οικία Κατσέλη, παράβαση του νόμου περί εκρηκτικών υλών και κατασκευή και κατοχή του εκρηκτικού μηχανισμού που τοποθετήθηκε στην οικία του ζεύγους Κατσέλη-Αρσένη, καταδικάστηκε σε συνολικά 32 χρόνια ποινών, τα οποία συγχωνεύθηκαν σε 20ετή κάθειρξη. Τέλος οι τρεις τελευταίοι κατηγορούμενοι, οι οποίοι και παρευρέθησαν στη δίκη κρίθηκαν ένοχοι για ένταξη σε τρομοκρατική οργάνωση και απλή συνδρομή στην έκρηξη στην οικία Κατσέλη, παράβαση του νόμου περί εκρηκτικών υλών και κατασκευή και κατοχή του εκρηκτικού μηχανισμού που τοποθετήθηκε στην οικία του ζεύγους Κατσέλη-Αρσένη, καταδικάστηκαν σε συνολικές ποινές 25 ετών ο καθένας, τα οποία συγχωνεύθηκαν σε 11 χρόνια κάθειρξης. Πρέπει να σημειωθεί ότι η

Επαναστατικός Αγώνας προέβη σε μια σειρά από επιθέσεις κατά βάση με εκρηκτικούς μηχανισμούς μέτριας έως και μεγάλης έντασης, αλλά και με αυτόματα όπλα και ανταρματικό πύραυλο ενάντια στην Αμερικάνικη Πρεσβεία στην Αθήνα το 2008, σε κάποιες από αυτές εκτός από υλικές ζημιές υπήρξαν από ελαφρείς έως και βαρείς τραυματισμοί ατόμων.

εισαγγελική πρόταση περιελάμβανε ελαφρύτερες καταδίκες και ποινές, αλλά οι δικαστές κινήθηκαν σε πιο αυστηρή κατεύθυνση. Το δικαστήριο αρνήθηκε σε όλους τους παραπάνω το ανασταλτικό αποτέλεσμα της έφεσης, δηλαδή την μη εκτέλεση των ποινών τους μέχρι την απόφαση επί της έφεσης. Ο έβδομος εκ των κατηγορουμένων καταδικάστηκε για πλημμελήματα, άσχετα με την δράση της οργάνωσης, σε δύο χρόνια και εννέα μήνες φυλάκιση, καθώς κατά την έρευνα στην οικία του μετά τη σύλληψή του βρέθηκαν αντικείμενα που δεν είχε νόμιμα στην κατοχή του. Τέλος, δύο εκ των κατηγορουμένων κρίθηκαν αθώοι λόγω αμφιβολιών.

Στο πλαίσιο αυτό στο Κεφάλαιο 1 γίνεται μια προσπάθεια εντοπισμού των μεθοδολογικών ιδιομορφιών του συγκεκριμένου πεδίου. Η αίσθηση του κινδύνου και της παρακολούθησης είναι παρούσα ανάμεσα στους συμμετέχοντες στην δίκη, στους κατηγορούμενους, στους φίλους και συγγενείς τους, ακόμη και σε εμένα. Η αίσθηση αυτή πλανάται και επικαθορίζει τις σχέσεις μεταξύ ερευνητή και πληροφορητών, αλλά και την στάση των ίδιων των συμμετεχόντων στη δίκη. Περιγράφονται, λοιπόν, το πεδίο και οι πληροφορητές καθώς και τα μεθοδολογικά και ηθικά ζητήματα που ανακύπτουν. Μπορεί να τηρηθεί το καθήκον της ενήμερης συγκατάθεσης προς όλα τα μέρη; Θεωρείται λαθραία η έρευνα όταν δεν είναι ενήμερες οι αρχές ή τα μέλη του δικαστηρίου; Ο ερευνητής μπορεί να παίρνει θέση σχετικά με την δίωξη και να εκφέρει τις προσωπικές του απόψεις; Ο ανθρωπολόγος μπορεί μέσα από την έρευνά του να παίρνει θέση;

Στο Κεφάλαιο 2 περιγράφεται η σχέση μεταξύ δικαίου, βίας και κυριαρχίας. Αυτή η σχέση διαπερνάται από την αναστολή του νόμου, ως πράξη του κυρίαρχου, η οποία και ενισχύει την κυριαρχία. Ερευνάται πώς η αντιτρομοκρατική νομοθεσία εμπίπτει στην έννοια του δικαίου της εξαιρέσεως και ποια τα αποτελέσματά της στην άσκηση της κρατικής εξουσίας; Ποια η ιστορική εξέλιξη των εξαιρετικών νομοθεσιών, μέχρι την σημερινή αντιτρομοκρατική νομοθεσία; Ποια είναι η συγκεκριμένη ιστορική κουλτούρα στην Ελλάδα και πως μας βοηθάει να κατανοήσουμε καλύτερα τη δική αυτή;

Πέραν από τη νομική διάταξη πώς επιτελείται η αναστολή του νόμου και εμπεδώνεται η κυριαρχία επί του ατόμου; Σε ποια έκταση μπορεί να συσχετισθεί η

κατά την Judith Butler επ' αόριστον κράτηση με την επέκταση της προσωρινής κράτησης πέραν του 18μήνου, ως μορφή αναστολής του νόμου, στην Ελλάδα; Πώς κατασκευάζεται ο εχθρός, ο επικίνδυνος πολίτης, μέσα από ποια διαδικασία και ποιο λόγο; Πως επηρεάζει η νεότητα των κατηγορουμένων την ποινική τους δίωξη;

Τέλος το Κεφάλαιο 3 το οποίο είναι το εθνογραφικό μέρος της παρούσας έρευνας, εστιάζει στην διαδικασία της δίκης. Εντοπίζεται κατά ποιο τρόπο η δίκη λειτουργεί ως πολιτική τελετουργία μέσα από την οποία η συμπεριφορά των κατηγορουμένων ως τρομοκρατών εισέρχεται στο δημόσιο βίο, στον πολιτικό βίο, κατατάσσεται κοινωνικά και στην προκειμένη περίπτωση κρίνεται απορριπτέα και τιμωρητέα. Εντοπίζεται το κατά τον David Kertzer γνωσιακό αποτέλεσμα της πολιτικής τελετουργίας στην αντίληψη των ανθρώπων για την πολιτική πραγματικότητα (1988:14), όπως προκύπτει μέσα από την δίκη αυτή, καθώς και για τη νομική πραγματικότητα, όπως διαπλέκεται με την πρώτη. Ο Max Gluckman¹³ κατά την έρευνά του στο βασιλικό δικαστήριο των Lozi, μελετώντας το δίκαιο των Barotse στη Νότια Ροδεσία της Αφρικής, εντόπισε την λειτουργία της δικαστηριακής διαδικασίας, ως περιλαμβάνουσα την εξουσία του κράτους, η οποία για το λόγο αυτό την καθιστά πολιτική διαδικασία (Vincent 1990:378). Αναδεικνύεται η πολιτική διάσταση της δίκης αυτής και πώς αυτή την επηρεάζει, αλλάζοντας το παράδειγμα άσκησης της δικαστικής εξουσίας στα πλαίσια του κράτους της εξαιρέσεως. Εντέλει σε ποια έκταση συνεχίζει να υπάρχει η τριμερής διάκριση των εξουσιών, κατά πόσο τηρούνται δικονομικές αρχές όπως το τεκμήριο της αθωότητας; Πως βιώνουν την εξαιρετική νομοθεσία οι δικηγόροι και οι γονείς των κατηγορουμένων; Ποια είναι τα όρια αντίστασης των κατηγορουμένων και των γονιών τους σε αυτή τη διαδικασία άσκησης εξουσίας;

¹³ Ο Gluckman υπήρξε πρωτοπόρος στην έρευνα της δικαστηριακής διαδικασίας, κατά τα έτη 1941-1947 διετέλεσε διευθυντής του Rhodes-Livingstone Institute, διάστημα κατά το οποίο διεξήγαγε τις έρευνές του. Χαρακτηριστικό δείγμα της έρευνάς του αποτελεί το έργο του *The Judicial Process* το οποίο εκδόθηκε το 1967.

Κεφάλαιο 1 - Το πεδίο

Η εργασία αυτή παρουσιάζει καταρχάς για εμένα ένα πρωτόγνωρο ενδιαφέρον, βάπτισμα και επαφή. Για αυτό και σε όλα της τα στάδια δεν μπόρεσα να την δω ως κάτι στεγνά ακαδημαϊκό, ως κάτι που έπρεπε να διεκπεραιωθεί για να κλείσει ένας κύκλος σπουδών και ζωής. Η δυσκολία που αντιμετώπισα ήταν ότι βρισκόμουν ανάμεσα σε τρεις κόσμους, από τη μια πλευρά η δικηγορική και πολιτική μου ταυτότητα και η επαφή μου με πρόσωπα του αναρχικού χώρου και από την άλλη η ακαδημαϊκή μου ιδιότητα. Αυτά τα στοιχεία συνιστούσαν τη δυσκολία μου αποστασιοποίησης και εμπόδιο στο να επιλέξω την ακαδημαϊκή οπτική μέσα από την οποία θα προσέγγιζα την έρευνα αυτή. Σε όλα τα στάδια αισθανόμουν ότι είμαι πολύ «εγώ» μέσα σε αυτό το πεδίο και χρειάζομαι την απαραίτητη αναστοχαστική αποστασιοποίηση, σαν αυτή να ήταν η μαγική λύση αλλά συνάμα και τόσο απρόσιτη. Θα προσπαθήσω να σκιαγραφήσω αυτά τα ζητήματα που με απασχόλησαν σε μεθοδολογικό και εντέλει και σε προσωπικό επίπεδο.

1.1 Η επιλογή του δύσκολου και «πιασάρικου» πεδίου και η πρόσβαση σε αυτό...

Η επιτόπια έρευνα έχει επισημανθεί ότι λειτουργεί ως μια τελετή μύησης στην πειθαρχία της ανθρωπολογίας και ότι είναι για τον νέο ανθρωπολόγο «το βασικό στάδιο που πρέπει να περάσει, προκειμένου να ενταχθεί στις τάξεις εκείνων που έχουν ήδη βιώσει «την πραγματικότητα» (του πεδίου) (Bacchiddu 2004). Το γεγονός αυτό μου δημιουργούσε ιδιαίτερο άγχος και πίεση αφενός, για την επιλογή του «σωστού» θέματος και αφετέρου για την ίδια τη στιγμή που θα έμπαινα στο πεδίο και τι θα αντιμετώπιζα σε αυτό¹⁴. Το πρώτο ερώτημα, όμως, που έπρεπε να απαντηθεί ήταν ποιο μπορούσε να είναι το «σωστό» θέμα. Τα στοιχεία που συνέτειναν στο να καταλήξω στο παρόν θέμα ήταν καταρχάς η έρευνά μου να διατρέχεται από μια διεπιστημονική προσέγγιση μεταξύ ανθρωπολογίας και δικαίου, το οποίο και

¹⁴ Για τα διάφορα (αρνητικά) συναισθήματα που μπορούν να ανακύψουν κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας, βλ. Pollard 2009.

αποτελούσε την πρώτη μου, ας πούμε, εκπαίδευση. Ήθελα αυτό το εφόδιο να το εκμεταλλευτώ, αλλά πολύ περισσότερο να ικανοποιήσω την ανάγκη, η οποία και με έσπρωξε προς την ανθρωπολογία και τις κοινωνικές επιστήμες, να αντιληφθώ το δίκαιο πέρα από την θέσπισή του, να προσπαθήσω να σκιαγραφήσω την λειτουργία του και την αλληλεπίδρασή του με την κοινωνία, την πολιτισμική του διάσταση. Κατά δεύτερον, ήθελα το θέμα μου πέρα από το να είναι κάτι σύγχρονο, να είναι και κάτι που δεν έχει ερευνηθεί, κάτι που να συμβαίνει εκείνη τη στιγμή! Αναρωτήθηκα ποιες δίκες γίνονται τώρα που να παρουσιάζουν ενδιαφέρον. Βεβαίως κάθε δίκη μπορεί να έχει ερευνητικό ενδιαφέρον, απλώς από μια διαφορετική σκοπιά που εκείνη τη στιγμή δεν πέρναγε από τον νου μου. Έτσι, η άμεση αναφορά ήταν αυτή των δικών της Συνομοσίας Πυρήνων της Φωτιάς, που λάμβανε χώρα κατά εκείνο το χρόνο, και του Επαναστατικού Αγώνα, που όμως έμελλε να ξεκινήσει. Η επιλογή υπήρξε μονόδρομος, η πρώτη δίκη λάμβανε χώρα εκείνη τη στιγμή και ήταν η πρώτη δίκη εφαρμογής του λεγόμενου «δεύτερου τρομονόμου», με τον οποίο επί της ουσίας θεσπίστηκε η κατηγορία των τρομοκρατικών εγκλημάτων¹⁵. Η τομή που θα συντελούσε, το εύρος της οποίας δεν είχα ακόμη συνειδητοποιήσει, κατά το χρόνο εκείνο, η παρούσα δίκη κέντριζε μεταξύ άλλων και το πολιτικό μου ενδιαφέρον, καθώς στα πλαίσια της ενασχόλησής μου με την πολιτική, σε μια αριστερή κατεύθυνση, είχα πολλάκις αναρωτηθεί σ' ότι αφορά την λειτουργία του νόμου για την καταστολή των επικίνδυνων πολιτών, όπως αυτοί γινόντουσαν αντιληπτοί σε κάθε επιμέρους χρονική συγκυρία. Η επιλογή μου αυτή, αγκαλιάστηκε με ενθουσιασμό από την επιβλέπουσά μου, πράγμα που επέτεινε τον δικό μου. Τα συναισθήματα αυτά είναι γοητευτικά, αλλά πέρα από αυτά έρχεται η στιγμή που μπαίνεις στο πεδίο και ως ερευνητής σε αυτή την διαβατήρια τελετή κατακλύζεσαι από συναισθήματα, μεταξύ των οποίων άγχος, απόγνωση και απογοήτευση¹⁶, καθώς η όποια προετοιμασία έχεις κάνει φαντάζει ανύπαρκτη. Το γεγονός ότι είχα χάσει το κομμάτι που περιελάμβανε τους μάρτυρες κατηγορίας, που θα μπορούσαν να έχουν

¹⁵ Ως εκείνο το σημείο οι διώξεις τρομοκρατικών οργανώσεων όπως του ΕΛΑ και της 17Ν είχαν γίνει βάσει του Ν.2928/2001 για την καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος.

¹⁶ Για τα συναισθήματα αυτά και πως βιώθηκαν από άλλους ερευνητές στην πρώτη τους εμπειρία επιτόπιας έρευνας, βλ. Pollard 2009.

αποτελέσει ένα πολύ ενδιαφέρον κομμάτι για το λόγο της κατηγορίας, το πώς και από ποιους αυτός διαμορφώνεται και εκφράζεται, σε έναν βαθμό με αποθάρρυνε.

Αυτό, όμως, το οποίο αναδείχθηκε ως η πρώτη πραγματική δυσκολία ήταν η ουσιαστική πρόσβαση στους πληροφορητές. Έχει, πολλάκις, επισημανθεί η σημασία των λεγόμενων θυροφυλάκων (gatekeepers) για την πρόσβαση στο πεδίο. Ειδικότερα, οι Hammersley και Atkinson επισημαίνουν ότι «το να γνωρίζεις ποιος έχει την δύναμη να ανοίξει ή να ξεμπλοκάρει την πρόσβαση, ή ποιοι θεωρούν τον εαυτό τους και θεωρούνται από τους άλλους ότι έχουν την εξουσία να παράσχουν ή να αρνηθούν την πρόσβαση, είναι, φυσικά, ένα σημαντικό στοιχείο της κοινωνιολογικής γνώσης σχετικά με το περιβάλλον» (1992:63-64). Παρόλα αυτά, η γνώση και η πρόσβαση στους θυροφύλακες δεν πρέπει να θεωρηθεί ως αυτόματη πρόσβαση στο πεδίο. Στην περίπτωση της παρούσας έρευνας, εξαιτίας του ότι κάποιοι από τους κατηγορούμενους ήταν άτομα οικεία, γνωστά σε εμένα μέσα από το ευρύ κοινωνικό μου περιβάλλον, και εξαιτίας του ότι υπήρχαν δικηγόροι γνωστοί μου λόγω της πολιτικής μου δράσης, μου είχε δημιουργηθεί μια αίσθηση πρόσβασης στο πεδίο. Νόμιζα ότι η συζήτηση με τους κατηγορούμενους θα ήταν εύκολη, αφού δεν ήμουν τελείως «ξένη» και ότι μέσα από τον έναν κατηγορούμενο που είχα περισσότερες προσβάσεις θα μπορούσα να επικοινωνήσω και να εδραιώσω σχέση και με τους υπόλοιπους. Επίσης, το γεγονός ότι ήξερα κάποιους από τους δικηγόρους λόγω της πολιτικής μου δράσης στη Σχολή Νομικής και μετέπειτα στο Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών, με ωθούσε να πιστεύω ότι θα μπορούσα να συνεχίσω να έχω την ίδια σχέση και στα πλαίσια του πεδίου. Παρόλα αυτά η αίσθηση προσβασιμότητας που είχα αποδείχθηκε, εντέλει, επίπλαστη, καθώς το πλαίσιο των σχέσεων μέσα στο πεδίο ήταν τελείως διαφορετικό. Το γεγονός ότι μου μίλησαν και ότι εντέλει δέχθηκαν να μου δώσουν «συνέντευξη» ήταν αποτέλεσμα της συνεχούς παρουσίας μου στο δικαστήριο, βάσει της οποίας θεώρησαν ότι δεν ήμουν μια «τυχοδιώκτρια», και της συνεχούς προσπάθειάς να εδραιώσω μια σχέση μαζί τους. Αξίζει να σημειωθεί ότι στις περιπτώσεις των «γνωστών» μου, οι οποίοι και δέχθηκαν να μου μιλήσουν, αυτό το οποίο επικράτησε δεν ήταν ότι μοιράζονταν τα ερευνητικά μου ενδιαφέροντα, αλλά ότι ήθελαν να με βοηθήσουν, μου έκαναν χάρη.

Επιπλέον, η ταυτότητά μου ως ασκούμενης δικηγόρου, ως νομικού επιστήμονα που κατέχει και διαχειρίζεται την νομική γνώση ήταν πέρα από παράγοντας για την επιλογή της συγκεκριμένης έρευνας, βοηθός και τροχοπέδη. Οι γονείς και φίλοι των κατηγορουμένων με τους οποίους καθόμασταν μαζί στις θέσεις του ακροατηρίου με ρωτούσαν σε σχέση με διάφορα νομικά ζητήματα και διαδικαστικά «γιατί εσύ ξέρεις καλύτερα». Αν και δεν ήθελα η νομική μου ιδιότητα να είναι το κυρίαρχο στοιχείο στη σχέσης μας καθώς θα εγκαθίδρυε μια σχέση εξουσίας με εμένα ως το δυνατό μέρος, ως χειριστή της νομικής γνώσης. Παρόλα αυτά λειτούργησε καταλυτικά στο να αναπτυχθεί μεταξύ μας η σχέση ερευνητή-πληροφορητή. Ήταν ένα στοιχείο που μας έδενε. Η εγρήγορση σε σχέση με το στοιχείο αυτό είναι απαραίτητη στα πλαίσια του αναστοχασμού του ερευνητή, καθώς μέσω της νομικής μου ιδιότητάς αλληλεπιδρούσα με τα υποκείμενα της έρευνας και άθελα επικαθόριζα το πεδίο. Επιπλέον, αυτή ακριβώς η ταυτότητά μου, λειτουργούσε και ανασταλτικά προς την έρευνα καθώς με έβαζε κατά καιρούς σε μια θέση να αντιμετωπίζω τα πράγματα στενά, ή έστω δίνοντας μεγαλύτερη προσοχή στο νομικό σκέλος. Ενείχε, μάλιστα, τον κίνδυνο νομοκοποίησης της έρευνας, ο οποίος και αποτέλεσε διαρκές κίνδυνο στην ίδια μου την προσέγγιση, τόσο κατά το διάστημα που η επιτόπια εξελισσόταν, όσο και κατά αυτό το στάδιο της συγγραφής.

Τέλος, η Charlotte Aull Davies επισημαίνει ότι η συνεχής αυτή αναστοχαστική επίγνωση, στα πλαίσια του κριτικού ρεαλισμού, είναι «κομμάτι της κατάστασης της εθνογραφικής πρακτικής, χωρίς να επιτρέπουμε αυτή η επίγνωση να μας τυφλώνει ως προς την ύπαρξη μιας πραγματικότητας πέραν από τους εαυτούς μας, η οποία παρέχει μια δικαιολογημένη βάση για την παραγωγή και κριτική θεωρητικών αφαιρέσεων.» (1999:21). Σε αυτό το πλαίσιο πρέπει να κλείσω αναφέροντας ότι η πολιτική μου ταυτότητα ως αριστερής προσκείμενης στην εξωκοινοβουλευτική αριστερά επηρέασε τη στάση μου στο πεδίο, καθώς αισθανόμουν πιο κοντά προς τους κατηγορούμενους, εχθρικά σε ένα μεγάλο βαθμό προς την αστυνομική παρουσία και μουνδιασμένη απέναντι στο ρόλο των δικαστών. Αντιλαμβανόμουν, όμως, ότι θα έπρεπε να αποστασιοποιηθώ, κατά τον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό, για να εκτιμήσω τα εθνογραφικά δεδομένα με άλλο μάτι και να περιορίσω μια στενά πολιτική θεώρηση των όσων παρατηρούσα.

Για να φτάσω όμως να αναφερθώ στα περαιτέρω μεθοδολογικά προβλήματα νομίζω ότι χρήζει περιγραφής η πρώτη μου είσοδος στο πεδίο, η οποία υπήρξε καθοριστική.

1.2 Η πρώτη είσοδος...

Η πρώτη αίσθηση που είχα πρωτοπαίνοντας στο πεδίο δεν μπορεί να αποδοθεί με καλύτερο τρόπο, παρά με την παράθεση του αντίστοιχου κομματιού του ημερολογίου μου, το οποίο και είχα γράψει με άπλετο ενθουσιασμό. Πάνω σε αυτό θα σχολιάσω και θα παραθέσω τα θέματα που προέκυψαν, τα οποία και θα αναλυθούν διεξοδικότερα εν συνεχεία.

Κορυδαλλός, 5/5/2012

«Είναι η πρώτη φορά που επισκέπτομαι την περιοχή και σκέφτομαι ότι αν δεν ήταν η έρευνα αυτή ίσως και να μην είχα ποτέ την ευκαιρία. Έφτασα με ιδιαίτερη αγωνία στις φυλακές και νωρίς-νωρίς. Φοβόμουν μην είχε πολύ κόσμο και δεν μπορούσα να μπω. 8.30 ήμουν εκεί, η δίκη ξεκινούσε 9.00, ήμουν η πρώτη που έφτασα και έβαλαν σε λειτουργία το μηχάνημα ελέγχου στην είσοδο του κοινού για να περάσω. Για κάποιο λόγο με κατέλαβε το αίσθημα του φόβου, ο τόσος έλεγχος πάντα μου το προκαλούσε. Μπαίνω στο κουβούκλιο του μηχανήματος ακολουθώντας τις οδηγίες του αστυνομικού, το μηχάνημα μιλάει, φυσάει δύο φορές λες και με ψεκάζει, έχω ήδη περάσει την τσάντα μου από ειδικό μηχάνημα που τσεκάρει με ακτίνες το περιεχόμενο της. Είμαι ντυμένη προσεκτικά, κάπως δικηγορίστικα και προχωράω προς τα μέσα ακολουθώντας τις οδηγίες του αστυνομικού και του μηχανήματος (sic!). Έχω φροντίσει ήδη να έχω τη δικηγορική ταυτότητα στην τσέπη μου, δεν ξέρω γιατί, αλλά πίστεψα ότι θα μου εξασφαλίσει μια προνομαϊκή, ειδική μεταχείριση αφού έτσι γίνομαι μέρος του συστήματος που γνωρίζουν και δεν είμαι ένας όποιος στο κοινό, παίρνω άλλωστε το δικό μου ξεχωριστό καρτελάκι με πράσινο χρώμα που γράφει πάνω συνήγορος και όντως ένας εξ αυτών μου φώναξε «από εδώ κύρια συνήγορε!». Μπαίνοντας στον ειδικά διαμορφωμένο χώρο, ο οποίος όπως έμαθα αργότερα είχε δημιουργηθεί για τη δίκη της 17N, αλλά πλέον αφορά και άλλες, δεν ήξερα προς τα πού να κινηθώ και ένιωσα ιδιαίτερη αμηχανία. Αυτό που μου έκανε εντύπωση ήταν αυτό το βαρύ γκρι των φυλακών, το πρόχειρο της κατασκευής της

αίθουσας του δικαστηρίου και κάτι γλαστράκια με βασιλικό τα οποία ήταν η απόλυτη παραφωνία, κάτι σαν και εμένα. Αφού φάνηκα περίεργη στους αστυνομικούς που ήμουν εκτός της αίθουσας, ένας με πλησίασε και μου είπε «δεν θα μπειτε μέσα;», του απάντησα πως θα πέρναγα όλη μου την μέρα μέσα και πως δεν υπήρχε λόγος να μπω από τώρα. Μέσα σε αυτό το διάστημα έφτασε ο εισαγγελέας με τη δικογραφία, μπήκε με το δικό του αμάξι συνοδεία προσωπικού φρουρού, το αμάξι βγήκε μετά από τον χώρο του προαυλίου. Η ιεραρχία ήταν φανερή σε κάθε κίνηση στο χώρο με εντολές του τύπου «άνοιξε μου την πόρτα» και ο αξιωματικός να στέκεται μπροστά δίχως να κάνει μια κίνηση περιμένοντας τον κατώτερο να διεκπεραιώσει την εντολή. Σιγά-σιγά αρχίζουν να καταφτάνουν διάφορα άτομα, αλλά λίγα. Ανάμεσα σε μια από τις αφίξεις είναι και ο Ρ, ένας από τους «συνασπισμένους» της σχολής μου, με τον οποίο και είχαμε στο παρελθόν εντάσεις, χαιρετιόμαστε και η επαφή ήταν καλύτερη από ότι περίμενα. Τον ρωτάω αν είναι ασκούμενος μου απαντάει θετικά και του εξηγώ για ποιο λόγο είμαι εκεί. Είναι βιαστικός, οπότε και τον αφήνω στην ησυχία του (προσωρινά), μπαινοβγαίνω αμήχανα στην αίθουσα και παίρνω καφέ. Ξαναμπαίνω στην αίθουσα και μόλις είχε ξεκινήσει η διαδικασία.».

Η ίδια η είσοδός μου στο πεδίο, αποτελεί μια πρωτόγνωρη εμπειρία. Μπαίνοντας πρώτη φορά σε ένα πεδίο ως ανθρωπολόγος, βρίσκομαι για πρώτη φορά στα δυτικά προάστια της Αθήνας και δη στον Κορυδαλλό, μια περιοχή που λόγω της φυλακής δεν φέρει θετικές συνδηλώσεις, για όσους δεν την γνωρίζουν. Περαιτέρω, στα μάτια μου δεν είναι γειτονιά παρά ένας οριακός χώρος, ένας χώρος για τους ανεπιθύμητους. Τέλος, μπαίνω για πρώτη φορά στον χώρο της φυλακής, έναν χώρο που άμεσα λειτούργησε επάνω μου καταπιεστικά, αφού συμβόλιζε για μένα την εξουσία καταστολής, τον ποινικό μηχανισμό και την μη εξουσία αυτοδιάθεσης της ελευθερίας του ατόμου. Ξεκίνησα, λοιπόν, νιώθοντας ένα βάρος.

Η πρώτη μου είσοδος λαμβάνει χώρα εν μέσω της δίκης και ενόσω διαρκεί η αποδεικτική διαδικασία¹⁷, ακριβώς μετά την εξέταση των μαρτύρων κατηγορίας.

¹⁷ Η αποδεικτική διαδικασία είναι ένα από τα στάδια της ποινικής δίκης, ακολουθεί την απαγγελία των κατηγοριών και τις γενικές ενστάσεις των κατηγορουμένων επί της διαδικασίας και προηγείται του σταδίου των απολογιών, της πρότασης του εισαγγελέα, των αγορεύσεων των δικηγόρων και της απόφασης. Αντικείμενό της είναι να αποδειχθεί το κατά πόσο οι αποδιδόμενες

Είναι, όμως, η στιγμή της φυσικής εισόδου μου στο χώρο των φυλακών όπου λειτουργεί το ειδικό αυτό δικαστήριο, η οποία ήταν μια στιγμή ορόσημο.

Η είσοδος στον χώρο του δικαστηρίου αποτελεί ένα από τα στοιχεία του πεδίου, καθώς ο κάθε εισερχόμενος περνάει πρώτα από τον έλεγχο ασφαλείας, ο οποίος είναι αναβαθμισμένος σε σχέση με τα υπόλοιπα δικαστήρια. Πέρα από τον συνήθη έλεγχο που κάποιος περνάει στα δικαστήρια, έπρεπε να περάσει από ένα ειδικό μηχάνημα, το οποίο σου φύσαγε κάτι σαν αέρα, σου μίλαγε και σου έδινε οδηγίες για τι θα έπρεπε να κάνεις στη συνέχεια. Μετά οι αστυνομικοί σε σκανάρανε με έναν ανιχνευτή μετάλλων περνώντας τον πάνω από το σώμα σου. Τα πράγματά σου πέρναγαν μέσα από ένα άλλο μηχάνημα ελέγχου του περιεχομένου τους και κατέληγες στον έλεγχο από τους αστυνομικούς, όπου και κράταγαν τα στοιχεία σου. Όλος αυτός ο έλεγχος σχετίζεται με το γεγονός ότι πρόκειται για είσοδο στο χώρο μιας φυλακής. Ήταν μια διαβατήρια τελετή σε ένα διαφορετικό χώρο, μακριά από το κανονικό δικαστήριο και πιο κοντά στη φυλακή. Ο κάθε εισερχόμενος με αυτό τον τρόπο με την τελετουργία της εισόδου εμβαπτίζόταν στο καθεστώς της εξαίρεσης που διαπερνούσε αυτή τη δίκη. Μετά από τον έλεγχο ασφαλείας αυτή την οριακή κατάσταση όπου αντιμετωπίζεται αποσυνδεδεμένος από κοινωνικές σχέσεις και αποστοιχισμένος από τα κοινωνικά του χαρακτηριστικά, βρισκόμενος *between and betwixt*, ο κάθε εισερχόμενος, διερχόμενος πλέον, κατηγοριοποιείται. Ολοκληρώνοντας τον έλεγχο και την είσοδό του διέρχεται μίας κατάστασης οριακότητας, καθώς η ταυτότητά του παρακρατείται στην είσοδο και του δίνεται το καρτελάκι εισόδου που του αποδίδει συγκεκριμένη ιδιότητα (επισκέπτης, συνήγορος ή MME)¹⁸. Κατά τον τρόπο αυτό γίνεται υποκείμενο διαφορετικών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, αλλά ταυτόχρονα βαπτίζεται μέρος της δικαστηριακής διαδικασίας.

Η είσοδος στο πεδίο, για εμένα, ήταν αφενός μια διαβατήρια τελετή μετάβασης στην πρωτόγνωρη κατάσταση του ερευνητή, και αφετέρου, περνώντας μέσα από όλα αυτά τα στάδια ελέγχου, μια πρώτη αίσθηση απώλειας του ελέγχου του

πράξεις του κατηγορητηρίου είναι βάσιμες και αληθινές, ως εκ τούτου εξετάζονται οι μάρτυρες κατηγορίας, τα έγγραφα της δικογραφίας που έχουν αποδεικτική ισχύ και οι μάρτυρες υπεράσπισης.

¹⁸ Για την κατάσταση *betwixt and between* στις διαβατήριες τελετές, την οριακότητα (*liminality*) του υποκειμένου και τις τελετουργικών διαδικασιών που μετέρχεται το άτομο για να περάσει σε μία άλλη κατάσταση, βλ. Turner (1979)

σώματός μου. Καθώς, ήμουν υποχρεωμένη να περνάω αυτό τον έλεγχο και να είμαι κατά αυτό τον τρόπο περικυκλωμένη από αστυνομία και ασφαλίτες, δίχως να γνωρίζω ποιος τυχόν μπορούσε να με παρακολουθεί. Ταυτόχρονα έπρεπε να δεχθώ να μου ψάξουν την τσάντα και ανά πάσα στιγμή μπορούσα να υποβληθώ σε ελέγχους, όπως ο σωματικός.

Ως εκ τούτου κατέληξα στην κάλυψη της δημόσιας εκδήλωσης του εαυτού μου και της ταυτότητάς μου, ως ερευνήτριας. Ενδύθηκα το ρόλο του δικηγόρου και του συνηγόρου απέναντι στις Αρχές, ούτως ώστε να μην αντιμετωπισθώ αρνητικά, αλλά και να μην δώσω στόχο. Αυτή είναι όμως και μία πρακτική που απαιτείται περαιτέρω ανάλυση και συζήτηση για να κριθεί αν και εφόσον ήταν θεμιτή.

1.3 Τα πρόσωπα της δίκης και οι πληροφορητές

Η ίδια η δίκη περιλάμβανε ένα πολυάριθμο δυναμικό, εννέα κατηγορούμενους, εκ των οποίων οι τρεις αρνούσαν να προσέλθουν¹⁹, παρότι ήταν κρατούμενοι στις φυλακές του Κορυδαλλού. Από τους υπόλοιπους έξι μπόρεσα να μιλήσω μόνο με τους αποφυλακισμένους, οι οποίοι ήταν τέσσερις και επί της ουσίας με τρεις εξ αυτών, οι οποίοι ήταν και αυτοί που στο τέλος αθωώθηκαν. Η δημιουργία σχέσης αναφοράς με τους κατηγορουμένους υπήρξε εξαιρετικά δύσκολη, καθώς λειτουργούσαν σε εξαιρετικά κλειστό κύκλο, μιλώντας κατά βάση μεταξύ τους. Μόνο τις τελευταίες δύο εβδομάδες μπόρεσα κάπως να τους πλησιάσω, αλλά και αυτό ήταν αποσπασματικό, αφού ήταν στιγμές που αισθανόμουν παρείσακτη, εισβολέας στον κύκλο τους, ήταν μια αντιμετώπιση και αίσθηση που την έβλεπα να πλανάται στον αέρα τμήμα μιας πρακτικής προφύλαξης που αναπτύχθηκε εξαιτίας της ποινικής τους δίωξης. Ως εκ τούτου, πρέπει να σημειωθεί ότι η πρόσβαση στο πεδίο και η συλλογή δεδομένων δεν είναι απλά ξεχωριστές φάσεις της ερευνητικής διαδικασίας, αλλά επικαλύπτονται και πρέπει να συνεκτιμώνται καθώς, όπως σημειώνουν οι Hammersley & Atkinson «πολλά μπορούμε να μάθουμε από τα προβλήματα που

¹⁹ Οι κατηγορούμενοι αρνούσαν να προσέλθουν στο δικαστήριο καταρχήν γιατί δεν είχαν ικανοποιηθεί τα αιτήματά τους για μαγνητοφώνηση της δίκης, μη παρουσία αστυνομικών με πολιτικά μέσα στην αίθουσα και μη καταγραφή όσων βρίσκονταν στο κοινό. Αν και είχε αποχωρήσει το σύνολο των κατηγορουμένων κατά την υποβολή αυτών των αιτημάτων μόνο οι έξι από τους εννιά επανήλθαν και αυτό έγινε σταδιακά, βλ για περισσότερα και σημείο 3.1.3

σχετίζονται με την δημιουργία επαφής με τους ανθρώπους, όπως και το πώς αντιδρούν στην προσέγγιση του ερευνητή» (1992:56).

Από τους κατηγορούμενους μόνο ο ένας δέχθηκε να μου δώσει συνέντευξη, καθώς οι άλλοι την έβλεπαν ως μια δημοσιογραφική πρακτική. Την αντίληψη αυτή, δυστυχώς, δεν κατάφερα να την αποδομήσω.

Πέραν από αυτούς, μια άλλη ομάδα προσώπων, τα οποία εμφανίζονται στο πεδίο είναι οι συγγενείς και φίλοι των κατηγορουμένων, εκ των οποίων οι πρώτοι ήταν παρόντες σε κάθε συνεδρίαση, ανεξάρτητα από το αν τα παιδιά τους παρίστατο ή όχι, με κάποιες εξαιρέσεις γονέων που είτε δεν εμφανίστηκαν καθόλου, είτε δεν τους αντιλήφθηκα. Με τους γονείς η σχέση εξελίχθηκε πιο ομαλά, καθώς οι ώρες που περνάγαμε στα ίδια έδρανα μας έφερναν πιο κοντά. Ένα μεγάλο κομμάτι της αλληλεπίδρασής μας λάμβανε χώρα στις διακοπές της δίκης, όπου συζητούσαμε την δίκη, την εμπειρία τους και τα συναισθήματά τους. Δυνατότητα επαφής με δύο από τις μητέρες των κατηγορουμένων μου δόθηκε καθώς έφευγα από το δικαστήριο με το λεωφορείο, όταν βρεθήκαμε συνεπιβάτες και μοιραστήκαμε την διαδρομή συζητώντας.

Μια τρίτη ομάδα ήταν οι δικηγόροι και οι ασκούμενοι, οι οποίοι ήταν ένα άλλο μεγάλο κομμάτι από τα πρόσωπα της δίκης. Ανέρχονταν συνολικά σε δεκατρείς με σταθερούς τους δέκα, καθώς οι δικηγόροι όσων αρνούσαν να προσέλθουν παρίστατο περιστασιακά και δίχως την ουσιαστική και δικονομική τους συμμετοχή στη δίκη. Σε αυτή την ομάδα η πρόσβαση ήταν σχετικά πιο εύκολη, καθώς ήμουν μια από εκείνους. Βέβαια, ο ρόλος τους ως συνηγόρων και η υποχρέωση προς τον πελάτη τους, συμπεριλαμβανομένων και των γονέων, εμπόδιζαν σε διάφορες στιγμές την επαφή μας. Με δύο εκ των συνηγόρων κατέστη δυνατή η συνέντευξη, η οποία υπήρξε ημιδομημένη, έγινε στο χώρο του δικηγορικού γραφείου του καθενός και καθόσον διαρκούσε η δίκη.

Τέλος, μια άλλη ομάδα είναι αυτή των δικαστών και του εισαγγελέα, η πρόσβαση στους οποίους δεν ήταν εύκολη, καθώς αποσύρονται σε ειδικό χώρο, τον οποίο οι πολίτες δεν μπορούσαν να προσεγγίσουν. Αν και θα μπορούσε να γίνει μια

απόπειρα προσέγγισής τους, υπήρξα επιφυλακτική. Δεν ήμουν σίγουρη κατά πόσο θα ήταν διατεθειμένοι να μου μιλήσουν και με διαπερνούσε ο φόβος η επαφή με αυτούς να με έβαζε στο στόχαστρο των αρχών. Η επαφή μου, λοιπόν, περιορίστηκε στα όσα διαδραματίζονταν στην δίκη, στον λόγο που αυτοί εξέφεραν στην διαδικασία και στην εξωλεκτική τους συμπεριφορά. Η απουσία του λόγου των δικαστών πέραν της διαδικασίας αποτελεί ανάχωμα στην πολυφωνία που κρίνεται σκόπιμη να υπάρχει σε πεδία, τα οποία χαρακτηρίζονται από συγκρούσεις (Eltringham 2003:104-105).

Όλα αυτά τα πρόσωπα συνθέτουν ένα ιδιαίτερο και πολυδύναμο σκηνικό, το οποίο πλαισιώνουν οι αστυνομικοί, οι οποίοι έχουν σταθερή παρουσία στη δίκη, σαν την κουρτίνα στα πλάγια της θεατρικής σκηνής, σαν μια κουρτίνα που ξεφεύγει του διακοσμητικού της ρόλου και κατά βούληση αντιδρά, σχολιάζει, επαναφέρει, επιτίθεται.

1.4 Λαθραία έρευνα: τα όριά της

Μια από τις βασικές αρχές που εντοπίζονται στον κώδικα δεοντολογίας της AAA (<http://www.aaanet.org/issues/policy-advocacy/upload/AAA-Ethics-Code-2009.pdf> -έκδοση 2009) είναι ότι οι ερευνητές θα πρέπει να λαμβάνουν την ενήμερη συγκατάθεση των πληροφορητών, αφού τους έχουν ενημερώσει σχετικά με τη φύση και τον σκοπό της έρευνας, καθιερώνοντας το καθήκον ειλικρινούς και μη λαθραίας έρευνας. Μάλιστα, η νεότερη έκδοση των αρχών δεοντολογίας της AAA του 2012, συμπεριέλαβε αναφορά στη λαθραία έρευνα και ανέφερε ότι «η λαθραία ή κρυφή έρευνα... η οποία χειραγωγεί ή εξαπατά τους συμμετέχοντες στην έρευνα σχετικά με τη χρηματοδότηση, τον σκοπό, τους στόχους ή τις επιπτώσεις της έρευνας, δεν ικανοποιεί τις δεοντολογικές προϋποθέσεις για τον ανοικτό χαρακτήρα, την εντιμότητα, της διαφάνεια και την πλήρη ενήμερη συγκατάθεση.»²⁰ Οι αρχές αυτές αν και έχουν αξιοσημείωτη σημασία, έχουν επικριθεί στο παρελθόν ότι δεν είναι κατάλληλες για όλα τα πεδία. Ο Philippe Bourgois σημειώνει σχετικά με τα μεθοδολογικά ερωτήματα που τίθενται στα πλαίσια των αρχών δεοντολογίας ότι «τα

²⁰ Για αρχές δεοντολογίας AAA (2012) βλ. <http://www.aaanet.org/profdev/ethics/upload/Statement-on-Ethics-Principles-of-Professional-Responsibility.pdf>

όρια όσων έχουν οριστεί ως δεοντολογικά είναι πολύ στενά τραβηγμένα, αλλά πιο σημαντικό, η δεοντολογία είναι υποκείμενη σε άκαμπτες και “ορθές” ερμηνείες που την τοποθετούν στα μαχαίρια με πρωταρχικές ανησυχίες ανθρωπίνων δικαιωμάτων» (Bourgois 2007:290)²¹. Ως εκ τούτου, ενώ οι αρχές αυτές διακηρυκτικά εμφανίζονται γοητευτικές, σε επίπεδο πραγματικότητας των πεδίων που διαπερνώνται από την βία, την παρακολούθηση και την καταστολή, δεν μπορούν και ίσως δεν πρέπει να ακολουθηθούν ως σαν «ευαγγέλιο». Το ερώτημα τίθεται γλαφυρά και πάλι από τον Philippe Bourgois (2007) είναι δυνατόν όταν ερευνούμε σχέσεις εξουσίας ταυτόχρονα να ακολουθούμε πιστά τις δεοντολογικές υποχρεώσεις ενός ερευνητή και να αποκτούμε πλήρη ενήμερη συγκατάθεση από τον έχοντα την εξουσία; μπορούν να τηρούνται οι δεοντολογικές αρχές της ανθρωπολογίας και ταυτόχρονα να ερευνώνται σχέσεις ανισότητας και πολιτικές συγκρούσεις; Ο ίδιος απαντά το ερώτημα αναφερόμενος στην επιτόπια έρευνά του στο Ελ Σαλβαδόρ λέγοντας ότι το ίδιο το αντικείμενό της το οποίο σχετίζεται με την παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων στα πλαίσια της πολιτικής σύγκρουσης που λάμβανε χώρα, εφόσον αρθρωθεί στο εύρος που βιώθηκε και γίνει κομμάτι του δημόσιου λόγου έρχεται σε αντίθεση με μια σειρά δεοντολογικών αρχών, όπως της ενήμερης συγκατάθεσης, της διατήρησης της δυνατότητας πρόσβασης σε επόμενους ερευνητές στο ίδιο πεδίο κ.α., όταν αυτές γίνονται αντιληπτές στα πλαίσια της Βορειοαμερικανικής σχετικιστικής επιστημολογίας και της “ελεύθερης ιδεολογιών επιστήμης” (Bourgois 2007:295).

Η δική μου εμπειρία επιτόπιας έρευνας διαπερνάται από αυτό το ερώτημα. Μάλιστα, το γεγονός ότι στον Δεοντολογικό Κώδικα της AAA του 2012, εξαιτίας της επανένταξης ανθρωπολόγων σε κυβερνητικές δραστηριότητες όπως η χρήση τους στα πλαίσια της αντικατασκοπίας σε Ιράκ και Αφγανιστάν, εισήλθε το ζήτημα της λαθραίας έρευνας με την ως άνω διατύπωσή του με έβαλε σε περαιτέρω προβληματισμούς. Αν και το κείμενο έχει ως σκοπό να είναι σύντομο και συνεκτικό, θεωρώ ότι απουσιάζει μια αναφορά σε «επικίνδυνα» πεδία, επικίνδυνα τόσο για τους πληροφορητές, όσο και για τους ανθρωπολόγους. Δεν λαμβάνει, επίσης, υπόψιν ότι η ενημέρωση, σε αυτή την περίπτωση, της πλευράς των δικαστικών αρχών, καθώς μέλη

²¹ Για περισσότερα στοιχεία σχετικά με την συζήτηση περί αρχών δεοντολογίας στην ανθρωπολογία, βλ. Sluka 2007.

τους καθίστανται υποκείμενα της παρούσας έρευνας, θα μπορούσε να γεννήσει κινδύνους, για τους υπόλοιπους πληροφορητές. Η καταδίκη της λαθραίας έρευνας φαντάζει απόλυτη²², καθώς δεν συνεκτιμώνται οι κίνδυνοι αυτών των πεδίων. Το σημείο όπου απομειώνεται η καταδίκη της λαθραίας έρευνας βρίσκεται στην αναφορά του σκοπού του ερευνητή, ήτοι στην χειραγώγηση ή εκμετάλλευση των πληροφορητών και στα στοιχεία που ενδεχομένως θα αποκρύψει. Στην περίπτωση της έρευνάς αυτής θεώρησα, από την αρχή, ότι δεν θα μπορούσα να συμπλεύσω απόλυτα με την αρχή αυτή. Μη γνωρίζοντας ποιο ακριβώς μπορεί να ήταν το περιεχόμενο των συνομιλιών με τους πληροφορητές μου, εκτός των όσων ανέφεραν στα πλαίσια της δίκης, και αν αυτό θα μπορούσε να θεωρηθεί στοιχείο εις βάρος τους σε περίπτωση που έφτανε στα χέρια των αρχών, θεώρησα ότι έπρεπε να αποκρύψω την ερευνητική μου ιδιότητα από τις αρχές και τους δικαστές, ώστε να μην αποτελέσω διάυλο για την δίωξη των κατηγορουμένων, αλλά και για τη δική μου προστασία. Μάλιστα, δεν μπορούσα να είμαι σίγουρη ούτε για το ποια στοιχεία που εγώ μπορεί να κατέγραφα στις σημειώσεις μου, θα μπορούσαν να είναι επικίνδυνα, διότι δεν ήμουν σε θέση να γνωρίζω όσα οι αρχές είχαν υπόψιν τους. Θα μπορούσε ένα στοιχείο το οποίο για εμένα θα ήταν αδιάφορο ή κομμάτι μιας αφήγησης να είχε πολύ διαφορετική σημασία για τις διωκτικές αρχές.

Έπρεπε, λοιπόν, να επιλέξω με ποιόν τρόπο θα κινηθώ στο πεδίο, έτσι και υιοθέτησα απέναντι στις αρχές την ιδιότητα της ασκούμενης δικηγόρου και όχι του απλού πολίτη. Μια επιλογή η οποία μου έδινε περισσότερα προνόμια, καθώς απολάμβανα διαφορετική μεταχείριση από τις αστυνομικές δυνάμεις, αλλά και γιατί με αυτό τον τρόπο δεν τράβαγα την προσοχή τους κάτι το οποίο και ήθελα να αποφύγω. Ο απλός πολίτης άφηνε την αστυνομική του ταυτότητα στην είσοδο, ενώ ως δικηγόρος απλά επιδείκνυα την δικηγορική μου και έμπαινα. Θεωρώντας ότι έτσι διέφευγα την πιθανή παρακολούθηση, κίνδυνο που εγκυμονεί ένα τέτοιο πεδίο, καθώς ο καθένας που παρακολουθεί την δίκη πρέπει να ελέγχεται και να καταγράφεται, να γίνεται γνωστός στις αρχές. Ποια άλλη η αξία μιας τέτοιας πρακτικής, αν όχι να σε καθιστά παρακολουθούμενο και εν δυνάμει ύποπτο.

²² Για την άποψη που υποστηρίζει την καταδίκη της λαθραίας έρευνας, ιδίως για την λαθραία έρευνα στο πλαίσιο εταιρικών και κυβερνητικών σκοπών, βλ. Berreman 2007:308

Μάλιστα, αυτή η αίσθηση λαθρότητάς μου ως ερευνήτριας απέναντι στις αρχές με έκανε να αισθάνομαι πιο κοντά στις πρακτικές προφύλαξης που είχαν αναπτύξει και οι κατηγορούμενοι. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι όταν κάποια στιγμή που μια μητέρα ενός κατηγορούμενου λιποθύμησε μέσα στο δικαστήριο και οι σημειώσεις μου βρέθηκαν στα χέρια ενός αστυνομικού που της έκανε αέρα, αναρωτήθηκα τι θα σκεφτόταν αν τις διάβαζε... Μια ακόμη τρομοκράτης;; Ποιος ο ρόλος της εδώ;;; Εκείνη τη στιγμή ήμουν σε απόλυτη εγρήγορση, ώστε να πάρω πίσω στα χέρια μου το τετράδιο, για να προφυλάξω τους πληροφορητές μου και τον εαυτό μου.

Για αυτό επέλεξα να «ξεγελάσω» τις αρχές, αποκρύπτοντας την ιδιότητα μου ως ερευνήτριας στα πλαίσια αυτής της δίκης. Αυτή η στάση μπορεί να ερμηνευθεί ως μορφή αποπλάνησης την οποία, όπως επισημαίνει και ο Kovats-Bernat είναι, ενίοτε, δυνατόν να υιοθετεί ο ερευνητής, έχοντας σκοπό την προστασία του ίδιου και των πληροφορητών του στα πλαίσια ενός επικίνδυνου πεδίου²³ (2002:215). Διευκρινίζει βέβαια ότι αυτό δεν συνίσταται στο ότι θα κάνει κρυφά την έρευνα, αλλά στο ότι θα επιλέγει το πώς ο ερευνητής θα παρουσιάζει τον εαυτό του, ούτως ώστε να προφυλάσσεται. Να μην αποκαλύψεις το εύρος ή το χαρακτήρα της έρευνας σου στις αρχές, ειδικά αν κρίνεται πιθανόν να σε συλλάβουν ή να σε εμποδίσουν να συνεχίσεις την έρευνα. Πρόκειται για μια τακτική παρουσίασης του εαυτού σου ως ερευνητή που σου επιτρέπει να προφυλάσσεις τους πληροφορητές σου και να επιβιώνεις. Αλλά, αποτελεί και υλοποίηση της δεοντολογικής αρχής «Do not harm», η οποία σε μια εκ των εκφάνσεών της αφορά το καθήκον του ερευνητή να μην εκθέσει τον πληροφορητή του σε κίνδυνο. Η πρακτική αυτή, βέβαια, θα πρέπει, κατά βάση, να αποφεύγεται και να υιοθετείται σε εξαιρετικές περιπτώσεις (2002:215). Η δική μου επιλογή παρουσίασης του εαυτού μου, δεν ήταν «επιμελώς» κεκαλυμμένη και θα μπορούσε να γίνει αντιληπτή μέσα από το γεγονός ότι ενώ έμπαινα με την δικηγορική μου ταυτότητα καθόμουν πάντα στην πλευρά του κοινού και μάλιστα στην πλευρά των κατηγορουμένων και όχι στα έδρανα που προβλέπονται για τους δικηγόρους. Επίσης, από το γεγονός ότι διαρκώς κρατούσα σημειώσεις στο τετράδιό μου, σε

²³ Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το πεδίο στο οποίο διεξήγαγα την έρευνά μου, δηλαδή το δικαστήριο, δεν παρουσιάζει τα ίδια σημεία επικινδυνότητας με το πεδίο στο οποίο ο Kovats-Bernat αναφέρεται. Παρ' όλα αυτά η έρευνά μου μπορούσε να είναι εν δυνάμει επικίνδυνη για τα υποκείμενα της έρευνας, παρέχοντας στοιχεία για την καταδίκη τους, ή ακόμα και για την περαιτέρω ταλαιπωρία, αυτών και των φίλων και συγγενών τους.

μορφή πρακτικών, κάτι που ένας δικηγόρος δεν θα είχε ανάγκη να κάνει αυτό θα μπορούσε να είναι ένα άλλο σημείο αναγνώρισής μου ως ερευνήτριας. Στην προκειμένη, η εξαιρετική περίπτωση για την οποία η ιδιότητά μου ως ερευνήτρια αποκρύφτηκε έγκειται στην προσπάθεια αποφυγής ενδεχόμενης παρακολούθησης που θα μπορούσε να θέσει το υλικό μου από σημειώσεις και συνεντεύξεις σε κίνδυνο με ενδεχόμενες συνέπειες για τους πληροφορητές μου. Πολλές φορές φεύγοντας εκτός σπιτιού για μεγάλο διάστημα, καταχώνιαζα τις σημειώσεις και τα ηλεκτρονικά μέσα, σαν να με κατέτρεχε μανία καταδίωξης, και άλλες φορές γέλαγα με τον εαυτό μου, σαν να είχα γίνει και εγώ κοινωνός αυτού του πολιτισμού της προφύλαξης για χάρη των πληροφορητών μου.

Συνέπειες, όμως, μπορούσαν να ανακύψουν και για εμένα την ίδια, η οποία θα μπορούσα να καταστώ ένα πρόσωπο υπό παρακολούθηση στα πλαίσια της εμπλοκής μου με υποθέσεις τρομοκρατίας. Επιπλέον, δεδομένης μια λογικής και τακτικής τρομοϋστερία στο επίπεδο των διωκτικών αρχών, αυτό ήταν κάτι το οποίο επιθυμούσα να αποφύγω. Παρόλα αυτά η στάση μου αυτή δεν μπορεί να χαρακτηριστεί εξ ολοκλήρου λαθραία, αφού η ίδια η δίκη γίνεται σε δημόσια συνεδρίαση, όπου εκ του νόμου ο οποιοσδήποτε πολίτης έχει δικαίωμα να προσέλθει και να παρακολουθήσει. Οπότε θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε την «κεκαλυμμένη» αυτή παρουσία μου στο πεδίο ως μια επιλογή οριακά μέσα στα πλαίσια των δεοντολογικών αρχών της AAA, η οποία όμως επιβαλλόταν, τόσο για την προστασία των πληροφορητών, όσο και εμένα της ίδιας.

Η λαθραία έρευνα, όμως, δεν μπορεί να είναι ανεκτή απέναντι στους πληροφορητές. Τόσο από ηθική σκοπιά, καθώς θα συνιστούσε εξαπάτηση και εκμετάλλευση των πληροφορητών και όσων αυτοί σου εκμυστηρεύονται, όσο και από την σκοπιά της προαγωγής της έρευνας, αφού σε ένα τέτοιο πεδίο, όπου η εμπιστοσύνη είναι ακόμα πιο εύθραυστη εξαιτίας του φόβου και του ενδεχομένου της παρακολούθησης και της περαιτέρω καταστολής δεν θα μπορούσε να εδραιωθεί η σχέση εμπιστοσύνης πληροφορητή-ερευνητή. Η ειλικρίνεια στην περίπτωση αυτή είναι κρίσιμη.

1.5 Συνέντευξη-Έρευνα vs. Ανάκριση

Μία έρευνα σαν και αυτή που αφορά άτομα εμπλεκόμενα σε δίκες για υποθέσεις τρομοκρατίας, πρέπει να αντιμετωπίζεται με ιδιαίτερη προσοχή, προετοιμασία και προφυλάξεις, καθώς θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένα «δύσκολο» πεδίο, ένα πεδίο βίας και συγκρούσεων.

Σε όλη τη διάρκεια της έρευνας αυτό που έπρεπε να προσέξω όσον αφορά τους κατηγορούμενους και τους συγγενείς τους, καθώς και τους φίλους τους ήταν ότι οι συζητήσεις μας ή οι συνεντεύξεις μας έπρεπε να είναι διακριτικές. Ο Renato Rosaldo σημειώνει σχετικά με τον τρόπο που ο Evans Pritchard διεξήγαγε την έρευνά του στους Nuer παρατηρώντας από την είσοδο της τέντας του, ότι ο τρόπος που τους παρακολουθούσε «ομοιάζει άβολα με το Πανοπτικό του Μισέλ Φουκώ, το σημείο από το οποίο οι (πειθαρχικές) πειθαρχίες απολαμβάνουν να κοιτάζουν (και να υποτάσσουν) τα υποκείμενά τους» (1986:92). Στην περίπτωση μου θα μπορούσε οι πληροφορητές μου να είχαν μια αντίστοιχη αίσθηση παρακολούθησης καθώς ένιωθαν την παρουσία μου μονάχα στα πλαίσια της δίκης και ήμουν από τα ελάχιστα πρόσωπα που δεν είχαν κάποιο ρόλο να παίζουν εκεί. Απλώς παρατηρούσα, σημείωνα στο τετράδιό μου και ενίοτε τους προσέγγιζα.

Περαιτέρω, η ίδια η διαδικασία της έρευνας, μέσα στο πλαίσιο της δικαστικής δίωξης, ακόμα και η λέξη «έρευνα» έφεραν αρνητικές συνδηλώσεις, αστυνομική έρευνα, «ψαχούλεμα» της ζωής τους και ταυτόχρονα εγκαθίδρυε μια ακόμη σχέση εξουσίας που θα «έπρεπε» να υποστούν οι πληροφορητές. Ως εκ τούτου, κρίνεται αναγκαίο να δίνεται ο χρόνος στον πληροφορητή να εδραιώσει ο ίδιος τη σχέση και να επιλέξει πως θα κινηθεί εντός αυτής, ώστε να απομειωθεί, αφού δεν δύναται να εξαφανισθεί τελείως η σχέση εξουσίας μεταξύ ερευνητή και πληροφορητή. Θα πρέπει, λοιπόν, ο ερευνητής να αντιλαμβάνεται ότι η συνέντευξη για άτομα τα οποία έχουν τεθεί στο μικροσκόπιο των διωκτικών αρχών, είναι δυνατόν να ομοιάζει με ανάκριση²⁴ και επομένως να απαιτείται μια λεπτότητα χειρισμών. Σημαντική ήταν η

²⁴ Για τη δυσκολία του μεθοδολογικού εργαλείου των συνεντεύξεων σε ομάδες πληροφορητών που είχαν υποστεί τη διαδικασία της ανάκρισης και δη μετά βασανιστηρίων, αλλά και την ταραχή που ένιωθε όταν ανακάλυψε την γοητεία που άσκησαν πάνω του οι θύτες βλ. Robben, 1995:87.

επιλογή μιας διαφορετικής δομής της συνέντευξης και της επικοινωνίας, μακριά από το σχήμα των ερωταπαντήσεων και περισσότερο προς την κατεύθυνση της αφήγησης με την παροχή ερεθισμάτων από τον ερευνητή. Έτσι, επέλεξα την ελεύθερη συνέντευξη, η οποία προτείνεται κυρίως όταν σκοπός είναι η αφήγηση μιας συγκεκριμένης περιόδου²⁵, πράγμα το οποίο μπορεί να φανεί χρήσιμο για την έρευνα στο πεδίο μετά από τη σύγκρουση ή στην προκειμένη από το χρονικό σημείο που εκκινεί η όλη αυτή «περιπέτεια». Μια άλλη μέθοδος που επιλέχθηκε με κάποιους από τους πληροφορητές, έναν κατηγορούμενο και με τους δικηγόρους ήταν η ημι-δομημένη συνέντευξη, καθώς η συνέντευξη γινόταν εκτός του πλαισίου της δίκης και για την οποία είχα προετοιμάσει ένα πλάνο ερωτήσεων, περισσότερο για να δώσω ερεθίσματα για την κουβέντα, αλλά το πλάνο αυτό δεν λειτούργησε δεσμευτικά για να διατηρηθεί η δυνατότητα για ανοικτού τύπου απαντήσεις, τα λόγια τους δεν θα περιορίζονταν από τις προκαταλήψεις μου (Davies 1999:94-95).

Εξαιτίας των πιο πάνω ιδιομορφιών του πεδίου, απαγορευτική στη συνέντευξη με τον κατηγορούμενο υπήρξε η χρήση του μαγνητοφώνου. Αν και ο ρόλος του μαγνητόφωνα υπό ομαλές συνθήκες θεωρείται θετικός, υπάρχουν περιπτώσεις, όπου μπορεί να λειτουργήσει ανασταλτικά. Αυτό συμβαίνει, κυρίως, εξαιτίας του φόβου για την καταγεγραμμένη πληροφορία και τη χρήση της. Από τη στιγμή που θα καταγραφεί θα διαφύγει από το χώρο του μυστικού και θα μπορεί να είναι αναπαραξίμη στο παρόν²⁶. Αυτή η αντίληψη είναι κάτι που απαντάται, ιδίως, όταν αφορά παράνομες πράξεις ή αποτρόπαιες, όπου η ηχογράφηση μπορεί να έχει επιπτώσεις για τον πληροφορητή, είτε σε επίπεδο διώξεων, είτε σε επίπεδο παραδοχής της τέλεσης ή αποδοχής μιας τέτοιας πράξης. Αντιμετωπίζοντας αυτή τη δυσκολία ακολούθησα την εναλλακτική της τήρησης σημειώσεων ή αλλιώς της απομνημόνευσης (headnotes), τόσο για τη διευκόλυνση της έρευνας, όσο και για την προστασία του πληροφορητή²⁷. Απέφυγα γενικά να κρατήσω στοιχεία σε γραπτή μορφή που θα μπορούσαν ακόμη και τραβηγμένα να χρησιμοποιηθούν ως ενοχοποιητικά στοιχεία, βέβαια υπήρξαν πολλές φορές που σκέφτηκα ότι παρανοώ

²⁵ Thompson, 2002:283

²⁶ Thompson, 2002:284-5, Kovats-Bernat, 2002: 216

²⁷ Thompson, 2002:284, Kovats-Bernat, 2002: 215-6

και ότι οι κίνδυνοι δεν είναι υπαρκτοί, αλλά παράλογες οι προφυλάξεις μου. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι σε αυτές τις περιπτώσεις υπάρχουν πολλά επίπεδα δεδομένων, τα οποία και εξαιτίας της απομνημόνευσης, όσο και αν προσπαθείται να καταγραφούν το συντομότερο μόλις γυρίσεις σπίτι, έχουν υποστεί μια μεταλλαγή, έχουν φιλτραριστεί και αλλοιωθεί..

1.6 Whose side are you on?

Η πρόσβαση και επικοινωνία με τα πρόσωπα που βρίσκονταν στο πεδίο υπήρξε μια σύνθετη διαδικασία. Η πρώτη δυσκολία συνίστατο στο να τους εξηγήσω τι είναι η ανθρωπολογία και ποιο το αντικείμενό της και για ποιο λόγο ήθελα να κάνουμε μια συζήτηση-συνέντευξη. Η αντίδρασή των κατηγορουμένων ήταν ότι «δεν ενδιαφερόμαστε για μια συνέντευξη». Έπρεπε, λοιπόν, να γίνει αντιληπτό ότι διέφερε από μια δημοσιογραφική διαδικασία και να κερδίσω το ενδιαφέρον και την εμπιστοσύνη τους, ώστε να μετάσχουν. Ταυτόχρονα, όμως, ο ερευνητής δεν πρέπει να γίνεται φορτικός, καθώς η πίεση, δεδομένης της ήδη υφιστάμενης δίωξης τους και όσων κρίνονταν για τους ίδιους μπορεί να κατέληγε στην απώλεια ακόμη και της δυνατότητας «ανταλλαγής μιας κουβέντας» στο διάδρομο, κάτι το οποίο είχε εδραιωθεί με δυσκολία στα πλαίσια των διακοπών της δίκης.

Στη συνέχεια, η κύρια απορία τους ήταν το ποιο ήταν το περιεχόμενο της έρευνάς μου. Είχα, λοιπόν, την αίσθηση ότι αν η ερευνά μου δεν εκφραζόταν με σεβασμό απέναντί τους μέσω της στάσης μου και χωρίς ιδιαίτερες απαιτήσεις προς αυτούς, πέρα από ασήμαντη, μπορούσε να γίνει προκλητική ως και καταπιεστική και εκμεταλλευτική. Πράγμα το οποίο θα είχε ως αποτέλεσμα να κλείσω τελείως τους διαύλους μαζί τους. Θυμάμαι χαρακτηριστικά το ζήτημα αυτό να με απασχολεί την πρώτη μέρα:

«Ο Ρ (ασκούμενος δικηγόρος) με συστήνει σε μια από τις μητέρες των κατηγορουμένων, αισθάνομαι αρκετά άβολα ήθελα να το έχω κάνει εγώ από μόνη μου, αλλά ίσως και να με έβγαλε από τη δύσκολη θέση. Της λέει για την εργασία μου, εκεί κάπου αισθάνθηκα κάποιες τύψεις, αυτή η γυναίκα έχει τα δικά της προβλήματα, πόσο αστείο και ίσως ενοχλητικό θα της φαίνεται το ότι κάνω αυτήν την εργασία.»

(Σημειώσεις πεδίου, 5/5/2011)

Έπρεπε πέρα από το να μην με απορρίψουν, να κάνω κατανοητό, το τι ήθελα να αναδείξω, κάτι το οποίο με έβαζε δυνητικά από την πλευρά τους. Σε αυτή τη συνθήκη προσπάθησα καθόσον ήταν δυνατόν να κρατήσω όσο γινόταν μια πιο ουδέτερη στάση αν και η ίδια η πολιτική μου ταυτότητα με τοποθετούσε σε ένα βαθμό από την μια πλευρά. Με έναν ενοχικό τρόπο, προ-«έτρεχα» να εξηγήσω για το πως αναζητώ τον τρόπο και τον λόγο κατασκευής του εχθρού, του τρομοκράτη, πως λειτουργούν οι σχέσεις εξουσίας μέσα στο πλαίσιο της δίκης, η ποινικοποίηση των διαπροσωπικών σχέσεων, η στοχοποίηση και ενοχοποίηση βάσει του φρονήματος, η φρονηματική λειτουργία της συγκεκριμένης δίκης και η υπαγωγή της σε ένα καθεστώς εξαίρεσης. Πρέπει να σημειωθεί ότι αυτά αποτέλεσαν στοιχεία, τα οποία εντόπιζα αρχικά με την πρώτη επαφή μου με το πεδίο, όταν ακόμη δεν είχε αποκρυσταλλωθεί τι θα ήταν αυτό που θα μελετούσα. Τα σημεία αυτά ήταν σε μεγάλο βαθμό επικαθορισμένα από την δική μου πολιτική ταυτότητα, τα οποία στη συνέχεια αναπροσδιορίστηκαν και κωδικοποιήθηκαν καταλήγοντας στο σημερινό αποτέλεσμα αυτής της έρευνας σχετικά με το καθεστώς εξαίρεσης και την αλλαγή παραδείγματος. Πρέπει, λοιπόν, να επισημανθεί ότι η ίδια η ανάγκη θεμελίωσης σχέσης εμπιστοσύνης με τον πληροφορητή μπορεί να λειτουργήσει σε αυτό το πλαίσιο ως περιορισμός της ακαδημαϊκής ελευθερίας. Οι δύο αυτοί πόλοι χαρακτηρίζονται από μια τεταμένη και εύθραυστη ισορροπία.

Σε επίπεδο γενικών κατευθύνσεων δεν προτείνεται να παίρνεις σαφή θέση υπέρ ή κατά, καθώς το να πάρεις θέση ιδίως σε μια περίπτωση ύπαρξης αντιτιθέμενων ομάδων ή συμφερόντων μπορεί να αποτελέσει ανάχωμα στις σχέσεις με κάποια από τις δύο ομάδες του πεδίου, ακόμη, επειδή μπορεί να επηρεάσει την μετέπειτα σχέση με τους πληροφορητές, εφόσον αυτοί δεν κρίνουν ικανοποιητικό το συμπέρασμα της έρευνας. Η μη εκφορά θέσης δεν ήταν πάντα δυνατή, λόγω της πολιτικής ταυτότητάς μου, της νομικής μου ιδιότητας, της ερευνητικής ελευθερίας και των όσων εξελίσσονταν σε αυτή τη δίκη που συνέτειναν στο να παίρνω θέση.

Με αυτό το τρόπο κάποιες στιγμές προκαθόριζα το πεδίο και τα πορίσματα από αυτό, επικαθορίζοντας την στάση και την ανάλυσή μου, παρόλα αυτά το ίδιο το

πεδίο και οι σημειώσεις από αυτό λειτούργησαν λυτρωτικά και ανέταξαν την αδυναμία αυτή, διότι μου έδιναν τη δυνατότητα να αναστοχαστώ.

1.7 Ερευνήτρια σε κρίση

Η κάλυψη της ιδιότητας μου ως ερευνήτριας, αλλά και η επιλογή της ταυτότητας του δικηγόρου είχε ως αποτέλεσμα να βρεθώ σε διάφορες περιπτώσεις, με πιο χαρακτηριστική αυτή της ώρας της απόφασης σε μια φοβερή αντιφατική θέση και σύγχυση. Μετά την παρακολούθηση της δίκης για ένα διάστημα δύο μηνών, εξαιτίας των όσων παρουσιάστηκαν ως αποδεικτικό υλικό, των νομικών μου γνώσεων και της σχέσης που είχα αναπτύξει κυρίως με τους γονείς των κατηγορουμένων, στο άκουσμα της καταδίκης των πέντε εξ αυτών, μη δοθέντος και του ανασταλτικού αποτελέσματος της εφέσεως, σάστισα. Είχα από τη μια στιγμή την οργή και αίσθηση αδικίας των κατηγορουμένων, των γονιών τους και των φίλων τους που ήταν τότε μαζεμένοι. Τα συναισθήματα αυτά με κατέκλυσαν. Άρχισε να φωνάζεται γύρω μου από γονείς (!), φίλους και τους κατηγορουμένους το σύνθημα «ΤΟ ΠΑΘΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΛΕΥΤΕΡΙΑ ΕΙΝΑΙ ΔΥΝΑΤΟΤΕΡΟ ΑΠΟ ΟΛΑ ΤΑ ΚΕΛΙΑ», κάποιες από τις μητέρες φώναζαν και έκλαιγαν σε έξαλλη κατάσταση, προσπαθώντας να πλησιάσουν τα παιδιά τους, οι αστυνομικοί να τους κυκλώνουν και να τους αποκλείουν. Ένας από τους κατηγορούμενους έχει σηκώσει τη γροθιά του πάνω. Εγώ θέλω να φωνάξω μαζί το σύνθημα, σε χρόνο δευτερολέπτων, περνάει από το μυαλό μου ότι εδώ μπαίνω ως δικηγόρος, τι θα συμβεί αν τώρα οι αστυνομικοί με δουν να φωνάζω το σύνθημα. Δεν επιτελώ το ρόλο μου όπως αρμόζει. Τι θα πουν οι άλλοι δικηγόροι που εντωμεταξύ αυτούς τους μήνες με έχουν γνωρίσει; Νευριάζω γιατί δεν δίνεται καν, μετά την καταδίκη, η δυνατότητα σε γονείς, φίλους και κατηγορούμενους να αποχαιρετιστούν. Είναι άδικο, όλο αυτό είναι άδικο! Όλα γύρω μου κινούνται γρήγορα, θέλω και εγώ να φωνάξω για την αδικία, δεν μπορούμε να βλέπουμε την αδικία και να την αφήνουμε να συντελείται μπροστά στα μάτια μας. Μια μητέρα καταριέται την πρόεδρο του δικαστηρίου. Θέλω να το φωνάξω και εγώ το σύνθημα, έχουμε σχεδόν πιαστεί στα χέρια με τους αστυνομικούς στην αίθουσα. Δεν μπορώ να είμαι δικηγόρος, δεν μπορώ να είμαι μόνο ερευνήτρια, τώρα είμαι σκεφτόμενος άνθρωπος, είμαι μέρος του πεδίου, μπορώ μόνο να το φωνάξω. Γιατί

μέσα από αυτούς τους δύο μήνες το σύνθημα αυτό που στο παρελθόν μου φαινόταν γραφικό, απέκτησε και για εμένα νόημα, δημιουργήθηκε ένας δεσμός μια κοινή πολιτισμική εμπειρία. Από σύνθημα της αναρχίας, απέκτησε και για εμένα νέο νόημα. Κοινώνησα το συναίσθημα της δίωξης, της αδικίας, του παραλόγου, την επιβεβαίωση της αντίληψης ότι πρόκειται για μια διαδικασία που δεν σέβεται ούτε τις διακηρυκτικές της αρχές.

Η στιγμή αυτή ήταν για εμένα μια στιγμή πάλης ανάμεσα στις δικές μου ταυτότητες, της ερευνήτριας, της δικηγόρου, του πολιτικά ενεργού μέλους της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς. Ήμουν κάτι από όλα αυτά, αλλά έρχονται στιγμές που μέσα στο πεδίο, περνάς από τη μία ταυτότητα στην άλλη, αλλά πρέπει και να επιλέξεις όταν η επιτέλεσή τους συγκρούεται. Εκείνη τη στιγμή ήταν και μια μερική μου αποκάλυψη ενώπιον των Αρχών. Τόσο σε κάποιες τέτοιες στιγμές, όσο και στη διάρκεια της έρευνας και της συγγραφής πέραναγε από το μυαλό μου ότι η ανθρωπολογία μπορεί να λειτουργήσει σαν ένας «τόπος αντίστασης», μία «πράξη αλληλεγγύης», όπως περιγράφει και η ανθρωπολόγος Linda Green (Green 1995:108). Χωρίς να είναι ευθέως στρατευμένη η έρευνα και τα αποτελέσματά της και προσπαθώντας να περιορίσω και να καταστείλω τις προκαταλήψεις μου και τις πολιτικές μου αφετηρίες, θεωρώ ότι είναι δυνατόν μέσα από μια αποστασιοποίηση να αναδείξεις τις διαδικασίες, το λόγο και τα συναισθήματα που έλαβαν χώρα μέσα σε αυτή τη δίκη. Παρόλα αυτά θα πρέπει να ληφθεί υπόψιν η επισήμανση της Lila Abu-Lughod ότι οι εθνογραφικές αναπαραστάσεις του άλλου είναι εκτός από «μερικές αλήθειες», όπως τις χαρακτήρισε ο James Clifford, και από θέση αλήθειες (positioned truths), καθώς η κάθε άποψη είναι μια άποψη από μια συγκεκριμένη θέση στην οποία βρίσκεται ο ανθρωπολόγος. Μάλιστα, η «μεροληψία» του εντοπίζεται σε δύο σημεία, καταρχάς στην δική του ταυτότητα ή ταυτότητες και κατά δεύτερον στην μερική φύση της εικόνας που παρουσιάζει (1991:141-142). Η απάντησή της στο ζήτημα της από θέση αλήθειας δεν είναι η απώλεια της αξίας της ανθρωπολογικής γνώσης, αλλά ότι «θα πρέπει συνεχώς να προσέχουμε την τοποθέτησή (positionality) του ανθρωπολογικού εαυτού και των αναπαραστάσεών του των Άλλων» (1991:141). Ως εκ τούτου και η δική μου παρουσία στη δίκη ήταν από μια συγκεκριμένη θέση, της δικηγόρου, του πολιτικά ενεργού πολίτη της αριστεράς, του ατόμου με

συναναστροφές στον αναρχικό χώρο, αντιλαμβανόμενη το δίκαιο και τη δικαστική εξουσία όχι ως ένα ουδέτερο μηχανισμό, αλλά ένα μηχανισμό εν δυνάμει καταπίεσης και άσκησης εξουσίας, ο οποίος εργαλειοποιείται από τον κυρίαρχο στα πλαίσια της αντιτρομοκρατικής πολιτικής. Συνέπεια αυτής της θέσης είναι και η δική μου εθνογραφία να είναι μια τοποθετημένη αλήθεια. Αυτή, όμως, η τοποθετημένη αλήθεια μπορεί μέσα από την συμμετοχική αντικειμενοποίηση που προτείνει ο Pierre Bourdieu, δηλαδή την «αντικειμενοποίηση του υποκειμένου που επιχειρεί την ανάλυση» (2005:28), να δώσει την ευκαιρία για την ψηλάφηση της εξαιρετικής νομοθεσίας με την αλλαγή του παραδείγματος, όπως αυτό διαφαίνεται στην δίκη αυτή και αναλύεται στο Μέρος Γ'. Η ανθρωπολογική αυτή γνώση φέρει ταυτόχρονα και ένα καθήκον προς το κοινό για να κοινωνείται αυτή η γνώση, όπως το περιγράφει ο Gerald Berreman, ώστε να λαμβάνεται υπόψιν για τη διαμόρφωση της δημόσιας γνώμης και των δημόσιων πολιτικών (2007:307). Η κοινωνία αυτής της γνώσης δεν μπορεί παρά να έχει και ως σκοπό την βελτίωση των συνθηκών για τους πληροφορητές, ειδάλλως θα ερχόταν σε σύγκρουση με την αρχή «Do not harm». Αυτή η ηθική υποχρέωση είναι και μια υποχρέωση που αισθάνομαι για μια ανθρωπολογία, στην κατεύθυνση της public anthropology²⁸, της οποίας τα πορίσματα θα λειτουργούν για την βελτίωση των υφιστάμενων συνθηκών και τα οποία στα μάτια μου δημιουργούν μια υποχρέωση για ακτιβισμό, όχι στο όνομα και σε αντικατάσταση της έκφρασης των πληροφορητών, αλλά για την κριτική και αλλαγή αυτών των πολιτικών²⁹.

Δεν μπορώ παρά να συνταχθώ με την θέση της Nancy Schepher-Hughes «ότι το νέο δυναμικό των «ξυπόλητων ανθρωπολόγων» που οραματίζομαι πρέπει να γίνει σπέρμοφορο και να σοκάρει, παραγωγός πολιτικά συνθέτων και απαιτητικών κειμένων και εικόνων ικανών να βυθίζονται μέσα από τα στρώματα της αποδοχής, συνενοχής και κακής πίστης που επιτρέπουν τον πόνο και τους θανάτους να

²⁸ Για περισσότερα σχετικά με την public anthropology, βλ. <http://www.publicanthropology.org/>

²⁹ Για το ζήτημα της advocacy στην ανθρωπολογία, βλ. Kellet 2009 και για την θέση της Nancy Schepher-Hughes για την λειτουργία της τόσο ως ανθρωπολόγου, ο οποίος δεν είναι μόνο «ουδέτερος» παρατηρητής αλλά και πολιτικά και ηθικά εμπλεκόμενη «σύντροφος» στην επιτόπιά της σε χωριό της Βραζιλίας (1993:410-412).

συνεχίζουν δίχως την πονεμένη κραυγή αναγνώρισης του δαιμόνιου πρωταγωνιστή του Conrad (1910), Kurtz³⁰: “Η φρίκη! Η φρίκη!”» (1995:417).

³⁰ Πρόκειται για το μυθιστόρημα ‘The Heart of Darkness’ του Joseph Conrad.

Κεφάλαιο 2 - Είναι ο κανόνας που κάνει την εξαίρεση ή η εξαίρεση που παράγει τον κανόνα;

Η έννοια της κανονικοποίησης της εξαίρεσης εισάγεται από τον Ιταλό φιλόσοφο Giorgio Agamben με την μελέτη του για την κατάσταση της εξαίρεσης ως τρόπο διακυβέρνησης. Η ίδια η φύση της κατάστασης της εξαίρεσης έχει απασχολήσει νομικούς και φιλόσοφους, αφού εμπεριέχει μια βασική αντίφαση ότι «η κατάσταση εξαίρεσης παρουσιάζεται ως η νομική μορφή αυτού που δε δύναται να έχει νομική μορφή» (Agamben 2007:12)³¹. Σε περιόδους εμφυλίου πολέμου, εξέγερσης και αντίστασης επιβάλλεται η κατάσταση εκτάκτου ανάγκης ή εξαίρεσης κατά την οποία μια σειρά δικαιωμάτων αναστέλλονται ή αφαιρούνται για συγκεκριμένες κατηγορίες πολιτών και πράξεων. Πρόκειται, επί της ουσίας, για την αναστολή της ίδιας της έννομης τάξης. Αυτό το οποίο συντελείται είναι η αλλοίωση της συντεταγμένης μορφής του *corpus* των δικαιωμάτων του ατόμου και εντέλει ο αναπροσδιορισμός της ίδιας της σχέσης μεταξύ του δικαίου και του υποκειμένου του.

Αυτό το οποίο σημειώνει ο Agamben είναι ότι αυτό το ενίοτε προσωρινό ή έκτακτο μέτρο έχει μετασχηματιστεί τις τελευταίες δεκαετίες σε κανόνα και αποτελεί από εκείνο το σημείο και πέρα τεχνική διακυβέρνησης, με αποτέλεσμα την εντέλει μεταβολή, αν όχι κατάλυση του κράτους δικαίου, όπως αυτό αποτυπώνεται στις συνταγματικές μορφές. Στα πλαίσια του καθεστώτος της εξαίρεσης διευρύνονται οι εξουσίες της εκτελεστικής εξουσίας, τα υποκείμενα απογυμνώνονται των δικαιωμάτων τους. Τρανταχτό παράδειγμα αποτελεί ο Patriot Act 2001 που θεσπίστηκε από την κυβέρνηση Μπους για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας, ο οποίος απέδιδε διευρυμένες εξουσίες στην εκτελεστική εξουσία και δη στις στρατιωτικές δυνάμεις σε αντικείμενα τα οποία δεν αποτελούσαν αρμοδιότητά τους, όπως η επ' άοριστον κράτηση υπόπτων, η δίκη τους από δικαστήρια της εκτελεστικής εξουσίας κλπ. Μέσα από την κατάσταση εξαίρεσης παράγονται «νόμοι» και νομικές πρακτικές στην ως άνω κατεύθυνση. Στην περίπτωση της δίκη της ΣΠΦ η υπαγωγή

³¹ Στην ελληνική μετάφραση εμφανίζεται ο όρος νόμιμη μορφή, στην ιταλική ο όρος *forma giuridica* και στην αγγλική *legal form*, για αυτό και επιλέχθηκε να αναφερθεί στο παρόν παράθεμα ως νομική μορφή.

αυτών των νέων πρακτικών συνίσταται στη νομική αντιμετώπιση πράξεων που άλλοτε δεν υπάγονταν στο πεδίο της τρομοκρατίας ως τέτοιες, στην καταστρατήγηση δικαιωμάτων στα πλαίσια της δίκης, όπως του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή, στην ποινική μεταχείριση προσωπικών σχέσεων και προσωπικών χαρακτηριστικών, καθώς και σε μια σειρά άλλων σημείων που εξειδικεύονται στο Κεφάλαιο 3.

2.1 Αναδρομή και ιστορικά συμφραζόμενα της εφαρμογής της ελληνικής εξαιρετικής νομοθεσίας: η δημιουργία της ιστορικής κουλτούρας της εξαίρεσης

Καθοριστικό αυτής της περίπτωσης μελέτης, αλλά και απαραίτητο στοιχείο το οποίο θα πρέπει να ληφθεί υπόψιν αποτελεί η ελληνική αντιτρομοκρατική νομοθεσία και το ιστορικό πλαίσιο μέσα από το οποίο θεσμοθετήθηκε και αναπτύχθηκε. Η νομοθεσία αυτή θα μπορούσε να ενταχθεί στην έννοια της νομοθεσίας προς υπεράσπιση του κοινωνικού-πολιτικού καθεστώτος. Θα γίνει μια χρονολογική, και ίσως θα μπορούσαμε να την πούμε γενεαλογική, αναφορά στα νομοθετήματα που θεσπίζονταν προς υπεράσπιση της εκάστοτε καθεστηκυίας τάξης συνδέοντάς τα με την παρούσα δίκη και περίπτωση.

Στη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα τόσο στα πλαίσια του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού, όσο και σε διεθνές επίπεδο θεσπίστηκαν “έκτακτα μέτρα” στα πλαίσια του δικαίου της εξαίρεσης προς υπεράσπιση του κοινωνικοπολιτικού καθεστώτος ενάντια στις, κατά τους κυβερνώντες, εκάστοτε εχθρικές προς την έννομη τάξη ομάδες. Στα πλαίσια του όρου αυτού εντάσσονται πλήθος διαφορετικών «νομοθετημάτων», αφού μπορούν να λάβουν την μορφή του νόμου που ψηφίζεται στην Βουλή, καθώς και διαφόρων διοικητικών πράξεων και μέτρων της εκτελεστικής εξουσίας, μέτρα που ελήφθησαν είτε σε περιόδους κοινοβουλευτικής δημοκρατίας ή δικτατορίας. Η ιδιαιτερότητα αυτών των κανόνων δικαίου είναι ότι έχουν ως αντικείμενο την περιστολή ή και αφαίρεση από τον άνθρωπο, ως υποκείμενο του δικαίου, θεσπισμένων δικαιωμάτων του σε παραβίαση της νομικής παράδοσης, στην

περίπτωσή μας σε παραβίαση των αρχών του κράτους δικαίου, όπως για παράδειγμα το τεκμήριο της αθωότητας και η αρχή της αναλογικότητας³².

Αν και οι περιπτώσεις των εξαιρετικών νομοθετημάτων ανά κράτος διέφεραν, παρόλα αυτά μπορούμε να ισχυριστούμε ότι στα πλαίσια του 20^{ου} αι. διένυσαν μια κοινή πορεία και ιδίως αυτά τα κράτη που υιοθετούν τις αρχές του κράτους δικαίου, όπως αυτές σχηματοποιήθηκαν μετά το Διαφωτισμό και τις αστικές επαναστάσεις του 18^{ου} αιώνα. Αυτή η πορεία μπορεί εν συντομία να σχηματιστεί κατά τον εξής τρόπο; εξαιρετικές νομοθεσίες έναντι:

- 1) του κομμουνιστικού κινδύνου
- 2) των εσωτερικών ριζοσπαστικών δυνάμεων
- 3) του εσωτερικού ή εξωτερικού τρομοκρατικού κινδύνου.

Αντικείμενο αυτών των εξαιρετικών νομοθεσιών είναι η κατά την κάθε συγκυρία κατηγορία πολιτών, η οποία εντάσσεται κάτω από την έννοια του «επικίνδυνου πολίτη». Ο «επικίνδυνος πολίτης», όπως περιγράφει η Νένη Πανουργιά, είναι αυτός στου οποίου το πρόσωπο υποστασιοποιούνται προθέσεις, σκέψεις, ιδέες και ικανότητες, οι οποίες δεν θα μπορούσαν να είναι συγκεντρωμένες σε ένα και μόνο άτομο, συλλογικοποιεί ένα σύνολο ατόμων, τα οποία εικάζεται ότι αντιπροσωπεύει. Ως εκ τούτου, «όχι μόνο γίνεται επικίνδυνος/ επικίνδυνη, αλλά και εγκαινιάζει μια κατηγορία η οποία είναι κατασκευασμένη έτσι ώστε να ταιριάζει στην εικόνα που έχει δημιουργηθεί γι' αυτόν/αυτήν και στην οποία υποχρεώνεται να υπαχθεί» (2013:33). Καθίσταται επικίνδυνος όχι λόγω των ίδιων του των πράξεων, αλλά λόγω των όσων αυτός και οι ομοϊδεάτες του σκέφτονται σε επίπεδο πράξεων ενάντια στην πολιτεία.

Η κατηγορία του «επικίνδυνου πολίτη» αναδύεται μέσα στη νομοθεσία με την οποία απεμπολούνται δικαιώματα, από το συνταγματικά κατοχυρωμένο σώμα δικαιωμάτων. Η κατηγορία αυτή περνά από διάφορες μεταμορφώσεις, οι οποίες

³² Ενδεικτικά ανάμεσα στις αρχές του κράτους δικαίου βρίσκονται η αρχή της νομιμότητας, της ισότητας των πολιτών και της δίκαιης δίκης.

μπορούν να αναδειχθούν με μια σύντομη αναδρομή στα διάφορα εξαιρετικά νομοθετήματα.

Το 1871 θεσπίστηκε ο νόμος³³ «Περί καταδιώξεως της ληστείας». Ανάμεσα στα μέτρα του νόμου αυτού προβλεπόταν το αστυνομικό μέτρο της *απαγόρευσης διαμονής σε συγκεκριμένη περιοχή* των στενότερων συγγενών των ληστών που λυμαίνονταν την Ελληνική επικράτεια, καθώς και οποιουδήποτε άλλου υπόπτου περιθάλλεώς τους. Με αυτό το νόμο θεσπίζεται μια μορφή συλλογικής ευθύνης για τις πράξεις των ληστών και περιορίζεται άμεσα η ελευθερία των προσώπων αυτών να κινούνται και να διαμένουν ελεύθερα σε μια ορισμένη περιοχή³⁴. Ο νόμος αυτός θα επαναχρησιμοποιηθεί στον 20^ο αιώνα, κατόπιν ορισμένων τροποποιήσεων³⁵. Η εξέλιξη του νόμου αυτού καταλήγει σε ένα είδος *επιτηρούμενης διαμονής*, η οποία εφαρμόζεται, από το 1913 και εξής, έναντι των πρώτων Ελλήνων σοσιαλιστών (Αλιβιζάτος 1995:342). Η επιτηρούμενη αυτή διαμονή, μετατρέπεται σε *αναγκαστική εκτόπιση* με τον Ν. 755/1917, προβλεπόμενη για κάθε άτομο που διοχέτευε πληροφορίες για την πολεμική προετοιμασία της χώρα, ή θεωρείτο ύποπτο για την δημόσια ασφάλεια. Ο στρατηγός Πάγκαλος προχώρησε, το 1926, στη θεσμοθέτηση της *διοικητικής εκτόπισης* στην οριστική της εκδοχή, το μέτρο αυτό επιβαλλόταν από τις *Επιτροπές Δημοσίας Ασφαλείας*³⁶, που λειτουργούσαν ήδη στα πλαίσια της νομοθεσίας για την καταπολέμηση της ληστείας. Ένα από τα πιο φημισμένα νομοθετήματα στην ίδια κατεύθυνση είναι ο Νόμος 4229/1929, το γνωστό «*ιδιώνυμο*»³⁷, το οποίο θεσπίστηκε από την κυβέρνηση Βενιζέλου κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου, με κύριο σκοπό την αντιμετώπιση του κομμουνιστικού κινδύνου. Από το ίδιο το κείμενό του γίνεται εμφανές πως πρόκειται για έναν νόμο με

³³ Πρόκειται για το Νόμο ΤΟΔ' της 27^{ης} Φεβρουαρίου 1871 για την αντιμετώπιση του φαινομένου της ληστείας.

³⁴ Για την αντίθεσή του με το Σύνταγμα του 1864 βλ. Αλιβιζάτος 1995:340-2

³⁵ Βλ. Βόγλης 2004:55-56, Πανουργιά 2013:55

³⁶ Οι επιτροπές αυτές αποτελούνταν από τον νομάρχη, τον αρμόδιο διοικητή χωροφυλακής και τον εισαγγελέα πρωτοδικών και μπορούσαν πλέον μετά από πρόταση των αστυνομικών αρχών να διατάσσουν την διοικητική εκτόπιση ατόμου υπόπτου για την δημόσια τάξη και ασφάλεια και την απέλασή προσώπου υπόπτου διαπράξεως πράξεων έναντι των κυριαρχικών δικαιωμάτων του Κράτους (Αλιβιζάτος 1995:344-5).

³⁷ Ειδικότερα, το άρθρο 1 παράγραφος 1 προέβλεπε «*Όστις επιδιώκει την εφαρμογή ιδεών εχουσών ως έκδηλον σκοπόν την διά βιαίων μέσων ανατροπήν του κρατούντος κοινωνικού συστήματος, ή την απόσπασιν μέρους εκ του όλου της Επικράτειας, ή ενεργεί υπέρ της εφαρμογής αυτών προσυλητισμόν τιμωρείται με φυλάκισιν τουλάχιστον εξ μηνών.*».

ιδεολογικοπολιτικές προεκτάσεις, αφού ανατρεπτικές δεν λογίζονται οι πράξεις του ατόμου, αλλά οι ιδέες του. Η ποινή της *δικαστικής* εκτόπισης επιβαλλόταν με απόφαση των πλημμελειοδικείων, μεταφέροντας την αποφασιστική αρμοδιότητα στην δικαστική εξουσία. Παρά την προσπάθεια για την εισαγωγή δικαστικών εγγυήσεων στην επιβολή των ποινών αυτών, η διάρκεια αυτού του καθεστώτος ήταν βραχεία. Με το νόμο 5174/1931 επανατίθεται από την κυβέρνηση Βενιζέλου σε ισχύ το διάταγμα της 2ας Ιουνίου 1926, το οποίο είχε ως μέτρο την *προληπτική διοικητική εκτόπιση*, κατά βάση κομμουνιστών και αγωνιστών του εργατικού κινήματος.

Η δικτατορία του Μεταξά χαρακτηρίζεται από την θέση σε εφαρμογή «ενός σημαντικού νομοθετικού οπλοστασίου για να «νομιμοποιήσει» κατά το δυνατόν «τις αυθαίρετες πρακτικές που ακολουθούσαν στο πεδίο αυτό οι κυβερνώντες» (Αλιβιζάτος 1995:401). Η διοικητική εκτόπιση και μάλιστα αορίστου διάρκειας εισάγεται με τον Α.Ν. της 20^{ης} Δεκεμβρίου 1935 και αποτελεί ένα από τα κύρια μέσα καταστολής του καθεστώτος. Μάλιστα, από το 1938 και έπειτα εκτιόταν κατά κανόνα σε στρατόπεδα συγκέντρωσης και προσομοίαζε περισσότερο στις στερητικές της ελευθερίας ποινές, παρά σε διοικητικό μέτρο (Αλιβιζάτος 1995:365). Άλλα μέτρα που εισάγονται πέραν της επαναφοράς και αυστηροποίησης της διοικητικής εκτόπισης, είναι η δημιουργία στρατοπέδων συγκέντρωσης, η θέσπιση του «πιστοποιητικού κοινωνικών φρονημάτων» και των δηλώσεων μετανοίας, τα οποία αποτέλεσαν άλλωστε ένα σύστημα για τον έλεγχο του φρονήματος του πληθυσμού και την πρόσβασή αυτού σε πλήθος δραστηριοτήτων και δικαιωμάτων. Αυτά τα μέτρα³⁸, κατά τον Πολυμέρη Βόγλη, «συνέθεσαν τα στοιχεία της κληρονομιάς του Μεσοπολέμου που θα διαμόρφωναν στη συνέχεια την κατασταλτική πολιτική της μεταπολεμικής περιόδου» (2004:63). Θα μπορούσαμε να προσθέσουμε ότι δημιουργείται μια ιστορική κουλτούρα σε κοινωνικό και νομικό επίπεδο που επιδρά στη σημερινή κατάσταση εξαίρεσης. Ο συνταγματολόγος Νίκος Αλιβιζάτος προχωρεί σε μια εναργή παρατήρηση ως προς την λειτουργία αυτών των μέτρων σημειώνοντας ότι «τα αντισυνταγματικά αυτά μέτρα σχημάτισαν ένα *corpus* παράλληλο προς τις συνταγματικές διατάξεις, έτσι ... δημιουργήθηκε, στο πεδίο των ελευθεριών, ένα

³⁸ Τα μέτρα αυτά θεσπίστηκαν με τους Αναγκαστικούς Νόμους 117/1936 και 1075/1938.

φαινόμενο *συνταγματικού δυισμού* και η «*παρασυνταγματική*» νομιμότητα είχε συχνά το προβάδισμα απέναντι στη συνταγματική νομιμότητα» (1995:412).

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και στα πλαίσια του εμφυλιακού και μετεμφυλιακού κλίματος, όπου η κοινωνικοπολιτική ένταση είναι έκρυθμη, θεσπίζονται δύο νομοθετήματα που μέλλεται να καθορίσουν την έκβαση της πολιτικής ζωής του τόπου κλιμακώνοντας τη διαδικασία του πολιτικού αποκλεισμού. Πρόκειται, αφενός, για το Γ' Ψήφισμα της Δ' Αναθεωρητικής Βουλής του Ιουνίου του 1946 «*Περί εκτάκτων μέτρων αφορώντων την δημόσιαν τάξιν και ασφάλειαν*» το οποίο εισήγαγε την έννοια του «*αντεθνικού*» εγκλήματος³⁹, αποτελούμενη από επιμέρους νέες εγκληματικές συμπεριφορές⁴⁰. Αφετέρου, πρόκειται για το ΑΝ.509/1947, ο οποίος επανεισήγαγε, επαναλαμβάνοντας αυτούσια τη διατύπωση του 1929, το *ιδιώνυμο* και έθετε εκτός νόμου το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος, το ΕΑΜ και την Εθνική Αλληλεγγύη⁴¹ (Λάζου 2011:43-45, Αλιβιζάτος 1995:495-6, 512-523)⁴². Τα προβλεπόμενα από αυτά τα νομοθετήματα εγκλήματα δικάζονται από έκτακτα στρατοδικεία⁴³, γίνεται μάλιστα δυνατή η επ' αόριστον προφυλάκιση, δεν επιτρέπεται η προσωρινή απόλυση του κατηγορουμένου ως την εκδίκασή και η απόφαση καθίσταται τελεσίδικη (Αλιβιζάτος 1995: 504, 514).

Αυτό το οποίο χαρακτηρίζει την μεταπολεμική περίοδο είναι πως δημιουργούνται δύο κατηγορίες πολιτών και αντίστοιχα δύο σύνολα δικαιωμάτων⁴⁴. Από την μία βρίσκονται οι «*εθνικόφρονες*» των οποίων οι ελευθερίες και τα δικαιώματα ρυθμίζονται από το τυπικό σύνταγμα, ενώ από την άλλη ερχόμαστε αντιμέτωποι με την κατηγορία των «*μη εθνικοφρόνων*», οι οποίοι είναι υποκείμενα

³⁹ Αυτός ο χαρακτηρισμός χρησιμοποιείται από μια ευρύτητα συγγραφέων. Σχετικά με την λειτουργία του Γ' Ψηφίσματος της Δ' Αναθεωρητικής Βουλής, βλ. το άρθρο του Ν. Αλιβιζάτου <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=115281>

⁴⁰ Για τις επιμέρους νέες εγκληματικές συμπεριφορές βλ. Αλιβιζάτος 1995:503.

⁴¹ Μεταξύ άλλων απαγόρευε τα συλλαλητήρια, τη διάδοση κομμουνιστικών ιδεών, την ανατροπή του υπάρχοντος κοινωνικού συστήματος τιμωρώντας όλους τους παραβάτες με θανατική ποινή ή ισόβια κάθειρξη.

⁴² Επιπλέον για τις διατάξεις του Α.Ν. 509/1947 και για στατιστικά στοιχεία φυλακισμένων, βλ. Βόγλης 2004:98-99

⁴³ Για την αυστηρότητα των εκτάκτων στρατοδικείων στις ποινές, βλ. Βόγλης 2004:93

⁴⁴ Αυτές οι δύο κατηγορίες θα μπορούσαμε να πούμε ότι διαδέχονται τον προηγούμενο διχασμό των πολιτών στα πλαίσια του μεσοπολεμικού εθνικού διχασμού σε βενιζελικούς και αντιβενιζελικούς (Αλιβιζάτος 1995:677).

ενός διαφορετικού δικαϊκού καθεστώτος, του κατά τον Αλιβιζάτο ετερογενούς συνοθυλεύματος κανόνων που χαρακτηρίζεται ως «παρασύνταγμα»⁴⁵ (1995:448). Στα χρόνια που ακολουθούν ο Αναγκαστικό Νόμος 509/1947 παραμένει ενεργός ως και την πτώση του δικτατορικού καθεστώτος το 1974⁴⁶.

Μια διαδικασία, η οποία έρχεται να επαναπροσδιορίσει τον Άλλο, αυτόν ο οποίος αποτελεί τον πολιτικά επικίνδυνο πολίτη. Στην Ελλάδα θραύσματα αυτής της διαδικασίας εντοπίζονται αρχικά σε νομοθετήματα όπως ο Ν.4000/1959 περί «τεντυμποϊσμού», σκοπός των οποίων κρίνεται ότι είναι να λειτουργήσουν κατασταλτικά σε νεολαιϊστικές αντικουλτούρες ή μαζικές υποκουλτούρες, οι οποίες κατά τον Δημήτρη Μπελαντή «ενέχουν στοιχεία αμφισβήτησης του παραγωγικού και καταναλωτικού μοντέλου» (2004:83). Αυτά τα νομοθετήματα δεν φέρεται να θεσπίστηκαν προς αντιμετώπιση ενός συγκεκριμένου, συγκροτημένου εχθρού, όπως στο παρελθόν, αλλά διεύρυναν την έννοια της εξαίρεσης σε επίπεδο δικαιωμάτων του υποκειμένου, πέρα από τον παραδοσιακά κομμουνιστή πολιτικό αντίπαλο.

Η δεκαετία του 1960, σε διεθνές επίπεδο, χαρακτηρίζεται από τις μαζικές νεολαιϊστικές εξεγέρσεις, οι οποίες έφεραν σε επαφή το ριζοσπαστικό κίνημα της νεολαίας με την εργατική πρωτοπορία. Αποτέλεσμα ήταν ο επαναπροσδιορισμός του επικίνδυνου πολίτη, ο οποίος αρχικά είναι ο νεολαίος και στη συνέχεια, κατά την δεκαετία του 1970, ο νέος τρομοκράτης, όπως αυτός αναδύεται μέσα από την εμφάνιση και δράση της RAF και των Ερυθρών Ταξιαρχιών.

Συνέπεια αυτής της περιόδου είναι ο μετασχηματισμός της αντιτρομοκρατικής πολιτικής και νομοθεσίας, ο οποίος συντελείται κατά τη δεκαετία του 1970, αφού πλέον έχει αναπτυχθεί, σε διεθνές επίπεδο, αυτό που συνήθως ονομάζεται «κόκκινη» τρομοκρατία, από ομάδες είτε της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς και της αναρχίας,

⁴⁵ Ως «παρασύνταγμα» νοείται αυτό το νομοθετικό οπλοστάσιο καταστολής το οποίο χαρακτηρίζεται από μια συνταγματικά διφορούμενη νομική κατασκευή, το οποίο διακρινόταν στα διοικητικά μέτρα, επιβαλλόμενα στη βάση υποψίας της διοίκησης και στα εγκλήματα που είτε κληροδοτήθηκαν από τις προηγούμενες περιόδους είτε πρωτοεισήχθησαν και δικάζονταν κατά πλειοψηφία από στρατοδικεία. (1995:448, 458)

⁴⁶ Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Νίκου Μπελογιάννη και όσων κατηγορήθηκαν μαζί του. Το κατηγορητήριο αρχικά στηρίχθηκε στον Α.Ν.509/47 και μετέπειτα στον Ν. 375/1936 περί κατασκοπείας. Αναλυτικότερα σχετικά με τις κατηγορίες, τις δίκες του Ν. Μπελογιάννη και των συντρόφων του και την πολιτική συγκυρία σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, βλ. Λυμπεράτος 2011

είτε εριδόμενες σε αυτούς τους χώρους και στα αιτήματά τους. Οι ομάδες αυτές, όπως οι Ερυθρές Ταξιαρχίες στην Ιταλία και η RAF στη Γερμανία, ήταν, τουλάχιστον στην αρχή, προσφιλείς σε επίπεδο κοινωνίας⁴⁷. Αντίστοιχα, την περίοδο αυτή δραστηριοποιούνται παρακρατικές και ακροδεξιές οργανώσεις, οι οποίες κάνουν χτυπήματα, όπως η έκρηξη στην Πιάτσα Φοντάνα στο Μιλάνο στις 12 Δεκεμβρίου του 1969⁴⁸, καθώς και κρατικές μυστικές υπηρεσίες όπως η CIA, η οποία στα πλαίσια επιχειρήσεων αποσταθεροποίησης του πολιτικού σκηνικού κατέφυγε ακόμη και σε βομβιστικές επιθέσεις⁴⁹. Η διεθνής αυτή πορεία οδήγησε κατά την περίοδο 1968-1975 την υλική καταστολή να διασπασθεί σε κατηγορίες ειδικής απεύθυνσης, «έτσι δημιουργούνται και οι αντιτρομοκρατικές υπηρεσίες στα πλαίσια των αστυνομιών αλλά και δυνάμεις επιχειρήσεων πιο στρατιωτικού τύπου με βαρύ οπλισμό, όπως τα ελληνικά MAT, σκοπεύοντας είτε στην καταστολή μαζικών κοινωνικών αναταράξεων ή της «σοβαρής» εγκληματικότητας» (Μπελαντής 2004:92)⁵⁰.

Από την δεκαετία του 1970 και έπειτα αυτό που μπορούσε να περιγραφεί ως αντικομμουνιστική νομοθεσία σε ένα προηγούμενο στάδιο τρέπεται σε αντιτρομοκρατική νομοθεσία. Καθοριστική για την τροπή αυτή υπήρξε η δεκαετία του 1970. Τα αντιτρομοκρατικά νομοθετήματα σε Γερμανία και Ιταλία θέσπισαν εξαιρέσεις από τα συνήθη δικαιώματα τόσο σε γενικό επίπεδο, όσο και στο δικονομικό, ενδεικτικά επετράπη η κράτηση από την αστυνομία χωρίς συνήγορο επί 48 ώρες, η παρακολούθηση της γραπτής επικοινωνίας κατηγορουμένου-συνηγόρου, η οποία προσβάλλει τον πυρήνα του δικαιώματος υπεράσπισης, η φυλάκιση σε «ιδιαίτερες φυλακές ασφαλείας», η απομόνωση, η ποινικοποίηση της πρόθεσης τέλεσης αξιόποινων πράξεων, οι οποίες θεωρούνταν τρομοκρατικές, διπλασιασμός των ορίων ανώτατης προφυλάκισης κ.α. Εν ολίγοις, «η αστυνομία θωρακίζεται με νέες δυνατότητες παρέμβασης και δράσης για όλο και ρευστότερες/ασαφέστερες

⁴⁷ Για κάποιες αριθμητικές εκτιμήσεις σχετικά με τη δράση της RAF βλ. Katzenstein 2008:160-162

⁴⁸ Για την δράση της ιταλικής ακροδεξιάς βλ. Κλείτσικας & Speranzoni 2003 σελ. 89 επ. και Βιδάλη 1997 σελ.208 επ.

⁴⁹ Βλ. Zulaika 2009:142

⁵⁰ Για την θωράκιση και αλλαγή πορείας στις αστυνομικές υπηρεσίες της Γερμανίας κατά την δεκαετία του 1970 βλ. Katzenstein 2008:162-163

αιτιολογήσεις, για όλο και μεγαλύτερα διαστήματα και με όλο και χαλαρότερες νομοθετικές δεσμεύσεις» (Μπελαντής 2004:93).

Στην Ελλάδα, το κέντρο βάρους της λεγόμενης αντιτρομοκρατικής πολιτικής, κατά την δεκαετία του 1970, μετατοπίζεται στην καταστολή της ένοπλης πολιτικής βίας της αριστεράς⁵¹. Η κατεύθυνση συμπυκνώνεται στο νόμο Ν. 495/1976 «Περί όπλων, εκρηκτικών υλών και εκρηκτικών μηχανημάτων και άλλων τίνων ποινικών διατάξεων», που σχετίστηκε αφενός, και κατά βάση, με τα πρώτα χτυπήματα-δολοφονίες⁵² της τότε πρωτοεμφανιζόμενης οργάνωσης 17 Νοέμβρη, τα χτυπήματα του ΕΛΑ και αφετέρου με την πολιτική βία της αριστεράς τα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης. Χαρακτηριστική είναι η διατύπωση του άρθρου 13 παράγραφος 1 του παραπάνω νόμου «Όστις εισάγει, κατέχει, κατασκευάζει, εμπορεύεται, παραδίδει, προμηθεύει ή μεταφέρει πολεμικά τυφέκια, αυτόματα, πολυβόλα, πιστόλια, περίστροφα, χειροβομβίδας, πυρομαχικά, εκρηκτικές ύλες ή εκρηκτικά μηχανήματα επί σκοπώ διαθέσεως αυτών εις τρίτους προς διάπραξιν κακουργήματος ή επί σκοπώ διαθέσεως αυτών εις τρίτους προς διάπραξιν αδικήματος ή επί σκοπώ παράνομου εφοδιασμού ομάδων, οργανώσεων, σωματείων ή ενώσεων προσώπων, τιμωρείται δια της ποινής προσκαίρου καθείρξεως.». Από αυτήν προκύπτει η προσπάθεια αντιμετώπισης των «εξτρεμιστικών» ενόπλων ομάδων, και μάλιστα με την ιδιαίτερη βαρύτητα του κακουργήματος, οι οποίες υπήρξαν σε ένα βαθμό προσφιλείς στους πολίτες, καθώς είχε θεωρηθεί ότι δεν είχε λάβει χώρα η αποχουντοποίηση του κρατικού μηχανισμού και ως εκ τούτου η πολιτική εξουσία είχε έλλειμμα νομιμοποίησης.

Κατά τη δεκαετία του 1980 και με την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην κυβέρνηση, ενός κόμματος που φαινόταν να έχει σοσιαλδημοκρατικά χαρακτηριστικά, και αποτέλεσε την πρώτη άνοδο «προοδευτικής» δύναμης στην εξουσία μετά την μετεμφυλιακή περίοδο και την Απριλιανή δικτατορία, καταργείται ο αντιτρομοκρατικός νόμος 774/1978 που είχε ψηφισθεί από την συντηρητική

⁵¹ Για την δράση αριστερών οργανώσεων κατά την δεκαετία του 1960 και κατά της Χούντας, βλ. Κατσαρός 2008

⁵² Η 17N στις 23/12/1975 δολοφονεί τον σταθμάρχη της CIA στην Αθήνα Ρίτσαρντ Γουέλς και στις 14/12/1976 το βασανιστή της Χούντας Ευάγγελο Μάλλιο. Ο Ν. 495/1976 ψηφίζεται 3 μέρες μετά τη δολοφονία του Ε. Μάλλιου.

κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας και αναμορφώνεται ο ποινικός κώδικας. Οι συνθήκες όμως αλλάζουν κατά τη δεκαετία του 1990 όπου η Ελλάδα μπαίνει σε μια τροχιά νεοφιλελεύθερης διακυβέρνησης και ευρωπαϊκής προοπτικής, καλούμενη να εναρμονισθεί με τις ευρωπαϊκές επιταγές για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας⁵³.

Ειδικότερα, σε εθνικό επίπεδο τη δεκαετία του 1990 και μετά τη δολοφονία του Παύλου Μπακογιάννη από την 17N, η Νέα Δημοκρατία επαναφέρει σε επίπεδο πολιτικής σκηνής την ανάγκη ύπαρξης ενός αντιτρομοκρατικού νόμου, καθώς κατά την δεκαετία του 1980 η δράση της 17 Νοέμβρη έχει ενταθεί αριθμώντας 16 επιθέσεις, των οποίων την πλειοψηφία αποτελούν οι δολοφονίες. Ταυτόχρονα, έχουν κάνει την εμφάνιση ή έχουν εντείνει την δράση τους και άλλες οργανώσεις που εντάσσονται στο φάσμα των ενόπλων οργανώσεων. Ως εκ τούτου, η Νέα Δημοκρατία ψηφίζει το Ν. 1916/1990, τον οποίο και καταργεί το ΠΑΣΟΚ με το Ν.2172/1993. Τα δύο αυτά νομοθετήματα, ο Ν. 774/1978 και ο Ν.1916/1990 δεν λειτούργησαν, εντέλει, προς την καταστολή και εξάρθρωση ενόπλων οργανώσεων, καθώς χρησιμοποιήθηκαν, κατά βάση, «κατά ατόμων του αντιεξουσιαστικού χώρου ή της εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς χωρίς καμία σαφή συνάφεια με τις ένοπλες οργανώσεις» (Μπελαντής 2004:310-311)⁵⁴.

Επί της ουσίας, το πέρασμα σε αυτό που σήμερα ονομάζουμε αντιτρομοκρατική νομοθεσία γίνεται τον Ιούνιο του 2001, αφού έχει προηγηθεί στις 8/6/2000 η δολοφονία από την 17 N του Βρετανού στρατιωτικού ακόλουθου Στήβεν Σόντερς, κατά την οποία τα βλέμματα της διεθνούς κοινότητας στράφηκαν στην Ελλάδα, με αποτέλεσμα την άσκηση πιέσεων για την εξάρθρωση της οργάνωσης. Η, πλέον, σοσιαφιλελεύθερη κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ, με πρωθυπουργό τον Κώστα Σημίτη, εισάγει στη Βουλή και ψηφίζει τον Ν.2928/2001 «για την προστασία του πολίτη από αξιόποινες δράσεις εγκληματικών οργανώσεων», αυτόν που στην Ελλάδα

⁵³ Σε αυτό τον τομέα η Ε.Ε. δεν είχε αρμοδιότητες αλλά αποτελούσε αντικείμενο διακυβερνητικής συνεργασίας. Αρμοδιότητα απέκτησε μετά την Συνθήκη της Λισσαβόνας το 2007, βλ.

http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/fight_against_terrorism/index_el.htm και http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/lisbon_treaty/ai0020_el.htm

⁵⁴ Για τις περιπτώσεις που διώχθηκαν σύμφωνα με αυτούς τους νόμους, βλ. Μπελαντής 2004:310-311. Ενδεικτικά με τον Ν.774/1978 διώχθηκαν άτομα του αντιεξουσιαστικού χώρου για παραχές στην Αγία Βαρβάρα του Αιγιάλεω και με τον Ν.1979/1990 ο αναρχικός Επαμεινώνδας Σκυφτούλης.

χαρακτηρίστηκε ως ο *πρώτος τρομονόμος*. Πρόκειται ουσιαστικά για τη μεταφορά σε επίπεδο εσωτερικού δικαίου της Σύμβασης του Παλέρμo ενάντια στο Διεθνές Οργανωμένο Έγκλημα, που συνήφθη το 2000 στα πλαίσια του Ο.Η.Ε. Στην σύμβαση αυτή γίνεται συσχετισμός της τρομοκρατίας με το διεθνές οργανωμένο έγκλημα, αλλά δεν αποτελεί το κύριο αντικείμενο της⁵⁵.

Παρόλα αυτά και κατά την συζήτησή για την ψήφιση του Ν.2928/2001 στη Βουλή έγιναν μνείες ότι δεν θα έπρεπε να συμπεριλάβει στο πεδίο του την περίπτωση της πολιτικής τρομοκρατίας (Massouridou 2012:6). Στην προκειμένη και εφόσον κοιτάμε τις συνθήκες από τη σημερινή θέση, θα πρέπει να λάβουμε υπόψιν ότι η νομοθεσία αυτή προλαμβάνει χρονικά την 11/9. Είναι, λοιπόν, αρκετά εναργής η παρατήρηση ότι «η προωθούμενη αντιτρομοκρατική νομοθεσία της ΕΕ δεν έχει μεν εξαιρετικό χαρακτήρα υπό την έννοια της λήψης συγκεκριμένων μέτρων ενόψει συγκεκριμένων περιστάσεων (όπως ο Αμερικάνικος Patriot Act, ο οποίος στο όνομα των εξαιρετικών περιστάσεων της 11^{ης} Σεπτεμβρίου επιχειρεί να αιτιολογήσει την άρση θεμελιωδών ελευθεριών, εντοπιζόμενη κυρίως στους αλλοδαπούς), διαμορφώνει όμως μια εξαιρετική ποινική νομοθεσία υπό την έννοια της δημιουργίας ενός πλέγματος ποινικών διατάξεων που ρυθμίζουν τα ίδια αδικήματα με διαφορετικό τρόπο.» (Σαραφianός & Τσαϊτουρίδης 2004:191). Μάλιστα η εν λόγω, προ της 11/9, νομοθεσία τιτλοφορείται όχι ευθέως αντιτρομοκρατική, αλλά ως νομοθεσία για την καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος⁵⁶.

Παρόλα αυτά στην Ελλάδα βλέπουμε καταρχάς την εφαρμογή της στη δίκη της 17 Νοέμβρη και του ΕΛΑ. Με την, κατά αυτό τον τρόπο, θέσπιση και εφαρμογή του *πρώτου τρομονόμου*, «η «τρομοκρατία» δεν νοείται πια ως έγκλημα με αυστηρά πολιτικά κίνητρα και η έννοια του «πολιτικού εγκληματία» χάνει κάθε πιθανό νομικά δεσμευτικό περιεχόμενο και κάθε ευεργετική συνέπεια (άσυλο, έκδοση, δικονομικά ευμενής μεταχείριση). Πρέπει να σημειωθεί ότι αν και στο άρθρο 97 του

⁵⁵ Για την λειτουργία της «τρομοκρατίας» και του «οργανωμένου εγκλήματος» ως αξόνων της Σύμβασης του Παλέρμo βλ. (Μπελαντής 2004:312)

⁵⁶ Στην κατηγορία του «οργανωμένου εγκλήματος», σε διεθνές επίπεδο, εντάσσεται πλειάδα διαφορετικών περιπτώσεων: η πολιτική τρομοκρατία, οι έμποροι κοκαΐνης της Κολομβίας, η θρησκευτική τρομοκρατία του Ασαχάρα, η Μαφία (Μπελαντής 2004:114).

Συντάγματος και στο άρθρο 109 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας υπάρχει αναφορά στο πολιτικό έγκλημα, μάλιστα ρυθμίζεται και η αρμοδιότητα των δικαστηρίων που εκδικάζουν αυτά τα εγκλήματα, απουσιάζει ο ορισμός του. Αυτό ακριβώς το ζήτημα έχει προβληματίσει ιδιαίτερα του θεωρητικού του ποινικού δικαίου. Έχουν, λοιπόν, διαμορφωθεί τρεις θεωρίες για την επίλυση αυτού του ζητήματος.

Σύμφωνα με την πρώτη, την αντικειμενική θεωρία, κριτήριο διάκρισης και εντοπισμού του πολιτικού εγκλήματος είναι η φύση του δικαιώματος που προσβάλλεται. Ως εκ τούτου το πολιτικό έγκλημα χαρακτηρίζεται από το αντικείμενο του. Έναν ορισμό έχει προσφέρει η Διεθνής Διάσκεψη για την ενοποίηση του ποινικού Δικαίου που έλαβε χώρα στην Κοπεγχάγη το 1935. Πολιτικό έγκλημα είναι αυτό που στρέφεται κατά της οργανώσεως και της λειτουργίας του Κράτους καθώς και κατά των δικαιωμάτων των πολιτών που απορρέουν από αυτήν. Η δεύτερη θεωρία ονομάζεται υποκειμενική και βασίζεται στην αξιολόγηση των κινήτρων και του σκοπού του δράστη της πράξης. Τέλος η τρίτη θεωρία, η συμβιβαστική ή μικτή επιχειρεί να συγκεράσει τις δύο προηγούμενες, συνδυάζοντας τόσο τη φύση του προσβαλλόμενου αγαθού όσο και το σκοπό του δράστη⁵⁷.

Με την χρήση του νόμου στη δίκη της 17N, η ποινικοποίηση της πολιτικής βίας αυστηροποιείται, μετονομάζεται σε τρομοκρατία και αυτός ο Άλλος ο επικίνδυνος πολίτης σε τρομοκράτη, ο οποίος εμφανίζεται, πλέον, ως τίποτε άλλο παρά ένας κοινός ποινικός εγκληματίας. Η επίκληση της πολιτικής του υποκειμενικότητας, καθίσταται ένα στοιχείο το οποίο ο ίδιος διακηρύττει και ο Νόμος αρνείται

Ενδεικτικό της σημασίας του νόμου 2928/2001 είναι η πλειάδα δικονομικών διατάξεων που περιλαμβάνονται στο σώμα του με τις οποίες αναιρούνται ατομικά δικαιώματα και ελευθερίες. Τα πραγματικά στοιχεία μαρτύρων δεν δίνονται στους κατηγορούμενους, δεν δημοσιοποιείται το σύνολο της δικογραφίας, εισάγονται στοιχεία που έχουν ληφθεί με άρσεις απορρήτου των επικοινωνιών στην δικογραφία, κατά αυτό τον τρόπο εμποδίζεται στην πράξη η ουσιαστική άσκηση του δικαιώματος

⁵⁷ Για τις τρεις αυτές θεωρίες και για το πολιτικό έγκλημα και τρομοκρατία, βλ. Κονταξής (2003)

υπεράσπισης του κατηγορούμενου. Εισάγονται, ως εκ τούτου, μια σειρά εξαιρέσεων στα γενικά και συνήθη δικαιώματα που έχει ο κάθε άνθρωπος ως υποκείμενο του δικαίου, εξαιρέσεις που στηρίζονται στην επικινδυνότητα και την ηθική απαξία του εχθρού, του τρομοκράτη, αυτού του Άλλου που απαξιώνει την κοινωνική και έννομη τάξη. Το άρθρο 187 του Ποινικού Κώδικα, όπως προέκυψε, με την ψήφιση του Ν. 2928/2001 και του Ν. 3064/2002, ειδικότερα προβλέπει την τιμωρία αυτού, μονάχα και μόνο, για το γεγονός της σύστασης εγκληματικής οργάνωσης⁵⁸ ακόμα και αν αυτή δεν αναπτύξει δράση και δεν προβεί σε χτυπήματα. Επιπλέον, τιμωρείται αυστηρότερα η διάπραξη μιας σειράς εγκλημάτων που ήδη προβλέπονται στον Ποινικό Κώδικα, όπως ο εμπρησμός, η βαριά σωματική βλάβη και οι εκρήξεις, πέρα από την τιμωρία που θα λάμβανε ο οποιοσδήποτε άλλος για τις ίδιες τις εγκληματικές πράξεις. Ιδιαίτερα σημαντική αλλαγή, αποτελεί η κατά το άρθρο 111 παρ. 5 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, όπως αυτό προστέθηκε με το Ν. 3251/2004, υπαγωγή αυτών των υποθέσεων στην αρμοδιότητα των Τριμελών Εφετείων, τα οποία αποτελούν τα ανώτερα δικαστήρια στα οποία μπορούν να δικαστούν εγκλήματα σε πρώτο βαθμό και η απόσπασή τους, η εξαίρεσή τους από τα δικαστήρια που είθισται να δικάζουν αυτά τα εγκλήματα, όταν λείπει η «επιβαρυντική περίσταση» της εγκληματικής οργάνωσης, δημιουργώντας κατά αυτό τον τρόπο εντός του υπάρχοντος νομικού πλαισίου «εξαιρετικά δικαστήρια». Μάλιστα, θα μπορούσε να ειπωθεί πως η αρμοδιότητα αυτή θα έπρεπε να άνηκε στα μεικτά ορκωτά δικαστήρια τα οποία είναι τα καθ' ύλην αρμόδια για την εκδίκαση των πολιτικών εγκλημάτων⁵⁹. Η διαφοροποίηση των δικαστηρίων αυτών έγκειται στην παρουσία ενόρκων, η οποία θεωρείται ασφαλιστική δικλίδα του αισθήματος δικαίου και της κοινής γνώμης, αφού με την παρουσία τους εισάγεται το λαϊκό στοιχείο στην διαδικασία απονομής της δικαιοσύνης. Παράλληλα με τον νόμο αυτό και στα πλαίσια της εισαγωγής εξαιρέσεων γίνεται επιτρεπτή η ανακριτική διεϊσδυση⁶⁰, δηλαδή η λειτουργία των αστυνομικών οργάνων κατά κεκαλυμμένο τρόπο για την συλλογή αποδεικτικών στοιχείων για την τέλεση των εγκλημάτων αυτών, καθώς και η άρση του απορρήτου

⁵⁸ Ως εγκληματική οργάνωση νοείται κατά το γράμμα του νόμου η δομημένη και με διαρκή δράση ομάδα τριών ή περισσότερων ατόμων.

⁵⁹ Τα μεικτά ορκωτά δικαστήρια πέρα από το σώμα ενόρκων, τέσσερις στον αριθμό, στην σύνθεσή τους περιλαμβάνουν και τρεις τακτικού δικαστές και συμμετέχει ένας εισαγγελέας.

⁶⁰ Βλ. Για Ανακριτική διεϊσδυση <http://www.judex.gr/?p=1010>

των επικοινωνιών με την ταυτόχρονη δυνατότητα παρακολούθησης με τεχνικά μέσα, που υπό άλλες συνθήκες κατά το Σύνταγμα θα χαρακτηρίζονταν ως παράνομα αποδεικτικά μέσα. Αφήνεται έτσι το περιθώριο ώστε, όπως παραθέτει και ο καθηγητής Ποινικού Δικαίου Νίκος Παρασκευόπουλος, «η αστυνόμευση (να) γίνεται αυτοσκοπός, τονίζονται οι προληπτικές λειτουργίες, αυτονομείται από ουσιαστικούς στόχους και εγγυήσεις και αποσυνδέεται από τις στενές ανάγκες της προδικασίας μιας ποινικής δίκης» και εν τέλει «διώκεται (και τελικά καταστέλλεται) όποιος έχει το profile του υπόπτου, το εγκληματικό φρόνημα, δηλαδή ο “συνήθης ύποπτος”.» (2004:49-50).

Τα γεγονότα της 11/9 έρχονται να αλλάξουν ριζικά το τοπίο ή καλύτερα δίνεται η δυνατότητα να περάσουν μια σειρά από νομοθετικά μέτρα που στο όνομα της δυτικής, φιλελεύθερης νομικής παράδοσης είχαν αναχαιτισθεί τα προηγούμενα χρόνια. Στις Η.Π.Α. είναι γνωστός ο Patriot Act του 2001, με τον οποίο ενδεικτικά επιτρέπεται η συστηματική παρακολούθηση της προφορικής και γραπτής επικοινωνίας κατηγορουμένου και συνηγόρου, καθώς και η δυνατότητα κράτησης κατηγορουμένων για τρομοκρατικά αδικήματα για επ' αόριστον δίχως την απαγγελία κατηγορίας, χωρίς καν να προσαχθούν για ανάκριση. Νομοθετικές ρυθμίσεις που στο όνομα του «δίκαιου πολέμου»⁶¹ οδήγησαν σε εκτρώματα της μορφής του Γκουαντάναμο, όπου η ανθρώπινη ύπαρξη καθίσταται «γυμνή ζωή». Πέρα, όμως από την χώρα που επλήγη άμεσα, βλέπουμε στο όνομα της διεθνούς καταπολέμησης της τρομοκρατίας να λαμβάνονται περισσότερες πρωτοβουλίες, όπως η Απόφαση-Πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 13^{ης} Ιουνίου 2002 για την «καταπολέμηση της τρομοκρατίας» (2002/475/ΔΕΥ), η οποία και είχε ως βασικό στόχο τη θέσπιση των εγκλημάτων της τρομοκρατίας⁶² και την εναρμόνιση των επιμέρους εθνικών νομοθεσιών. Τα εγκλήματα αυτά ενσωματώνονται αυτούσια στον ελληνικό Ποινικό Κώδικα ενόψει των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, στο όνομα της

⁶¹ Για την έννοια του «δίκαιου πολέμου» (just war) και την επίδραση του στα ανθρώπινα δικαιώματα βλέπε την αρθρογραφία του καθηγητή κριτικής νομικής θεωρίας Costas Douzinas και ειδικότερα το Douzinas 2006. Ο όρος αυτός έφερε σε επίπεδο ρητορικής ιδιαίτερη ρητορική φόρτιση, ιδίως στην Αμερική, καθώς παραπέμπει στον πόλεμο κατά του Χίτλερ και του ναζισμού, ως τέτοιος συνέβαλε στη νομιμοποίηση αυτών των αντισυνταγματικών μέτρων.

⁶² Βλ. Άρθρο 1 της Απόφαση-Πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 13^{ης} Ιουνίου 2002 για την «καταπολέμηση της τρομοκρατίας» (2002/475/ΔΕΥ), το οποίο είναι όμοιο με το άρθρο 187^Α του Ποινικού Κώδικα, όπως αυτό θεσπίστηκε με τον Ν.3251/2004.

αυξημένης ανάγκης για ασφάλεια, καθώς η χώρα θεωρήθηκε ως πιθανός στόχος τρομοκρατικών επιθέσεων, στα πλαίσια και του κλίματος τρομοϋστερίας που έχει επικρατήσει μετά την 11/9. Η ένταξη στην ελληνική νομοθεσία γίνεται με τον Ν. 3251/2004, ο οποίος αποτυπώνεται στο άρθρο 187^A του Ποινικού Κώδικα⁶³ με τον τίτλο «Τρομοκρατικές πράξεις», η παρουσία πλέον της αντιτρομοκρατικής πολιτικής είναι ξεκάθαρη στην ελληνική νομοθεσία και δίχως υπεκφυγές. Το άρθρο 187^A στην παράγραφο 1 του Ποινικού Κώδικα προβλέπει ότι τιμωρείται όποιος τελεί μια σειρά από πράξεις που απαριθμούνται στο κείμενο του άρθρου «με τρόπο ή σε έκταση ή υπό συνθήκες που είναι δυνατόν να βλάψουν σοβαρά μια χώρα ή ένα διεθνή οργανισμό και με σκοπό να εκφοβίσει σοβαρά ένα πληθυσμό ή να εξαναγκάσει παρανόμως δημόσια αρχή ή διεθνή οργανισμό να εκτελέσει οποιαδήποτε πράξη ή να απόσχει από αυτήν ή να βλάψει σοβαρά ή να καταστρέψει τις θεμελιώδεις συνταγματικές, πολιτικές, οικονομικές δομές μιας χώρας ή ενός διεθνούς οργανισμού», περιγραφή η οποία είναι πολύ γενική με αποτέλεσμα ένα ευρύτατο φάσμα της πολιτικής ζωής της χώρας, είτε αυτό σημαίνει πολιτικές ομάδες, είτε κοινωνικά και συνδικαλιστικά κινήματα, τα οποία κινούνται σε μια μαχητική κατεύθυνση να μπορούν να υπαχθούν σε αυτή την περίπτωση.

Περαιτέρω, στο ίδιο άρθρο στην παράγραφο 4 προβλέπεται δεκαετής κάθειρξη για όποιον συγκρότησε ή εντάχθηκε σε τρομοκρατική οργάνωση με σκοπό την τέλεση των εγκλημάτων της παραγράφου 1. Η φρονηματική, ιδεολογική διάσταση του νόμου είναι καταφανής αφού δεν απαιτείται να τελεσθεί η πράξη για να τιμωρηθεί ο πράττωντας, αλλά αρκεί ο σκοπός τελέσεως της πράξης, όπως επίσης και μια σειρά χαρακτηριστικών όπως προβλέπονται για την εγκληματική οργάνωση, ήτοι η δομημένη/οργανωμένη ένωση ή ομάδα, η διάρκεια και εγκληματικός χαρακτήρας αυτής⁶⁴.

⁶³ Ο Ποινικός Κώδικας εμπεριέχει τις βασικότερες ποινικές διατάξεις με τις οποίες θεσπίζονται ποινικά εγκλήματα, η τροποποίησή του γίνεται με νόμους. Δύναται, βέβαια, διατάξεις που προβλέπουν ποινικά αδικήματα να εμπεριέχονται στους λεγόμενους ποινικούς νόμους, όπως ο νόμος περί ναρκωτικών ουσιών. Δεν υπάρχει διαφορά κύρους του εγκλήματος από το αν αυτό εντάσσεται στον Ποινικό Κώδικα ή σε ποινικό νόμο.

⁶⁴ Αναλυτικότερη αναφορά σε αυτά τα τρία στοιχεία βλ. Μπελαντής 2004:313

Νεότερη ρύθμιση, η οποία και ακολούθησε τις συλλήψεις για την Συνομοσία Πυρήνων της Φωτιάς, είναι αυτή του Ν. 3875/2010 την οποία εισήγαγε προς ψήφιση η Κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ με πρωθυπουργό τον Γεώργιο Παπανδρέου και ο οποίος ήρθε να τροποποιήσει τους προηγούμενους και να προσθέσει νεότερες διατάξεις, οι οποίες διευρύνουν το πεδίο των ποινικών αξιόποινων πράξεων. Για παράδειγμα, πλέον, τιμωρείται όποιος απειλεί σοβαρά με την τέλεση των τρομοκρατικών πράξεων που αναφέρονται στο άρθρο 187^A του Ποινικού Κώδικα, αρκεί η απειλή δίχως να απαιτείται η πράξη, επίσης εισάγεται το στοιχείο της συλλογικής ευθύνης, καθώς δεν απαιτείται, πλέον, ο σκοπός τελέσεως των τρομοκρατικών πράξεων να εντοπίζεται στον κάθε κατηγορούμενο ατομικά, αλλά στην οργάνωση και επίσης ποινικοποιούνται η εκπαίδευση και η στρατολόγηση για τρομοκρατία. Δεν είναι δυνατόν παρά να συσχετισθεί αυτή η αλλαγή στον «τρομονόμο» με την πολιτική και κινηματική συγκυρία, δηλαδή με την εμπειρία του Δεκεμβρη του 2008, όπου αναπτύχθηκε το φαινόμενο της μαζικής αντιβίας από ευρύτατα τμήματα των διαδηλωτών στις διαδηλώσεις που ακολούθησαν την δολοφονία του 15χρονου Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου και οι οποίες πήραν τον χαρακτήρα της μαζικής αμφισβήτησης της πολιτικής εξουσίας. Μάλιστα, ως απότοκο της εξεγερσιακής αυτής περιόδου, ήταν και η δημιουργία ομάδων που προέβαιναν σε χτυπήματα, μικρής κλίμακας κατά τα οποία δεν υπήρχαν ούτε σημαντικές υλικές ζημιές, ούτε απώλειες και τραυματισμοί ατόμων και τα οποία δεν απείχαν κατά πολύ από τις πρακτικές του αναρχικού, κυρίως, και ενίοτε στο παρελθόν και του χώρου της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς κατά τις οποίες γίνονταν συμβολικές επιθέσεις σε κτήρια ή αντικείμενα σχετιζόμενα με την πολιτική εξουσία. Η δράση αυτή θα μπορούσε κάλλιστα να υπαχθεί στο άρθρο 187^A του Ποινικού Κώδικα θα μπορούσε να αποδοθεί ο σκοπός εκφοβισμού σοβαρά ενός πληθυσμού ή ο εξαναγκασμός δημόσιας αρχής να εκτελέσει πράξη, όπως για παράδειγμα ο εξαναγκασμός σε παραίτηση του Αναπληρωτή Υπουργού για θέματα Δημοσίας Τάξης, Παναγιώτη Χηνοφώτη, καθώς μάλιστα οι πράξεις όπως η ρίψη πετρών, μολότοφ και οι εμπρησμοί ΑΤΜ μπορούν να υπάγονται στις περιγραφόμενες στο άρθρο πράξεις της βαριάς σωματικής βλάβης, της διακεκριμένης φθοράς ξένης ιδιοκτησίας, έκρηξης κ.α. Απότοκο αυτής της περιόδου ήταν και η θέσπιση του κουκουλονόμου (Ν.3702/2009), καθώς η κάλυψη των

χαρακτηριστικών του προσώπου των διαδηλωτών ήταν διαδεδομένη πρακτική, σε ένα βαθμό ιδεολογικά και σε έναν άλλο από την πλευρά της αντιμετώπισης της μαζικής ρίψης δακρυγόνων και της καταγραφής από κάμερες ασφαλείας.

Τέλος, δεν μπορεί παρά να ληφθεί υπόψιν η κοινωνική και οικονομική συγκυρία της κρίσης, η οποία κατά τον χρόνο εκείνον διαφαινόταν και την οποία σήμερα βιώνει η ελληνική κοινωνία, στο όνομα της οποίας οι κυβερνήσεις της Νέας Δημοκρατίας και του ΠΑΣΟΚ έκριναν αναγκαία την εξόπλιση του πολιτικού και νομικού οπλοστασίου απέναντι σε πρακτικές του κινήματος είτε ομάδων σχετιζόμενων με αυτό, οι οποίες και θα αμφισβητούσαν ή θα διεκδικούσαν μαχητικά απέναντι στην πολιτική εξουσία και το πολιτικό προσωπικό.

Μπορούμε να πούμε ότι βλέπουμε να επαναφέρεται μια νομοθεσία της μορφής και στόχευσης του ιδιώνυμου, αφού αυτό που ποινικοποιείται και τιμωρείται τείνει να είναι η πράξη και ο σκοπός, ο οποίος μπορεί «να βλάψει σοβαρά ή να καταστρέψει τις θεμελιώδεις συνταγματικές, πολιτικές, οικονομικές δομές μιας χώρας ή ενός διεθνούς οργανισμού». Είναι οι κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες της χώρας που ο νόμος σκοπεύει να προστατεύσει και οιοσδήποτε τίθεται εμπόδιο σε αυτές είναι εν δυνάμει εχθρός. Είναι το ίδιο το γράμμα και η στόχευση του νόμου που είναι τόσο γενική και αόριστη, πράγμα το οποίο έχει επισημανθεί από πλειάδα νομικών, το οποίο λειτουργεί σε μια κατεύθυνση πολιτικής ορθότητας και μονομέρειας όπως αυτή ορίζεται από το κράτος και την πολιτική εξουσία.

2.2 Εξαίρεση και κυβερνητικότητα

Μέσα από την παραπάνω ιστορική αναδρομή των εξαιρετικών νομοθεσιών, έγινε ορατό το πώς αυτές χρησιμοποιήθηκαν από τον εκάστοτε κυρίαρχο και κυβερνώντα με σκοπό την διατήρηση του υπάρχοντος καθεστώτος και την αντιμετώπιση πολιτικών αντιπάλων και εξεγέρσεων. Επί της ουσίας διαγράφηκε μια τεχνική διακυβέρνησης, καθώς ενώ αυτά τα μέτρα εμφανίζονται υπό το πρίσμα των εκτάκτων μέτρων στα πλαίσια της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης, χρησιμοποιήθηκαν επί σειρά ετών και ενσωματώθηκαν στο νομικό μας πολιτισμό, καθιστάμενα από εξαίρεση κανόνας.

Ένα παράδειγμα που μπορεί να αντληθεί από την συγκεκριμένη περίπτωση μελέτης και να επιβεβαιώσει τον ισχυρισμό αυτό είναι το εξής: κατά την σύλληψη των πρώτων υπόπτων για την Συνομοσία Πυρήνων της Φωτιάς τον Σεπτέμβριο του 2009 κατόπιν εισαγγελικής εντολής και στο όνομα της προστασίας της δημόσιας ασφάλειας και τάξης, καθώς και για να μπορέσουν να δοθούν περαιτέρω πληροφορίες από τυχόν μάρτυρες, δόθηκαν στη δημοσιότητα οι φωτογραφίες των κατηγορουμένων, ονόματα και προσωπικά στοιχεία. Πρόκειται για μια τακτική που «δεν είθισται», καθώς οι κατηγορούμενοι καλύπτονται από το τεκμήριο της αθωότητας μέχρι αποδείξεως του εναντίου και ταυτόχρονα τα στοιχεία αυτά και η εικόνα του προσώπου, αποτελούν προσωπικά δεδομένα τα οποία κατοχυρώνονται συνταγματικά και καλύπτονται από το απαραβίαστο, πλην ορισμένων γενικών ρητρών που υπάρχουν στο νόμο και που επιτρέπουν την δημοσιοποίησή τους, όπως π.χ. η προστασία της δημόσιας ασφάλειας. Οι ρήτρες αυτές συνήθως αποτελούν αόριστες νομικές έννοιες οι οποίες επιδέχονται διάφορες ερμηνείες, καθώς λόγω του αορίστου περιεχομένου τους και των ηθικών συνδηλώσεων που φέρουν δεν μπορούν να αποφευχθούν αξιολογικές κρίσεις οι οποίες εξαρτώνται από το υποκείμενο, τον δικαστή, που καλείται να προβεί σε αυτές. Στην περίπτωση των ΣΠΦ εισήχθη αυτή η εξαίρεση στην έως τότε πρακτική, η οποία εξαίρεση διευρύνθηκε και χρησιμοποιήθηκε και σε άλλες περιπτώσεις, όπως στους συλληφθέντες διαδηλώσεων στο κέντρο της Αθήνας ενάντια στην ψήφιση του Μνημονίου⁶⁵ και στην περίπτωση των οροθετικών γυναικών που διώχθησαν κατά τον Απρίλιο και Μάιο του 2012, κατόπιν της ΓΥ/39^A Υγειονομικής Διάταξης⁶⁶.

Η Judith Butler στο δοκίμιο της «Κράτηση επ' αόριστον» επισημαίνει την, κατά τον Φουκώ, σχέση της κυβερνητικότητας «ως τρόπο με τον οποίο η πολιτική εξουσία διαχειρίζεται και ρυθμίζει πληθυσμούς και αγαθά» με τον νόμο (2009:108). Η σχέση αυτή χαρακτηρίζεται από το γεγονός ότι η κυβερνητικότητα κάνει χρήση του νόμου

⁶⁵ Βλ. http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&lang='..'&perform=view&id=11913&Itemid=848&lang=, οι οποίες μάλιστα φωτογραφίες τηρούνται αναρτημένες στο διαδίκτυο, έως και 2 χρόνια μετά.

⁶⁶ Ειδικότερα, η υγειονομική αυτή διάταξη αποτελεί μια πράξη διακυβέρνησης της εκτελεστικής εξουσίας, η οποία περιόρισε άμεσα πλειάδα δικαιωμάτων, δίχως καν να έχει την ισχύ τυπικού νόμου, ο οποίος να «επιχειρεί» να εξειδικεύσει την άσκηση των δικαιωμάτων, επί της ουσίας την περιστολή τους.

ως μέσο τακτικής (2009:108, 112). Μάλιστα, επισημαίνει ότι στην παρούσα κατάσταση, ορμώμενη από τα γεγονότα και τις νομοθετικές ρυθμίσεις που ακολούθησαν την 11/9, «η κυριαρχία επανεισάγεται μέσω των ίδιων ακριβώς πράξεων με τις οποίες το κράτος αναστέλλει το νόμο, ή διαστρέφει το νόμο προς όφελός του» (2009:112). Είναι η σχέση μεταξύ της αναστολής του νόμου και της κυριαρχίας

Αυτή η αναστολή του νόμου και η ενίσχυση της κυριαρχίας ανακύπτει και στα πλαίσια της δίκης. Χαρακτηριστικό είναι ένα περιστατικό κατά την ανακοίνωση της απόφασης του δικαστηρίου. Πρέπει να σημειωθεί ότι είθισται ο κατηγορούμενος, ενόσω δικάζεται, να είναι, εντός του χώρου της αίθουσας του δικαστηρίου, ελεύθερος και δίχως χειροπέδες, καθώς το αντίθετο δεν θα συμβάδιζε τόσο στην πράξη όσο και συμβολικά με την διακήρυξη του τεκμηρίου της αθωότητας που διατρέχει την ποινική δίκη και σύμφωνα με το οποίο ο κατηγορούμενος θεωρείται και αντιμετωπίζεται ως αθώος μέχρι την ετυμηγορία του δικαστηρίου. Παρόλα αυτά, στα πλαίσια μιας σειράς εξαιρέσεων και διαφοροποιήσεων που υπήρξαν σε αυτή τη δίκη, όσοι κατηγορούμενοι ήταν προφυλακισμένοι, όποτε το δικαστήριο διέκοπτε για να συσκεφθεί επί ενός αιτήματος, κρατούνταν σε ειδικό χώρο παραπλεύρως της ειδικώς διαμορφωμένης αίθουσας εντός των γυναικείων φυλακών Κορυδαλλού και μάλιστα με το που σηκώνονταν οι δικαστές τους περνιόντουσαν χειροπέδες και τους μετέφεραν, εμποδίζοντας την όποια επικοινωνία τους με φίλους ή συγγενείς, πλην των συνηγόρων τους. Την τελευταία ημέρα και αφού είχε ανακοινωθεί η απόφαση ως προς την ενοχή ή αθωότητα των κατηγορουμένων, αλλά πριν ολοκληρωθεί η απόφαση επί της ποινής, η οποία θα μπορούσε να καταλήξει στο ότι θα παρέμεναν ελεύθεροι μέχρι την εκδίκαση της εφέσεώς τους και λόγω διακοπής που έκαναν οι δικαστές, το σύνολο όσων εκ των κατηγορουμένων κρίθηκαν ένοχοι απομακρύνθηκαν σιδεροδέσμοι από την αίθουσα. Η συμπεριφορά αυτή των αστυνομικών δημιούργησε αναστάτωση και ιδιαίτερη φόρτιση σε κατηγορουμένους, συγγενείς και λοιπούς παρευρισκομένους. Ιδίως για τον Α και τον Η, οι οποίοι καθώς είχαν πάψει να είναι προφυλακισμένοι στη διάρκεια της δίκης δεν υφίσταντο την ως άνω μεταχείριση. Την στιγμή εκείνη η ελευθερία που είχαν αποκτήσει με την λήξη της προφυλάκισής τους, η οποία ανήλθε στους 18 μήνες (το ανώτατο νόμιμο όριο)

χάθηκε και το αίσθημα της απώλειάς της επανήλθε, ταράσσοντας την σχέση που είχαν αναπτύξει με το χώρο. Όταν ξαναμπαίνουν ο Α και ο Η μπαίνουν φορώντας χειροπέδες, κινούμενοι πλέον οριοθετημένοι από την παρουσία των αστυνομικών (2-3 στον καθέναν) που τους συνοδεύουν. Ο Α καταβάλλει προσπάθεια να φανεί ότι είναι εντάξει, ότι τίποτα δεν έχει συμβεί, έχοντας ένα παγωμένο χαμόγελο στο πρόσωπό του, κοιτώντας την κοπέλα του. Ως προς αυτό το περιστατικό στη συνέχεια της ίδιας ημέρας ρωτά τους Δικαστές ένας από τους δικηγόρους υπεράσπισης, ένας από τους πλέον μετριοπαθείς:

«Δικηγόρος: - Κυρία Πρόεδρε, δεν είναι δυνατόν να κρατούνται οι κατηγορούμενοι ενόσω δεν έχετε ολοκληρώσει με την απόφαση.»

Πρόεδρος: - Δεν είναι δικό μου ζήτημα

Δικηγόρος: - Επιτρέπετε αυτή την ασυδοσία για άλλη μια φορά (Προς τον Εισαγγελέα)

Εισαγγελέας: - Δεν είχα οποιαδήποτε σχέση

Από το ακροατήριο η μητέρα του Ε φωνάζει: Ε τότε ποιος αυθαιρετεί εδώ πέρα;»

Παρότι ο δικαστής είναι ο άρχων της αίθουσας του δικαστηρίου και υπεύθυνος για τη φρουρά της, αποποιείται τις ευθύνες, οριακά αδιαφορεί για την αναστολή του νόμου που τελείται στο βασίλειό του, όπως έχει πράξει και σε διάφορες άλλες παρόμοιες στιγμές της δίκης, όπου έχουν ανακύψει παρόμοια περιστατικά. Η απάντηση του Δικαστηρίου παραμένει η δήλωση άγνοιας, η αποποίηση ευθυνών και η μη αναζήτηση αυτών, αφού τα περιστατικά αξιολογούνται όπως φαίνεται ως ασήμαντα, βοηθώντας και αναπαράγοντας τέτοια περιστατικά «εξαιρετικών» συμπεριφορών. Παρότι το δικαστήριο αρνείται ότι έδωσε μια τέτοια εντολή, η ευθύνη για το περιστατικό αυτό δεν αναλαμβάνεται από κανέναν, οι αστυνομικοί δεν συμμετέχουν στην δίκη και για αυτό δεν απαντούν σε αυτό το ερώτημα, με αποτέλεσμα να πλανάται στον αέρα η αίσθηση μιας κρατικής εξουσίας «φαντασματικής» (Arextaga 2003:401). Κατά αυτό τον τρόπο η κυριαρχία επί του ατόμου, του υποκειμένου δικαίου επιτελείται μέσα από την αναστολή του νόμου και ενισχύεται. Ταυτόχρονα,

όμως, ενισχύεται, επιτελείται και εξωτερικεύεται προς πάσα κατεύθυνση, έναντι των συγγενών του και των υπολοίπων παρευρισκομένων στην αίθουσα του δικαστηρίου. Η δίκη αυτή θα μπορούσε να αποτελεί μια αποσπασματική και ειδική μεταχείριση. Παρόλα αυτά, τα ως άνω παραδείγματα χρήσης της εξαίρεσης αναδεικνύουν ότι αυτή εκφεύγει του μεμονωμένου ή δικαιολογημένου, λόγω της φύσεως των πράξεων, και ότι καθίσταται τρόπος διακυβέρνησης και άσκησης της κυριαρχίας, επανακαθορίζοντας έννοιες και αξίες στα ίδια τα πλαίσια του κράτους δικαίου.

Η έννοια της κυριαρχίας αναβιώνει στα πλαίσια της πιο πάνω σχέσης, αυτής μεταξύ αναστολής του νόμου και κυριαρχίας, καθώς είναι μόνο αυτός, ο κυρίαρχος, ο οποίος βρίσκεται σε θέση να αναστείλει τον νόμο. Αυτό το οποίο αποτελεί οξύμωρο, αλλά ταυτόχρονα και τον πυρήνα της έννοιας του κυρίαρχου είναι ότι, σε επίπεδο αρχών του κράτους δικαίου και δη στα πλαίσια της αρχής της νομιμότητας, ο κυρίαρχος αναδεικνύεται μέσω συγκεκριμένων διαδικασιών και ασκεί την κυριαρχία του βάσει συγκεκριμένων νομοθετικά θεσπισμένων διαδικασιών και εξουσιών, παρόλα αυτά είναι ο ίδιος που μπορεί να αναστείλει τον νόμο. Για να γίνει κατανοητό αυτό το οξύμωρο στοιχείο απαιτείται να αναδειχθεί η σχέση βίας, δικαίου και κυριαρχίας.

Ο Walter Benjamin στο δοκίμιο του *Για μια κριτική της βίας* εντοπίζει δύο μορφές βίας, οι οποίες βρίσκονται σε μια διαλεκτική ταλάντευση, την νομοθετική και την συντηρητική, η μεν θεσπίζει το δίκαιο, η δε το συντηρεί (2002:12). Την κυκλικότητα αυτή διαρρηγγύνει μια τρίτη μορφή βίας, η θεϊκή, η οποία από-θέτει το δίκαιο. Η θεϊκή βία σκιαγραφείται, χωρίς να ορίζεται, από τον Benjamin ως η βία η οποία αποτελεί την καθαρή μορφή εξουσίας η οποία ασκείται επί του συνόλου των έμβιων όντων για λογαριασμό των ζώντων και η οποία «μπορεί να αποκληθεί βία που κυριαρχεί» (2002:26,30). Ο Giorgio Agamben εντοπίζει ότι αυτή η τρίτη μορφή βίας «συνιστά το κεντρικό πρόβλημα κάθε ερμηνείας αυτού του δοκιμίου», την οποία και τοποθετεί στη ζώνη όπου εξαίρεση και κανόνας δεν μπορούν να διακριθούν (2005:108,110). Ως εκ τούτου, ο Agamben αναγνωρίζει μια άλλη, παρόμοια μορφή βίας που σπάει την διαλεκτική ταλάντευση των άλλων δύο, την κυρίαρχη και την περιγράφει ως τη βία «που ασκείται στην κατάσταση εξαίρεσης (η οποία) δεν

συντηρεί ούτε απλώς θέτει το δίκαιο, αλλά το συντηρεί αναστέλλοντάς το και το θέτει εξαιρούμενη αυτή καθαυτή από το δίκαιο» (2005:109). Λειτουργεί, λοιπόν, ως μια ξέχωρη του δικαίου βία, μια βία η οποία «διανοίγει μια ζώνη αδιακρίσιας μεταξύ νόμου και φύσης, εξωτερικού και εσωτερικού, βίας και δικαίου» και η οποία δεν μπορεί να ανήκει αλλά και να επιβεβαιώνει τον κυρίαρχο (2005:110).

Η δια μέσου της εξαίρεσης ενισχυμένη κυριαρχία συντείνει περισσότερο προς την, κατά την Butler, εξουσία «ταραξία», καθώς μη ασκούμενη υπό συνθήκες νομιμότητας δεν είναι δυνατή η εγγύηση της αντιπροσωπευτικότητας των πολιτικών θεσμών (2009:114). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η Judith Butler προχωρά σε αυτές τις παρατηρήσεις ορμώμενη από την περίπτωση της επ' άοριστον κράτησης που εφαρμόζεται στην περίπτωση των Η.Π.Α. και των υπόπτων για τρομοκρατικές πράξεις κατά το Patriot Act και την αμερικάνικη αντιτρομοκρατική νομοθεσία. Στην περίπτωση αυτή η «κράτηση»-φυλάκιση γίνεται κατόπιν αποφάσεων οργάνων της εκτελεστικής εξουσίας, δίχως την τήρηση πλήθους δικονομικών δικαιωμάτων κατά την κρίση αυτή και χωρίς την παραμικρή δυνατότητα δικαστικού ή διοικητικού ελέγχου της απόφασης αυτής, θα μπορούσαμε να πούμε ότι αυτή η περίπτωση είναι ενδεικτική της έννοιας της γυμνής ζωής, όπως αυτή περιγράφεται από τον Ιταλό φιλόσοφο Giorgio Agamben. Αντίστοιχα, στην περίπτωση της υπάρχουσας ελληνικής αντιτρομοκρατικής νομοθεσίας δεν βλέπουμε το σύνολο αυτών των χαρακτηριστικών, καθώς, σε επίπεδο νόμου, δεν εμφανίζεται η μορφή της επ' άοριστον κράτησης.

Παρόλα αυτά μπορούμε, αφενός να εντοπίσουμε θραύσματα της επ' άοριστον κράτησης σε στιγμές εφαρμογής της αντιτρομοκρατικής νομοθεσίας, και αφετέρου τον λόγο της να διαπερνά την εφαρμογή της ελληνικής αντιτρομοκρατικής νομοθεσίας. Ειδικότερα, στην περίπτωση των ΣΠΦ η επ' άοριστον κράτηση εφαρμόστηκε μέσω της καταστρατήγησης του 18μηνου ορίου της προσωρινής κράτησης, με κάποιες διαφοροποιήσεις, όπως ότι στην περίπτωση αυτή είχαν απαγγελθεί κατηγορίες.

Ενόσω εξελισσόταν η δίκη και παρότι είχε παρέλθει το 18μηνο της προσωρινής κράτησης που προβλέπεται ως ανώτατο όριο από το νόμο, παρότι δεν είχε εκδοθεί

καταδικαστική απόφαση, η προσωρινή κράτηση διαφόρων εκ των κατηγορουμένων παρατάθηκε μέσω ενός νομικού χειρισμού, κατά τον οποίο αποδόθηκαν νέες κατηγορίες και κατά αυτό τον τρόπο συνεχίστηκε η κράτηση αυτή στα πλαίσια μιας νομικής δημιουργικής ακροβασίας, καθώς τέτοια ρητή πρόβλεψη απουσίαζε⁶⁷. Κατά τον τρόπο αυτό, το κράτος υιοθετώντας αυτήν την εξαίρεση, αναστέλλει τον ίδιο του το νόμο και ταυτόχρονα εμφανίζεται «εκ νέου με νέα μορφή, μια άνομη κυρίαρχη εξουσία» (Μπάτλερ 2009:120). Κατά την ίδια συγγραφέα, τη στιγμή αυτή της ανάκλησης του νόμου συντελούνται δύο διαδικασίες, αφενός δημιουργείται μια σύγχρονη εκδοχή της κυριαρχίας, η οποία στοχεύει στη διάρρηξη του διαχωρισμού των εξουσιών και αφετέρου ως πράξη επιτελεστική η νέα αυτή μορφή κυριαρχίας «ξαναζωντανεύει μια φασματική κυριαρχία μέσα στο πεδίο της κυβερνητικότητας» (2009:120)

2.3 Η κατασκευή του εχθρού στην περίπτωση της δίκης

Η δίκη αυτή υπήρξε ιδιαίτερης σημασίας, καθώς είχαμε για πρώτη φορά εφαρμογή της αντιτρομοκρατικής νομοθεσίας με την μορφή που αυτή έλαβε με τον Ν. 3251/2004, κατά τον οποίο μεταφέρθηκαν στην ελληνική έννομη τάξη οι διεθνείς επιταγές για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας και ταυτόχρονα έγινε η πρώτη σαφής αναφορά στο κείμενο του Ποινικού Κώδικα στην τρομοκρατία. Μέσω του νόμου γίνεται μια πρώτη προσέγγιση του Άλλου, του τρομοκράτη. Αυτού που επιχειρείται να εμφανιστεί ως τίποτε άλλο παρά ένας κοινός ποινικός εγκληματίας. Παρόλα αυτά, είναι η ίδια η διάκρισή του τρομοκράτη από οποιοδήποτε άλλο πρόσωπο που διαπράττει το ίδιο αδίκημα που τον καθιστά ειδικότερη κατηγορία. Το κριτήριο για τη διάκριση είναι η ίδια η υποτιθέμενη υποκειμενικότητα του δράστη-τρομοκράτη, η οποία και εντοπίζεται στον σκοπό για τον οποίο τελεί τις πράξεις αυτές.

Μέσα από την δίκη των ΣΠΦ επαναπροσδιορίζεται, μετά την 17Ν, μεταξύ άλλων, η έννοια του τρομοκράτη, του εχθρού. Παρότι η ίδια η νομική διαδικασία της

⁶⁷ Επί της ουσίας διατάχθηκε νέα προφυλάκιση στη βάση απαγγελίας νέων κατηγοριών, νέα ποινικής δίωξης, η οποία με την σειρά της θα αποτελέσει νέα ξεχωριστή δίκη, βλ. Πέραν της δίκης αυτή την περίπτωση του Κώστα Σακκά.

δίκης χαρακτηρίζεται από ξύλινους νομικούς όρους που κατηγοριοποιούν πράξεις και συναισθήματα κάτω από αποχρωματισμένους νομικούς όρους δημιουργώντας ένα άλλο επίπεδο, το οποίο βαπτίζεται και επιχειρείται να αποτελέσει ένα ουδέτερο έδαφος, στο οποίο θα κριθούν οι πράξεις και τα εγκλήματα, η δίκη αποτελεί το πεδίο στο οποίο πέραν του λόγου των πολιτικών, των αστυνομικών και διωκτικών αρχών έρχεται και αποκρυσταλλώνεται, επικυρώνεται η κατασκευή του τρομοκράτη ως ενός υποκειμένου μη κανονικού και ενίοτε μη ανθρώπινου. Χαρακτηριστικό σημείο είναι η αγόρευση του εισαγγελέα επί της ενοχής ή αθωότητας των κατηγορουμένων, αφού με αυτήν η δικαστική εξουσία μπορεί να εκφραστεί δια μέσου του λειτουργού της. Ο εισαγγελέας συνεισφέρει στην κατασκευή του τρομοκράτη μέσω της έκθεσης της κανονικής συμπεριφορά του πολίτη και της μη κανονικής αυτής των κατηγορουμένων. Ο τρομοκράτης είναι απειθής, δεν σέβεται την έννομη τάξη καθώς η αντίθεση του σε αυτή δεν ασκείται με δημοκρατικό τρόπο παρά με την άσκηση βίας. Είναι ο νέος, ο οποίος δεν συμφωνεί με ότι λαμβάνει χώρα σε επίπεδο πολιτικού σκηνικού, αλλά δεν λειτουργεί για την ανατροπή αυτής της πραγματικότητας στα πλαίσια της έννομης τάξης παρά ενάντια της.

Περαιτέρω, το δικαστήριο στα πλαίσια της διακηρυγμένης αμεροληψίας του, παραμένει στην μεγαλύτερη διάρκεια βουβό, διαχειριστής της διαδικασίας. Βέβαια, αποχρώσεις και εκφάνσεις των απόψεων του εκάστοτε δικαστή δύναται να γίνουν αντιληπτές μέσα από την στάση του στο χώρο, το ύφος του, εντέλει μέσα από τον τρόπο με τον οποίο επιτελεί τον ρόλο του. Σε κάθε, βέβαια, περίπτωση δεν επιτρέπεται να εκφράσει άποψη, πέραν από τη στιγμή της απόφασης κατά την οποία η άποψή του αυτή αποκρυσταλλώνεται.

2.3.1 Η μη κανονικότητα των κατηγορουμένων - Παρούσα στην αγόρευση του εισαγγελέα

Ο Michel Foucault στην παράδοση της 22^{ης} Ιανουαρίου 1975 στο Κολέγιο της Γαλλίας σημειώνει σχετικά με τη μορφή του τέρατος και την είσοδό του στον τομέα του ποινικού δικαίου ότι «η εγκληματικότητα ήταν, μέχρι περίπου τα μέσα του 18^{ου} αιώνα, μια αναγκαία έκφανση της τερατωδίας, και η τερατωδία δεν ήταν ακόμη αυτό που έγινε στη συνέχεια, δηλαδή ένα ενδεχόμενο χαρακτηριστικό της

εγκληματικότητα. Η μορφή του τερατώδους εγκληματία, του ηθικού τέρατος θα εμφανιστεί απότομα και με πολύ έντονη πληθωρικότητα στα τέλη του 18^{ου} και στις αρχές του 19^{ου} αιώνα» (2010:154-5). Ο τερατώδης εγκληματίας, ως ηθικό τέρας έρχεται σε αντίθεση με το νόμο, όντας μη κανονικός εκφεύγει της κανονιστικής ρύθμισης του νόμου, συνιστά παραβίασή του και προκαλεί από την πλευρά του νόμου μια μη νόμιμη αντίδραση (Φουκώ 2010:121). Η μη νόμιμη αντίδραση δεν έγκειται στην απώλεια της νομιμότητας, με όρους θετικού δικαίου, αλλά στην εκτός του κανόνα αντιμετώπισή της, στην κατ' εξαίρεση ρύθμισή της. Αυτή η δυνατότητα δίνεται μέσα από την κανονικοποίηση της εξαίρεσης, θεσπίζοντας ακόμη και με νόμο, όπως καταδείχθηκε στην περίπτωση της ελληνικής αντιτρομοκρατικής νομοθεσίας, μια διάφορη αντιμετώπιση των ίδιων πράξεων στη βάση της αξιολογικής κρίσης ότι ο σκοπός για τον οποίο αυτές τελούνται φέρει ιδιαίτερη απαξία. Αυτή η ιδιαίτερη απαξία έχει επισημανθεί από τον Μισέλ Φουκώ με την αναφορά του στην εμφάνιση του πρώτου ηθικού τέρατος, ο οποίος δεν είναι άλλος από τον πολιτικό εγκληματία, η ίδια η σύλληψη του εγκληματία από το ποινικό δίκαιο είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την από μέρους του διάρρηξη του κοινωνικού συμβολαίου, την απόσχισή του από το σώμα των θεσπισμένων νόμων που διέπουν την κοινωνία (2010:186). Αυτή τη μορφή του ηθικού τέρατος, σε κάποιο βαθμό σκιαγραφεί η αγόρευση του Εισαγγελέα, η οποία μεταξύ άλλων, ζωγραφίζει αυτό που ορίζεται ως κανονική, νόμιμη συμπεριφορά του υποκειμένου και ως εξ αντιδιαστολής την μη κανονική συμπεριφορά, η οποία ανάγεται στο χαρακτηριστικό της μη κανονικότητας των κατηγορουμένων. Με το εναρκτήριο σημείο της αγόρευσής του ο Εισαγγελέας αναδεικνύει ότι η κανονικότητα και η «ορθή» συμπεριφορά συνίσταται στην τήρηση της νομιμότητας και του λεγόμενου κοινωνικού συμβολαίου, σύμφωνα με το οποίο η άσκηση βίας μαζί με διάφορες εξουσίες παραχωρούνται από το υποκείμενο στο κράτος: *«Κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει με έργα, τους νόμους, μπορεί να αποδίδει χαρακτηρισμούς αλλά όχι να τους παραβαίνει. Δημιουργήθηκαν όχι για να οδηγηθούμε στην κόλαση... Αδελφοσύνη και αλληλεγγύη τα ρήματα και οι λέξεις των δημόσιων θεσμών. Άλλοι λειτουργούν με τα ρήματα έχω και αποκτώ. ... Η λύση, όμως στα προβλήματα αυτά δεν είναι η κατάλυση των θεσμών, αλλά η αλληλοβοήθεια και η επαγρύπνηση έτσι ώστε να την ασκεί ο καθένας με την ψήφο του.... Η λαϊκή*

αποδοκιμασία ασκείται στις εκλογές». Η ίδια η οριοθέτηση του πολιτικά ορθού είναι κομβικής σημασίας, όπως θα αναδειχθεί και στη συνέχεια. Εν προκειμένους τα συγκεκριμένα άτομα, οι κατηγορούμενοι, αρκετοί εκ των οποίων δηλώνουν αναρχικοί, είναι αρνητές της νομιμότητας του υπάρχοντος καθεστώτος, αλλά και της διαδικασίας των εκλογών, ως διαδικασίας αποτύπωσης της λαϊκής βούλησης και κυριαρχίας. Βρίσκονται ως πολιτική κατηγορία εκτός του πολιτικού σώματος που ασκεί τα δικαιώματά του στον πολιτικό βίο, όπως αυτά έχουν οριοθετηθεί από το νόμο και την κυρίαρχη ερμηνεία του. Μάλιστα, ο εισαγγελέας έρχεται να παρατηρήσει σχετικά με την τότε τρέχουσα περίοδο (2011), παρέχοντας ένα σύντομο πολιτικό σχόλιο: «Ποια είναι η κατάσταση σήμερα; Ο καθένας μπορεί να διαπιστώσει ότι είναι κρίσιμη κατάσταση, είναι η ώρα των πολιτών και των νέων, που έχουν φρέσκιες ιδέες και μυαλά.». Το σημείο αυτό δένεται από μέρος του εισαγγελέα έντεχνα με την ηλικία των κατηγορουμένων οι οποίοι, κατά πλειοψηφία, κατά το χρόνο που αποδίδεται η τέλεση των πράξεων του κατηγορητηρίου ήταν στην νεαρή ηλικία των 19-23 ετών, αλλά σε επίσης νεαρή ηλικία, κατά δύο χρόνια μεγαλύτεροι, όταν λαμβάνει χώρα η δίκη αυτή. Με την διατύπωση της απεύθυνσης ελπίδας προς την νεολαία εκκινεί η αναφορά στην τρομοκρατία: «Η τρομοκρατία αποτελεί μια από τις σοβαρότερες απειλές κατά της δημοκρατίας, δεν είναι ποτέ δικαιολογημένη», με αυτό τον τρόπο η ιδιότητα των κατηγορουμένων ως νεολαίων και ενδεχομένως σωτήρων, εξαλείφεται αφ' ης στιγμής είναι πιθανά μέλη μιας τρομοκρατικής οργάνωσης που αμφισβητεί την ως άνω δημοκρατία και της επιτίθεται. Το στοιχείο της νεότητας των κατηγορουμένων, το ότι ήταν παιδιά οικογενειών της μεσαίας τάξης, τα οποία είχαν λάβει «καλή» εκπαίδευση, με αποτέλεσμα να θεωρείται ότι είχαν μια συγκεκριμένη κοινωνική προέλευση και προοπτική εξέλιξης ήταν στοιχεία τα οποία υπό ορισμένες συνθήκες θα δυσκόλευαν την αναπαραγωγή της κατηγοριοποίησης τους ως μη κανονικών και δη τρομοκρατών. Η κατηγοριοποίηση αυτή είχε υπάρξει ευκολότερη στην περίπτωση των ενηλίκων κατηγορουμένων της 17 Ν, μιας οργάνωσης με αρκετά πιο σκληρή και βίαια δράση, που περιελάμβανε έως και δολοφονίες ή στην περίπτωση των αλλοδαπών, ισλαμιστών τρομοκρατών στις Η.Π.Α., οι οποίοι θεωρήθηκαν αρνητές και πολέμιοι του αμερικάνικου τρόπου ζωής και των ιδεωδών της. Το γεγονός, όμως, ότι η δράση της ΣΠΦ εντείνεται και

αναβαθμίζεται με βομβιστικές επιθέσεις μετά την νεολαϊστική εξέγερση του Δεκέμβρη του 2008 και ότι η ίδια σε προκηρύξεις της αντιλαμβάνεται τον Δεκέμβρη ως τομή, θέτει άλλο έδαφος στην δυνατότητα ανασηματοδότησης της νεότητας των κατηγορουμένων ως εν δυνάμει τρομοκρατικό στοιχείο. Ο Δεκέμβρης του 2008, όπως παρατηρεί ο Άκης Γαβριηλίδης επιχειρήθηκε να καταγραφεί ως «ένα “συναισθηματικό ξέσπασμα της νεολαίας” ή ως “τυφλή βία χωρίς πολιτικό περιεχόμενο”» (2010), χαρακτηρισμοί, οι οποίοι συνδέθηκαν μέσω των Μ.Μ.Ε. και του πολιτικού λόγου των κομμάτων του δικομματισμού, Ν.Δ. και ΠΑΣΟΚ, και συνόδευσαν την νεολαία ως την κύρια κοινωνική κατηγορία που έλαβε μέρος στην εξέγερση εκείνη. Αντίστοιχα, ο Δεκέμβρης αντιμετωπίστηκε ως ζήτημα δημοσίας τάξης και η βία, η ανομία και οι κουκουλοφόροι, «προσέφεραν τους φακούς μέσα από τους οποίους η εξέγερση βλεπόταν και βιώνόταν» (Astrinaki 2009:101). Τα σημεία αυτά υπήρξαν πολλάκις φακοί μέσα από τους οποίους βλεπόταν, μεταξύ άλλων, ο αναρχικός χώρος, με αποτέλεσμα να μπορεί στα πλαίσια των κατηγορουμένων να λειτουργήσει η συσχέτιση της νεότητάς τους με τον Δεκέμβρη και να γίνει δυνατή η ανασηματοδότησή της. Ως εκ τούτου η νεότητά τους συσχετίστηκε με μια περαιτέρω κατηγορία, αυτή της έμπρακτης άρνησης του κοινωνικού συμβολαίου, η οποία ενίοτε και για κάποιους εξ αυτών προέκυπτε και από τον πολιτικό τους αυτοπροσδιορισμό. Ο λόγος του εισαγγελέα χαρακτηρίζεται από μια πατερναλιστική διάθεση, η οποία όμως καταλήγει να κατασκευάζει την ταυτότητα του τρομοκράτη. Ο τρομοκράτης είναι νέος, αντιδρά στην πολιτική κατάσταση, αλλά με τα λάθος μέσα. Μπορεί να είναι κουκουλοφόρος, αντίδρασή του χαρακτηρίζεται από τη βία και έτσι ξεπερνά τα συντεταγμένα όρια άσκησης των δικαιωμάτων του ως πολίτη συντείνοντας στην διάλυση της έννομης τάξης, της οποίας το κοινωνικό συμβόλαιο έχει απορρίψει.

2.3.2 Η απογύμνωση στη ΓΑΔΑ, αφετηρία γυμνής ζωής...

Ένα περαιτέρω ζητούμενο αποτελεί το κατά ποιόν τρόπο πραγματώνεται η αναστολή του νόμου και πως αυτή βιώνεται από ένα υποκείμενο. Τα ερωτήματα αυτά συμπυκνώνονται στην εμπειρία του Α, ο οποίος αμέσως μετά τη σύλληψή του στο σπίτι του οδηγείται στην Γενική Αστυνομική Διεύθυνση Αττικής, στην οποία και παρέμεινε επί δύο 24ωρα μέχρι να οδηγηθεί στην Ευελπίδων, στον ανακριτή. Καθ’

όλο αυτό το διάστημα δεν υπάρχει καμία επικοινωνία με την οικογένεια και κανείς δεν γνωρίζει που ακριβώς βρισκόταν και ποια ήταν η κατάστασή του, αφού η Αστυνομία αρνιόταν να δώσει πληροφορίες. Η επικοινωνία με τον δικηγόρο αργεί χαρακτηριστικά. Ανάμεσα στα περιστατικά που συνέβησαν εκείνες τις δύο μέρες πριν οδηγηθεί στον ανακριτή ήταν και το ξεγύμνωμα και ο εξευτελισμός του.

Στην συνέντευξη μου διηγείται ότι όταν τον πήγαν στην ΓΑΔΑ τον υποχρέωσαν να γδυθεί τελείως. Οι αστυνομικοί της Αντιτρομοκρατικής τον διέταξαν να στέκεται επί ώρες γυμνός μπροστά σε ένα σιδερένιο ντουλάπι με το πρόσωπο στραμμένο προς τον τοίχο. Όλο αυτό το διάστημα πέρναγαν διάφοροι της Αντιτρομοκρατικής και όχι μόνο από μπροστά του τον έβριζαν και τον κοίταζαν έτσι που στεκόταν δίχως ρούχα. Στον Ανακριτή κατέληξε μετά από 2-3 μέρες, δίχως να έχει αίσθηση πόσος ακριβώς χρόνος είχε περάσει, νηστικός και άυπνος.

Το περιστατικό αυτό και η περιγραφή του αναδεικνύει διάφορα στοιχεία για την αντίληψη της έννοιας της γυμνής ζωής, μέσα από αυτό το περιστατικό όπου το μεταφορικό γίνεται κυριολεκτικό. Αλλά, ακόμα και η ίδια επιλογή αφήγησης αυτού του περιστατικού από τον Α φανερώνει την συνειδητοποίηση της διάστασης αυτής του υποκειμένου κατά την βίωσή της. Την στιγμή του φυσικού γυμνώματος του και της επί ώρες παρατήρησής του από τους αστυνομικούς ο Α υφίσταται την απέκδυσή του από κάθε χαρακτηριστικό που τον καθιστά υποκείμενο. Αρχικά αναγκάζεται να εγκαταλείψει τα ρούχα του, τα οποία είναι τόσο εκδηλώσεις του εαυτού του, της υποκειμενικότητάς του, όσο και της ανθρώπινης κατάστασής του σε αντιδιαστολή με τη ζωική, με την αναπαράσταση του ζώου. Ταυτόχρονα αναγκάζεται να παραμείνει αναίτια επί ώρες γυμνός υφιστάμενος τον εξευτελισμό και την κυρίαρχη βία, η οποία εκείνη τη στιγμή θέτει σε καθεστώς αναστολής τα δικαιώματά του ως υποκείμενο δικαίου. Ως εκ τούτου, η κατάσταση του περιγράφεται γλαφυρά από τα λόγια του Giorgio Agamben «ολόκληρη η ύπαρξή του καταντά μια γυμνή ζωή, μια ζωή απογυμνωμένη από κάθε δικαίωμα» (2005:279).

Η γυμνή ζωή έγκειται στην ύπαρξη του ατόμου ως καθαρού σώματος, έμβιας κατάστασης. Ο Agamben χρησιμοποιεί σταθερά την αριστοτελική διάκριση μεταξύ ζωής και βίου, με την πρώτη να συνίσταται στο απλό γεγονός της ζωής, το οποίο

μετέρχονται το σύνολο των έμβιων όντων και το δεύτερο να έγκειται στη μορφή ή τρόπο ζωής ενός ατόμου ή ομάδας. Ο *βίος* εμπεριέχει την έννοια του υποκειμένου ως πολιτικού ζώου, που μετέχει στα κοινά, είναι υποκείμενο του δικαίου, υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Κατά τον ίδιο, η πρώτη καταγραφή της γυμνής ζωής στη βάση της νεωτερικής δημοκρατίας γίνεται στο Habeas corpus του 1679⁶⁸, όταν με στη διαδικασία του writ (εντάλματος) προβλέπεται η υποχρεωτική φυσική παρουσία ενός ατόμου ενώπιον των δικαστικών αρχών (2005:195). Κατά τον τρόπο αυτό αποτυπώνεται η άσκηση της κυρίαρχης βίας, καθώς με το ένταλμα επιβάλλεται η προσκόμιση του σώματος καθεαυτού, όχι του ατόμου ως υποκειμένου δικαιωμάτων, αλλά ως τρόπος που αυτό εκφέρεται και αναπαρίσταται ως corpus.

⁶⁸ Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το Habeas Corpus πέραν από την εισαγωγή σε νομικό επίπεδο της γυμνής ζωής, θεσπίζει και την προστασία απέναντι στην αυθαίρετη κράτηση του προσώπου.

Κεφάλαιο 3 - Η δίκη των ΣΠΦ ως διακύβευμα του κράτους δικαίου, διαπραγματεύσεις και αντιστάσεις

3.1 Η δίκη ως πολιτική τελετουργία της εξουσίας για τη νομιμοποίηση του καθεστώτος εξάιρεσης

Η διαδικασία της δίκης αποτελεί μια πολιτική τελετουργία μέσα από την οποία η συμπεριφορά του υποκειμένου εισέρχεται στο δημόσιο βίο, στον πολιτικό βίο, κατατάσσεται κοινωνικά και στην προκειμένη περίπτωση κρίνεται ως αποδοκιμαστέα και τιμωρητέα. Ο David Kertzer σημειώνει ότι η πολιτική τελετουργία μέσα από την συναισθηματική εμπλοκή των ανθρώπων λειτουργεί ως πηγή δύναμης τους, ιδίως μέσω του συναισθήματος του φόβου (Kertzer 1988:190). Εξαιτίας αυτής της λειτουργίας η δίκη αυτή λειτουργεί ως μια πολιτική τελετουργία μέσα από την οποία επιτελείται η εξουσία, αλλάζει το παράδειγμα και διαμορφώνεται στην πράξη το καθεστώς της εξάιρεσης. Ταυτόχρονα έρχεται να λειτουργήσει εκφοβιστικά προς τους εμπλεκόμενους και γενικότερα προς όποιον τείνει να αμφισβητήσει την εξουσία.

3.1.1 Ο χώρος του δικαστηρίου και η χωροταξία της δίκης

Το ίδιο το γεγονός ότι η δίκη λαμβάνει χώρα στις γυναικείες φυλακές του Κορυδαλλού, είναι μια ιδιομορφία της, καθώς αυτή πραγματοποιείται κατ' εξαίρεση εκτός του φυσικού της χώρου, ο οποίος δεν είναι άλλος από το Εφετείο Αθηνών. Η ίδια η χωροταξική ιδιαιτερότητα της δίκης αυτής, ως αναστολή του νόμου, όπως σημειώνει ο Σταύρος Σταυρίδης σχετικά με τα στρατόπεδα συγκέντρωσης «αποδίδει ταυτότητα στην απειλή, είναι εκείνη που την ονοματίζει και την εντοπίζει χωρικά. Ο χωρικός εκτοπισμός είναι άλλωστε προϋπόθεση της ταυτοποίησης. Κλεισμένοι στο στρατόπεδο είναι εκείνοι των οποίων όχι οι ενέργειες αλλά η ταυτότητα συνιστά απειλή.» (2010:22). Το γεγονός, λοιπόν, ότι η δίκη δεν γίνεται στο Εφετείο των Αθηνών, στο κέντρο της Αθήνας, όπου θα συνεδρίαζε ένα Τριμελές Εφετείο Κακουρηγημάτων, αλλά κατ' εξαίρεση στις φυλακές Κορυδαλλού, μια

απομακρυσμένη από το κέντρο περιοχή αποτελεί τον χωρικό εκτοπισμό, τον οποίο επισημαίνει ο Σταύρος Σταυρίδης. Ο χωρικός αυτός εκτοπισμός λαμβάνει χώρα και συνδέεται άμεσα με την ταυτότητα των κατηγορουμένων ως τρομοκρατών, καθώς σχεδόν κατά απόλυτη πλειοψηφία οι δίκες που έχουν λάβει χώρα εντός των φυλακών Κορυδαλλού είχαν τέτοιο περιεχόμενο.

Σχετικά με το χώρο και την τοποθεσία του δικαστηρίου ο Α, κατηγορούμενος, ο οποίος στο τέλος αθώωθηκε, στην συνέντευξη σχολιάζει *«είναι ένας μακρύς διάδρομος με σκοτάδι, να σε πιάνει η ψυχή σου. Ο σκοπός ήταν να μη βγαίνουν να βλέπουν κοινωνία, να βλέπουν τα μπουντρούμια. Γκουαντάναμο η κατάσταση, αποστειρωμένα, όλο λαμαρίνες και περσίδες»*. Η ίδια η τοποθεσία και ο χώρος της φυλακής επηρεάζει και επικαθορίζει την αίσθηση επί της διαδικασίας, δημιουργώντας άμεσους συνειρμούς για την απώλεια της ελευθερίας, αλλά δίνει λαβές ότι αποτέλεσε επιλογή με περαιτέρω στοχεύσεις, την απομόνωση των κατηγορουμένων και την μη προσβασιμότητα του χώρου.

Η επιλογή της εξαίρεσης για την δίκη αυτή ως προς το χώρο εντοπίζεται και από τη δικηγόρο Λ: *«υποτίθεται ότι αυτές οι δίκες γίνονται στον Κορυδαλλό για λόγους ασφαλείας, υπήρχε αυτή η διάταξη, υπήρχε στον Κώδικα περί Δικαστηρίων, ...Αλλά το πιο κραυγαλέο σε αυτό ήταν το Εφετείο του ΕΛΑ, που ήταν όλοι ελεύθεροι, οι κατηγορούμενοι, και έγινε στον Κορυδαλλό. Και είχαμε κάνει αίτημα να φύγει η δίκη να πάει στο εφετείο δεν υπάρχει λόγος και είπαν όχι είναι τρομοκρατία. (!) Είναι εξαιρετική κατάσταση και είναι και συμβολικό εντέλει, είναι μόνο συμβολικό δεν έχει άλλη αξία»*. Από την αφήγηση της Λ προκύπτει ότι αυτές οι συγκεκριμένοι χαρακτήρα δίκες αναβαθμίζονται σε επίπεδο νοηματοδότησης και μέσω αυτών παράγονται συμβολισμοί. Ο χώρος λειτουργεί ως ένα σημαντικό στοιχείο της πολιτικής τελετουργίας της δίκης που παράγει και επικυρώνει την εξαίρεση. Ο ισχυρισμός ότι η συνθήκη αυτή επιλέγεται για λόγους ασφαλείας είναι επίπλαστος, καθώς, όπως τονίζει και σε επόμενο σημείο της συνέντευξης, το ίδιο επίπεδο ασφάλειας διασφαλίζεται με ευκολία και στο Εφετείο.

Ένα ακόμη στοιχείο του πεδίου είναι ο ίδιος ο χώρος της δικαστηριακής αίθουσας ο οποίος είναι προσανατολισμένος προς το σημείο που βρίσκεται η έδρα, η

οποία είναι υπερυψωμένη, εκεί κάθεται ο κριτής δικαστής. Οι κατηγορούμενοι έχουν ειδικό χώρο στο κέντρο της αίθουσας ακριβώς μπροστά από την έδρα. Σε αντίθεση με άλλες αίθουσες δικαστηρίων, ο χώρος των κατηγορουμένων ήταν οριοθετημένος με ξύλινα διαχωριστικά ως το ύψος της μέσης αντί να είναι ένα έδρανο που θα κάθονταν. Η προσέγγισή του δεν γινόταν με ευκολία, καθώς όσοι το επιχειρούσαν εμποδίστηκαν πολλάκις από τους αστυνομικούς, σε άλλες δίκες με διαφορετικό αντικείμενο κατά τη διάρκεια των διαλειμμάτων και πριν την έναρξη της διαδικασίας ο κατηγορούμενος μπορεί να επικοινωνήσει με άτομα του ακροατηρίου. Στην προκείμενη, οι μόνοι που είχαν μια κάποια πρόσβαση ήταν οι δικηγόροι. Ο χωροταξικός διαχωρισμός τους βάζει σε κεντρική και περίοπτη θέση, καθιστώντας τους αντικείμενο παρατήρησης, από όλους τους παρευρισκόμενους. Το ότι βρίσκονται σε αυτό τον χώρο απομόνωσης εντός της αίθουσας, περιστοιχισμένοι από τους αστυνομικούς, οι οποίοι κάθονταν ανάμεσά τους, αλλά και περιμετρικά του περικλειστού χώρου κοιτώντας το ακροατήριο, δημιουργούσε μια αίσθηση διαρκούς επιτήρησης κατηγορουμένων και ακροατηρίου, δημιουργώντας μια αντίστροφη τρομοκρατία επιβάλλοντας μια αίσθηση ανασφάλειας. Παρουσίαζε τη μορφή του Πανοπτικού⁶⁹, το οποίο όμως δεν επιβλέπει μόνο τον εσωτερικό χώρο των κατηγορουμένων, αλλά και τον εξωτερικό του ακροατηρίου. Η συγκεκριμένη μορφή της αστυνομικής παρουσίας δεν δικαιολογεί την διασφάλιση της τάξης εντός της αίθουσας, αλλά εμφανίζεται ως επιτήρηση και παρακολούθηση του ακροατηρίου, το οποίο αποτελείται από εν δυνάμει υπόπτους. Τα στοιχεία αυτά έρχονται σε αντίθεση με την ελευθερία κινήσεων και επικοινωνίας που υπάρχει εντός της αίθουσας για τους κατηγορούμενους και το ακροατήριο στις, λεγόμενες, δίκες του «κοινού» ποινικού δικαίου. Ενίοτε, και κατά την διακριτική ευχέρεια των αστυνομικών, συγγενείς ή φίλοι κατάφερναν να προσεγγίσουν τους κατηγορούμενους, να δώσουν μια αγκαλιά, να ανταλλάξουν μια κουβέντα, μόνο όταν αυτό τους το επέτρεπαν οι αστυνομικοί. Άλλοτε, πάλι, τους το αρνιόντουσαν, δίχως να προβάλλεται κάποιο σαφές κριτήριο για αυτές τις διαφορετικές πρακτικές τους. Η αστυνομική παρουσία στην αίθουσα ήταν συνεχής και ασφυκτική, καθώς οι αστυνομικοί συνήθως υπερέβαιναν τον αριθμό των ατόμων στο ακροατήριο, στέκονταν στο χώρο του ακροατηρίου με τις

⁶⁹ Για το Πανοπτικό ως χώρο φυλακής και επιτήρησης, βλ. Φουκώ 2004:265-270.

στολές τους ή με πολιτικά ρούχα παρατηρούσαν βαριεστημένα τη διαδικασία, μετέχοντας μόνο στα πλαίσια της διατήρησης της τάξης ή σχολιάζοντας τα λεγόμενα των δικηγόρων, κατηγορουμένων ή μαρτύρων.

Ο χώρος, η χωροταξία και οι συνθήκες υπό τις οποίες διεξάγεται η δίκη αυτή αποτελούν μια πολιτική τελετουργία, της οποίας η αποτελεσματικότητα όπως ο Kertzer αναφέρει «εξαρτάται, μεταξύ άλλων ,από τα γνωσιακά μηνύματα που τόσο αποτελεσματικά φέρει, δίχως να απαιτείται συλλογικός αναβρασμός ώστε τα μηνύματα να αποστέλλονται και να λαμβάνονται» (1988:180). Οι εμπλεκόμενοι και οι παρευρισκόμενοι εμπεδώνουν την ιδιαιτερότητα της συνθήκης στην οποία βρίσκονται, αντιλαμβάνονται ότι βρίσκονται σε μια εξαιρετική κατάσταση αποκομμένοι από την καθ' αυτή δικαιοσύνη, σε μια ιδιαίτερη συνθήκη της. Η δίκη αυτή, τα πρόσωπα και τα γεγονότα που την απαρτίζουν επιτρέπουν την έκφραση της κυρίαρχης εξουσίας, καθώς η διάκριση μεταξύ εκτελεστικής και δικαστικής εξουσίας καταλύεται μέσα στο χώρο και μέσα από την δράση των αστυνομικών δυνάμεων. Διέρχονται μετά από αυτούς τους ελέγχους σε ένα πλήρως ελεγχόμενο και περιοριζόμενο περιβάλλον, όπου τους δημιουργείται η εντύπωση μιας καρικατούρας δίκης ως προς την απόδοση δικαιοσύνης, η οποία όμως έχει λάβει πλήθος τελετουργικών διατυπώσεων για να διατρανώσει τη σοβαρότητά της. Με αυτό τον τρόπο εμπεδώνεται και επικυρώνεται η εξουσία πάνω στα υποκείμενα της δίκης, επιτελείται η εξαίρεση και κανονικοποιείται, καθώς μετά το πέρας έξι μηνών αυτή η διαδικασία, οι εκτροπές της και ο χώρος φαντάζουν «κανονικές». Μέσα από την τελετουργία αυτής της δίκης όπως ο Kertzer επισημαίνει «πέρα από το απλά να προβάλλεται η πολιτική τάξη στο συμβολικό επίπεδο, η τελετουργία διαδίδει μια συγκεκριμένη άποψη της πολιτικής τάξης» (1988:87).

3.1.2 Η τελετουργία της δίκης οδεύοντας προς το παράδειγμα της εξαίρεσης

Πέρα από το χώρο που διαδραματίζεται η δίκη και την χωροταξία της δικαστηριακής αίθουσας, η ίδια η σύνθεση του δικαστηρίου αυτού αποτελεί αλλαγή του παραδείγματος της σύνθεσης του δικαστηρίου στην ποινική δίκη, καθώς βάσει του Ν. 3090/2002 ορίζεται ότι σε περιπτώσεις που δίκες θα κρατήσουν για μεγάλο χρονικό διάστημα επιβάλλεται ειδική κλήρωση από την οποία προκύπτει η σύνθεση

του δικαστηρίου. Σε αυτή την κλήρωση δεν συμμετέχει το σύνολο των δικαστών που απαρτίζουν το δυναμικό του Εφετείου στην προκειμένη περίπτωση, αλλά ειδικές κατηγορίες, με κριτήρια τα οποία δεν προσδιορίζονται στον νόμο, αλλά από την ίδια την διοίκηση του δικαστηρίου⁷⁰. Η δικηγόρος Λ σημειώνει στην συνέντευξη «αντί να κάνω τη συνήθη κλήρωση, θα κάνω μια ειδική κλήρωση από δικαστές οι οποίοι να είναι πιο υγιείς, πιο αρτιμελείς, έχει κάτι κριτήρια τελείως ασαφή, αυτούς τους ορίζει η ολομέλεια για να τα βγάλουν πέρα σε αυτή τη δίκη. Δεν έχει εφαρμοστεί σε καμία άλλη δίκη. Έχουνε γίνει οι δίκες της Παντείου, του Σάμινα, δίκες που κρατήσανε μήνες και μήνες, ποτέ δεν εφαρμόστηκαν οι ειδικές κληρώσεις, μόνο σε αυτές τις τρεις δίκες. 17 Νοέμβρη, ΕΛΑ και Πυρήνες.». Η επιλογή σε αυτές τις δίκες να υπάρχει αυτή η «ειδική» κλήρωση για την σύνθεση του δικαστηρίου κρίνεται ως στοιχείο που αναβαθμίζει την σημασία τους, εντοπίζει μάλιστα ότι τα κριτήρια τείνουν να είναι ασαφή και υποκείμενα σε πολιτικές σκοπιμότητες. Ως προς τα κριτήρια αυτά έχει υπονοηθεί από τους περισσότερους δικηγόρους στο ακροατήριο ότι αποτελούσε ένα τρόπο να επιλεγούν με πολιτικά κριτήρια συγκεκριμένοι δικαστές για να χειρισθούν αυτές τις υποθέσεις, παραβιάζοντας την τυχειότητα στην ανάληψη υποθέσεων, όπως συμβαίνει συνήθως, θεσπίζοντας κατά αυτό τον τρόπο μια ακόμη εξαιρετική μεταχείριση.

Ο έλεγχος και καταγραφή του ακροατηρίου κατά την είσοδο και κατά την παρουσία του στην αίθουσα του δικαστηρίου και στον περιβάλλοντα χώρο, ακόμη και με την βιντεοσκόπηση τους από την ασφάλεια, αποτελεί αλλαγή του παραδείγματος ως προς την δημοσιότητα της δίκης. Αυτό συμβαίνει διότι η καταγραφή και η απώλεια της ανωνυμίας λειτουργεί ως ανασταλτικός παράγοντας για την προσέλευση πολιτών και αλληλέγγυων στη δίκη και της δυνατότητας των πολιτών δια της πρόσβασης στο ακροατήριο να κρίνουν την απονομή της δικαιοσύνης.

Η ίδια η παρουσία των ΜΑΤ μέσα στον χώρο του δικαστηρίου και η επέμβασή τους συνιστά μια επιπλέον αλλαγή του παραδείγματος. Ειδικές μονάδες της

⁷⁰ Αποτελεί ένα σημείο προς περαιτέρω διερεύνηση το ποια είναι αυτά τα κριτήρια, αλλά η μη πρόσβαση σε έγγραφο του Εφετείου που τα όρισε, δεν μου επιτρέπει να τα εξετάσω με μεγαλύτερη ενδελέχεια.

αστυνομίας, όπως τα MAT και τα YMET⁷¹, οι οποίες έχουν ως αντικείμενο την επιβολή της τάξης με κατασταλτικές μεθόδους δια της φυσικής βίας, βρίσκονταν μέσα στο δικαστήριο και ιδίως σε στιγμές κατά τις οποίες υπήρχαν επίδικα που μπορεί να δημιουργούσαν αντιδράσεις από την πλευρά των κατηγορουμένων, των συγγενών και φίλων τους. Ενώ, στις κανονικές δίκες οι ειδικές αυτές ομάδες σπάνια βρίσκονται μέσα στην δικαστηριακή αίθουσα στην περίπτωση αυτή έχουν μια μόνη παρουσία, λειτουργώντας εκφοβιστικά προς τα πρόσωπα που βρίσκονταν στο δικαστήριο. Την πρώτη κιόλας ημέρα μια κοπέλα από το ακροατήριο αντιδρά για την βιντεοσκόπηση των παρευρισκομένων από την Ασφάλεια με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί αναστάτωση μέσα στον χώρο. Η απάντηση σε αυτή την αναστάτωση διέφερε από την συνήθη προσπάθεια του δικαστηρίου να απομακρύνει όσους εμποδίζουν την διαδικασία με την χρήση της φρουράς του δικαστηρίου. Τα MAT επενέβησαν με αποτέλεσμα η αίθουσα να μετατραπεί σε πεδίο συγκρούσεων και το ακροατήριο να καθίσταται πληθυσμός προς καταστολή. Η παρουσία και λειτουργία των MAT και γενικά των αστυνομικών δυνάμεων εντός της αίθουσας αποτελεί ρήξη της τριμερούς διάκρισης των εξουσιών, καθώς η εκτελεστική εισβάλλει στο πεδίο άσκησης της δικαστικής. Πρόκειται για μια στιγμή όπου το δίκαιο και η βία συναιρούνται, η βία λειτουργεί υπό δύο διαφορετικές ιδιότητές της αυτής της συντηρητικής βίας και αυτής της νομοθετικής βίας⁷².

Σε μια από τις συνεδριάσεις του δικαστηρίου απουσιάζουν κάποιοι δικηγόροι υπεράσπισης, λόγω υποχρεώσεων σε άλλα δικαστήρια. Παρά το γεγονός ότι υπάρχει ασκούμενος του γραφείου τους, ο οποίος και διαβάζει δήλωση των δικηγόρων για την παρουσία τους σε άλλες υποθέσεις, οι δικαστές αμφισβητούν την δήλωση αυτή, κάτι το οποίο δεν συνηθίζεται σε τέτοιες περιπτώσεις. Εκκινούν μια διαδικασία για την επιβεβαίωση του αν οι συνήγοροι βρίσκονταν, πράγματι, στα ακροατήρια των δικαστηρίων που είχαν δηλώσει, στέλνοντας φαξ στα διάφορα δικαστήρια για να επιβεβαιωθεί αν βρίσκονταν στα δικαστήρια που επικαλούνταν στη δήλωσή τους. Με

⁷¹ Πρόκειται για την Υπηρεσία Μέτρων Τάξης, τμήμα της αστυνομίας το οποίο επιχειρεί για την επιβολή της τάξης, είναι όμως πιο ελαφρά εξοπλισμένο από τα MAT, φέρει μπλε στολή και τα μέλη του δεν είναι εξοπλισμένα με οπλισμό, όπως δακρυγόνα.

⁷² Για την συναίρεση της βίας, ιδίως στη λειτουργία των αστυνομιών, βλ. Benjamin (2002: 12-16)

αυτό τον τρόπο το δικαστήριο κατέστησε τους δικηγόρους ύποπτους και υπεύθυνους για κωλυσιεργία της δίκης, επιβάλλοντας την ανωτερότητα της εξουσίας του και του θεσμικού του ρόλου έναντι των δικηγόρων. Στην επομένη συνεδρίαση αυτή η ενέργεια του δικαστηρίου πέραν από την οργή των συνηγόρων για την αμφισβήτησή τους, μετατρέπεται σε επιχείρημα για μεροληψία των δικαστών και για επιτέλεση από μέρους τους ενεργειών αναγόμενων στην εκτελεστική εξουσία, σε μια διαδικασία που αυτή η τελευταία δεν έχει θέση.

Τέλος, η δίκη ως τελετουργία επιστεγάζεται από την απόφαση, η οποία αποπροσωποποιημένη εκδίδεται στο όνομα του Ελληνικού λαού και της έννομης τάξης, στο όνομα της ίδιας της κοινωνίας. Με την απόφαση οι κατηγορούμενοι υφίστανται μια αλλαγή status ως αν να έχουν διέλθει μια διαβατήρια τελετή που επικυρώνει τη μετάβασή τους στο καθεστώς του ενόχου. Η απαξία των πράξεών τους από την Πολιτεία έχει επικυρωθεί και ταυτόχρονα, για τους πέντε που καταδικάστηκαν, επικυρώνεται από τον ανεξάρτητο κριτή η ιδιότητά τους ως τρομοκράτες. Ως εκ τούτου από την οριακή κατάσταση στην οποία βρίσκονταν κατά τη διάρκεια της δίκης, τίθενται στο περιθώριο και απέναντι στο κοινωνικό σώμα. Παράλληλα, οι πρότερες πράξεις των αστυνομικών και δικαστικών αρχών, όπως οι άρσεις απορρήτου των επικοινωνιών, η δημοσιοποίηση των προσωπικών τους στοιχείων και φωτογραφιών, η πέραν του 18μήνου προφυλάκιση, οι οποίες τελέστηκαν στα πλαίσια του καθεστώτος εξαίρεσης επικυρώνονται και αποκτούν, εκ των υστέρων, μια επίπλαστη νομιμότητα και νομιμοποίηση, καθώς όπως έκρινε η απόφαση ήταν όντως τρομοκράτες και η πολιτεία έπρεπε να τους καταστείλει με όποιο μέσο, ακόμη και αναστέλλοντας τα συνταγματικά τους δικαιώματα.

3.1.3. Πρακτικές αντίστασης των κατηγορουμένων

Η διαδικασία της δίκης γίνεται σημείο αντιπαράθεσης, εξαιτίας του εξαιρετικού της χαρακτήρα, για την αντιμετώπιση του οποίου οι κατηγορούμενοι υιοθετούν πρακτικές αντίστασης. Αυτές οι πρακτικές δεν είναι απαραίτητο να είναι συντονισμένες μορφές δράσης. Στην παρούσα δίκη αυτές οι πρακτικές αντίστασης έχουν διαφορετικές εκφάνσεις και ένταση, ενίοτε είναι συντονισμένες και ενίοτε αυθόρμητες.

Καταρχάς, σχεδόν από το σύνολο των κατηγορουμένων εκφράζεται η αμφισβήτηση, αν όχι η άρνησή της εξουσίας του δικαστηρίου, η οποία ενίοτε λαμβάνει λεκτικές μορφές, όπως όταν ο κατηγορούμενος Η χαρακτηρίζει το δικαστήριο ως «στρατοδικείο». Η άρνηση του δικαστηρίου στην πράξη μεταφράζεται από τον κατηγορούμενο Η σε άρνηση να εκπροσωπηθεί από δικηγόρο⁷³. Η «υπεράσπισή» του⁷⁴, γίνεται από τον ίδιο, κατά αυτό τον τρόπο αρνείται να μετάσχει στη διαδικασία με ένα τρόπο διαμεσολαβημένο, όπως ορίζεται από τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Αυτή η επιλογή του μπορεί να θεωρηθεί πρακτική αντίστασης εφορμώμενη από την πολιτική του ιδεολογία κατά την οποία δεν είναι κατηγορούμενος, αλλά πολιτικός κρατούμενος.

Ο κατηγορούμενος Η στην απολογία του προσπαθεί να ανασημασιοδοτήσει την διαδικασία στην οποία μετέχει. Στην “απολογία”⁷⁵, την οποία ονόμασε «πολιτική τοποθέτηση» εκκινεί με τα εξής λόγια: *«Ξεκινώντας πρέπει να πω ότι είμαι σε καθεστώς αιχμαλωσίας και όχι ως εγκληματίας. Δεν απολογούμαι. Ο αγωνιστής αντιμέτωπος με το δικαστικό μηχανισμό δεν απολογείται. Ο όρος απολογία είναι όρος μετάνοιας. Δεν μετανιώ επειδή είμαι επαναστάτης.»*. Εμφαίνεται η ανάγκη του να ανασημασιοδοτήσει την διαδικασία και αυτό λειτουργεί ως μια πρακτική αντίστασης για τον ίδιο, συνεπής με την αναρχική του ιδεολογία.

Ενίοτε, πάλι, η αντίστασή διατυπώνεται μέσω των πράξεων και της στάσης των κατηγορουμένων στη διάρκεια της δίκης, μετασχηματίζοντας την άρνηση σε μια μορφή αντίστασης στην εξουσία του δικαστηρίου. Χαρακτηριστικά οι κατηγορούμενοι, όσοι δεν ήταν προφυλακισμένοι και είχαν άνεση κινήσεων στο χώρο του δικαστηρίου, έμπαιναν και έβγαιναν στην αίθουσα μεσούσης της διαδικασίας επιδεικνύοντας κατά αυτό τον τρόπο την απαξίωσή τους προς την διαδικασία και τους δικαστές. Η στάση αυτή θυμίζει ότι έχει επισημάνει ο James

⁷³ Πρέπει να σημειωθεί ότι ο Η στην πρώτη συνεδρίαση του δικαστηρίου εκπροσωπήθηκε από δικηγόρο, αλλά μετά την άρνηση του δικαστηρίου να κάνει δεκτά τα αιτήματά τους (βλ. σελ. 69) έπαψε να εκπροσωπείται.

⁷⁴ Ο Η δεν θεωρεί το δικαστήριο χώρο για την υπεράσπισή του, αλλά βήμα πολιτικού λόγου, έχει αρνηθεί την υπαγωγή του στην κατηγορία του κατηγορούμενου, θεωρεί τον εαυτό του πολιτικό κρατούμενο, δεν αναγνωρίζει την εξουσία του δικαστηρίου και απλά παρίσταται μέσα στην αίθουσα για να μην θεωρηθεί ότι παραβιάζει τους περιοριστικούς όρους της αποφυλάκισής του.

⁷⁵ Επιλέγω αυτό τον όρο για να την εντάξω στο πλαίσιο της δικαστηριακής διαδικασίας, καθώς ο ίδιος ο κατηγορούμενος αρνείται τον όρο αυτό.

Scott στην έρευνά του σε φτωχή, αγροτική περιοχή της Μαλαισίας σχετικά με τα «όπλα των αδύναμων» για την υπονόμηση της εξουσίας και πως αυτά μπορούν να είναι «το σύρσιμο των ποδιών, προσποίηση, λιποταξία, δήθεν συμμόρφωση, ... Οι ενέργειες αυτές δεν απαιτούν σχεδιασμό και συντονισμό ένα άτυπο δίκτυο υποστήριξης και κάποιες κρυφές συνεννοήσεις αρκούν...» (1985:xxvi).

Οι κατηγορούμενοι, όμως, δεν είναι απλά αντικείμενα εξουσίας στα πλαίσια της δίκης, αλλά είναι και δρώντα υποκείμενα. Η αντίστασή τους εμφανίζεται με την μορφή τομών στη διαδικασία της δίκης και εγκαινιάζεται από την πρώτη κιόλας μέρα, κατά την οποία διατύπωσαν μια σειρά αιτημάτων. Το πρώτο αφορούσε την μαγνητοφώνηση της δίκης για να υπάρχουν πρακτικά που δεν θα έχουν υποστεί μεταγραφή, ώστε να διασφαλιστεί ότι ο έλεγχος της δικαστικής διαδικασίας και το δεύτερο την μη παρακράτηση των ταυτοτήτων στην είσοδο, την οποία παρομοίωσαν με «φακέλωμα» όσων είχαν έρθει να παρακολουθήσουν, που επηρέαζε την ουσιαστική δημοσιότητα της δίκης. Το τρίτο ήταν να μην φορούν χειροπέδες κατά τη διάρκεια της δίκης και να αποχωρήσουν οι ασφαλίτες από την αίθουσα που καταλάμβαναν θέσεις στο ακροατήριο⁷⁶, που είχε ως αποτέλεσμα να μην επιτρέπεται η είσοδος κοινού, λόγω ελλείψεως χώρου και το τέταρτο να μην γίνει η δίκη στον Κορυδαλλό. Με την άρνηση των αιτημάτων τους από το δικαστήριο, δίχως να υπάρχει συνεννόηση εκ των προτέρων, όπως μου αναφέρει στην συνέντευξη ο κατηγορούμενος Α, σε μια απόπειρα να καθορίσουν οι ίδιοι την διαδικασία, αποφάσισαν να αποχωρήσουν από τη δίκη. Οι δικηγόροι δεν ήταν προϊδεασμένοι για κάτι τέτοιο και δημιουργήθηκε μια φοβερή αναστάτωση. Ταυτόχρονα, οι δικαστές σάστισαν, καθώς ούτε και αυτοί ήταν προετοιμασμένοι για μια τέτοια εξέλιξη, ιδίως κατά την πρώτη μέρα της δίκης. Με αυτό τον τρόπο οι κατηγορούμενοι επιχείρησαν να αποσπάσουν στιγμιαία έστω και συμβολικά με την φυσική τους απουσία τους εαυτούς τους από την εξουσία του δικαστηρίου, αναμορφώνοντας τη διαδικασία, ασκώντας την εξουσία που είχαν στα χέρια τους. Προσπάθησαν να αφαιρέσουν από την διαδικασία της δίκης το επίκεντρό της, δηλαδή τους εαυτού τους ως

⁷⁶ Αυτή είναι μια τακτική των αστυνομικών σε διάφορες ποινικές δίκες που σχετίζονται με πολιτική δράση και γεγονότα, όπως συλλήψεις σε πορείες ή κατάληψη κάποιου χώρου. Στην περίπτωση, όμως, της δίκης αυτής η παρουσία αστυνομικών της ασφάλειας ήταν ακόμη πιο έντονη.

κατηγορούμενους και, κατά αυτό τον τρόπο, διέρρηξαν την κανονικότητα, την ομαλότητα της δίκης που θα εξυπηρετούσε στην ευρύτερη νομιμοποίηση του για αυτούς προδιαγεγραμμένου αποτελέσματος.

Σε αυτή την αντίσταση των κατηγορουμένων και στο όνομα της κανονικότητας και της εξέλιξης της διαδικασίας το δικαστήριο επί της ουσίας προσπάθησε να εκβιάσει την νομική τους παρουσία, αφού δεν μπορούσε να διασφαλίσει την φυσική τους παρουσία. Ως εκ τούτου αρχικά διόρισε τους δικηγόρους τους για να τους εκπροσωπήσουν εν τη απουσία τους. Στην άρνηση των δικηγόρων αυτών διόρισε άλλους από τον κατάλογο των δικηγόρων που υπάρχει για την περίπτωση που κάποιος κατηγορούμενος δεν έχει συνήγορο. Και αυτή η προσπάθεια απέβη άκαρπη, καθώς οι δικηγόροι αυτοί αρνήθηκαν να εκπροσωπήσουν τους κατηγορουμένους που δεν επιθυμούσαν εκπροσώπηση. Διορίστηκαν και πάλι νέοι, οι οποίοι και πάλι αρνήθηκαν. Ξαναδιορίστηκαν οι δικηγόροι της αρχικής επιλογής των κατηγορουμένων οι οποίοι και πάλι αρνήθηκαν να παραστούν. Στην τελευταία αυτή άρνηση, το δικαστήριο σχημάτισε δικογραφία κατά των δικηγόρων διώκοντάς τους ποινικά για άρνηση αποδοχής διορισμού και ξεκίνησε την αποδεικτική διαδικασία κατά την οποία εξετάστηκε μάρτυρας κατηγορίας δίχως ούτε την παρουσία δικηγόρων, ούτε κατηγορουμένων. Μέσα από αυτά τα γεγονότα συντελείται τομή σε τελετουργικό επίπεδο, αφού απουσιάζει η βασική πλευρά των συμμετεχόντων σε αυτήν, πράγμα το οποίο έχει ιδιαίτερη σημασία σε αυτή τη δίκη και ποινικοποιείται η από πλευράς των δικηγόρων άσκηση του δικαιώματος υπεράσπισης κατά τον τρόπο που οι εντολείς τους κατηγορούμενοι υποδεικνύουν. Με την απουσία τους κλονίζεται η νομιμοποίηση της απόφασης, καθώς τα αποδεικτικά στοιχεία κατηγορίας θα έχουν απλά αναπαραχθεί στα πλαίσια της διαδικασίας, δίχως οι κατηγορούμενοι να έχουν προβάλλει τους ισχυρισμούς τους, το οποίο είναι κρίσιμο στοιχείο για την διαδικασία εξαγωγής της «δικαστικής αλήθειας».

Το δικαστήριο σε αυτή την τελευταία άρνηση των κατηγορουμένων και συνηγόρων τους να παραστούν, θεώρησε τους κατηγορούμενους, βάσει του άρθρου 340 παρ. 1 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, ωσει παρόντες, καθώς είχαν προσέλθει και εκπροσωπηθεί κατά την έναρξη και εν συνεχεία αποχώρησαν. Έτσι,

εξαναγκάστηκε η συνέχεια της δίκης, και η διαδικασία ξεκίνησε με την εξέταση των μαρτύρων κατηγορίας, χωρίς να υπάρχει κανένας άλλος στο ακροατήριο, πέρα από τους δικαστές, τους μάρτυρες και τους αστυνομικούς. Παρά το ότι τα αιτήματα των κατηγορούμενων βασίζονταν σε δικονομικές και συνταγματικές διατάξεις που θα δικαιολογούσαν την αποδοχή τους, το δικαστήριο τα απέρριψε και με αυτό τον τρόπο κλόνησε θεμέλια των αρχών της δίκαιης δίκης, όπως η δημοσιότητα της διαδικασίας και η δυνατότητα ελέγχου του δικαστικού συλλογισμού στη βάση της εκτίμησης των δικαστικών αποδείξεων. Μετά από την έναρξη της δίκης δίχως συνηγόρους και κατηγορουμένους, ένας από τους τελευταίους επέστρεψε και με αυτό τον τρόπο συμπαρασύρθηκαν οι περισσότεροι, ώστε από τους εννιά οι έξι να παρευρίσκονται στην αίθουσα.

Παρά την επιστροφή τους στη δίκη, η συμμετοχή τους σε αυτή δεν είναι ενιαία, κάποιοι συμμετείχαν ενεργά, ενώ κάποιοι άλλοι απλά και μόνο με την φυσική τους παρουσία⁷⁷. Οι κατηγορούμενοι, λοιπόν, είχαν σε ένα βαθμό την δυνατότητα να επιλέξουν το πώς θα μετάσχουν στη διαδικασία της δίκης και το τι νόημα θα της αποδώσουν. Η αποδοκιμασία και προσπάθειά τους να αντισταθούν στην διαδικασία θα μπορούσε να περιγραφεί από την ίδια τη στάση τους στη δίκη, με την έκφραση αδιαφορίας, την «προκλητική» ομιλία μεταξύ τους, ακόμη και όταν αγόρευαν οι δικηγόροι τους, επιστρατεύοντας τα “όπλα των αδυνάτων”. Αλλά, και με την ενεργή συμμετοχή, την παρακολούθηση της δικογραφίας, την διατύπωση ερωτημάτων στο δικαστήριο, την έκφραση άποψης και αντίθεσης όταν υπήρχαν επίδικα ζητήματα.

Μια τέτοια περίπτωση έκφρασης αντίθεσης λαμβάνει χώρα, όταν στα πλαίσια της αποδεικτικής διαδικασίας, το δικαστήριο θέλησε να προβάλει φωτογραφίες των κατηγορουμένων από διακοπές και ταξίδια τους στις οποίες εμφανίζονταν ως παρέα. Οι φωτογραφίες αυτές ήταν από καθαρά προσωπικές στιγμές και όχι συνδεδεμένες με κάποια εγκληματική πράξη, αλλά είχαν ως σκοπό, από πλευράς του δικαστηρίου, να αποδειχθεί η στενή γνωριμία μεταξύ τους, η οποία είχε αμφισβητηθεί στο στάδιο της ανάκρισης από κάποιους εξ αυτών. Παράλληλα εξυπηρετούσαν την αναγκαιότητα να αιτιολογηθεί η έως τότε ποινική δίωξη, η οποία σε μεγάλο βαθμό στηρίχθηκε στην

⁷⁷ Η προσέλευσή τους ήταν υποχρέωσή τους στα πλαίσια των περιοριστικών όρων αποφυλάκισης τους που ακολούθησε την συμπλήρωση του ανώτατου ορίου προφυλάκισης.

ιδιαίτερη σχέση που είχαν οι συγκατηγορούμενοι, εγκαθιδρύοντας με την προβολή αυτή την συλλογική ευθύνη τους.

Το ζήτημα της παρουσίας ή μη των φωτογραφιών απασχόλησε τη δίκη επί πέντε συνεδρίες. Κατά τις δύο πρώτες, αντικείμενο υπήρξε η προβολή ενστάσεων, από τους συνηγόρους, σχετικά με τη νομιμότητα της άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών και του δικαιώματος στα προσωπικά δεδομένα. Στις επόμενες ακολούθησε μια διαδικασία «διαπραγμάτευσης» υπό την μορφή της απειλής για το αν οι κατηγορούμενοι και οι δικηγόροι τους θα παρίστατο κατά την προβολή τους.

Οι συνήγοροι κινήθηκαν, κατά βάση, με την προβολή των νομικών επιχειρημάτων χρησιμοποιώντας την ανάλογη νομική ορολογία. Ανάμεσα στα επιχειρήματά τους ήταν και η προσβολή της αξιοπρέπειας και ο εξευτελισμός, χρησιμοποιώντας μια πιο «ανθρώπινη» φρασεολογία, αλλά πάντα στο πλαίσιο συγκεκριμένων νομικών νοημάτων. Ο Γ, κατηγορούμενος, σε μια διακοπή από αυτές τις συνεδριάσεις, μου αναφέρει *«δεν με ενδιαφέρει το πώς το λένε οι δικηγόροι, προσωπικά δεδομένα ή ότι, για εμένα σημασία έχει ότι εξευτιλίζομαι, πως ο καθένας θα δει την προσωπική μου ζωή. Αποδίδονται κατηγορίες στηριγμένες σε διαπροσωπικές και συγγενικές σχέσεις»*. Γίνεται με αυτό τον τρόπο μια προσπάθεια αποσύνδεσης του αιτήματός του για μη προβολή των φωτογραφιών, από την στενή νομική διατύπωσή του, προσπαθώντας να το αποσυνδέσει από τη νομική του διάσταση και δίνοντας βάρος στον αντίκτυπο που αισθάνεται πως θα έχει για τον ίδιο. Αυτό το οποίο διαφαίνεται, ως πρακτική αντίστασης, είναι μια προσπάθεια αποσύνδεσης της περίπτωσης τους από τις νομικές εννοιοδοτήσεις του νομικού λόγου, ο οποίος κατά έναν τρόπο τους επιβάλλεται. Ταυτόχρονα, όμως, αναγνωρίζεται από τους ίδιους ότι δεν μπορείς να εκφύγεις του πλαισίου που τίθεται και πως είσαι αναγκασμένος να κάνεις χρήση του τεχνικού νομικού λεξιλογίου. Από αυτή την αντίφαση σε επίπεδο λόγου και πρακτικής μπορούμε να αντιληφθούμε πως η ίδια η δικαστηριακή διαδικασία επηρεάζει τις μορφές που θα πάρει η αντίσταση, καθώς αυτή ασκείται εντός συγκεκριμένου πλαισίου, καθώς οποιαδήποτε παρέκκλιση από αυτό το πλαίσιο μπορεί να οδηγήσει σε περαιτέρω ποινική δίωξη για εγκλήματα τελούμενα εντός της δικαστηριακής αίθουσας, όπως π.χ. εξύβριση του δικαστηρίου.

Ο κατηγορούμενος Α, μετά τη λήξη της δίκης, στην συνέντευξη και στην ερώτησή μου για την αίσθησή του από την δίκη μου απαντά *«κακή και αναμενόμενη, ότι περιμένεις από μια δίκη γενικότερα. Σαν άνθρωπος αναγνωρίζεις την αστική τους δικαιοσύνη. Εξουσιάζεις έναν άνθρωπο, έχεις ένα κριτή και έναν κρινόμενο. Ο κριτής ποτέ δεν είναι ανεξάρτητος. Πρέπει να δείξεις αξιοπρέπεια και πυγμή. Δεν είστε πάνω από εμένα, μπορώ και κριτικάρω τα πάντα.»*.

Οι κατηγορούμενοι δεν αναμένουν απονομή «δικαιοσύνης», αφού δεν αναγνωρίζουν ότι αυτή μπορεί να είναι εφικτή στα πλαίσια αυτής της δίκης, η οποία διαπερνάται από πολιτικές σκοπιμότητες. Μέσω της άρνησης του δικαστηρίου και της χρήσης μέσων που παρέχονται από το νόμο για την υπεράσπισή τους, η οποία χρήση είναι επιλεκτική και διαφέρει ανάλογα με τον κατηγορούμενο, υιοθετούν πρακτικές αντίστασης ενάντια στη δικαστική εξουσία. Η αντίσταση αυτή επιτελείται μέσω της εργαλειοποίησης των νομικών μέσων που τους παρέχονται, μέσω των οποίων αναδιαπραγματεύονται την ελευθερία τους, καθώς αυτό το επίδικο, παρά την όποια άρνηση της διαδικασίας, διαπερνά την στάση τους στη δίκη. Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμα και ο κατηγορούμενος Η, ο οποίος δεν εκπροσωπήθηκε από δικηγόρο και κράτησε μια πολύ σκληρή στάση άρνησης του δικαστηρίου και της διαδικασίας, όταν πλέον είχε κριθεί η ενοχή του μπήκε στην διαδικασία να επικαλεσθεί ελαφρυντικά και να ζητήσει την αναστολή της ποινής μέχρι την εκδίκαση της έφεσης που θα ασκούσε επί της απόφασεως.

Τέλος, η στάση των κατηγορουμένων και η αντίστασή τους δεν μπορεί να ειπωθεί ως κάτι το στατικό, ούτε ως αποκλειστικά χρήση των «όπλων των αδύναμων», καθώς υιοθετούν πρακτικές ενεργητικής αντίστασης στην δικαστηριακή διαδικασία. Οι πρακτικές τους αυτές ενίοτε έτειναν στο να ανατάσσουν τη δικαστηριακή διαδικασία, είτε με τα αιτήματα και τις διαμαρτυρίες τους, είτε με τη στάση τους, είτε με την ίδια την απουσία τους, δημιουργώντας σύγχυση στους δικαστές και στο πως αυτοί οι τελευταίοι θα έπρεπε να διαχειριστούν την κατάσταση και να επιβάλουν τη συνέχιση της διεξαγωγής της δίκης υπό συνθήκες «ομαλότητας». Η αντίσταση αυτή, λοιπόν, διέπεται από μια δυναμική περάσματος από την άρνηση στην συμμετοχή. Δεν μπορεί, επίσης, να ειπωθεί, ως ενιαία και μονοσήμαντη καθώς

συγκροτείται από έξι διαφορετικά άτομα, με διαφορετικές υπερασπιστικές γραμμές και επιλογές παρουσίας του εαυτού τους. Ήταν, λοιπόν, πολυδιάστατη, δυναμική και πολυφωνική.

3.2 Όταν η δίκη και ο νόμος ακυρώνει τις αρχές της ποινικής δίκης και του κράτους δικαίου

Η Τζούντιθ Μπάτλερ αναφορικά με τις δίκες των υπόπτων τρομοκρατίας κατά των Η.Π.Α. από στρατιωτικές επιτροπές, οι οποίες αποτελούν διοικητικά όργανα και όχι τακτικά δικαστήρια, σημειώνει ότι «αν οι δίκες αυτές αποτελούν παρωδία της ιδέας των αποδείξεων, αν είναι, στην πράξη, τρόποι να παρακαμφθούν επιτήδεια οι συνήθεις νομικές απαιτήσεις σχετικά με τις αποδείξεις, τότε οι δίκες αυτές ακυρώνουν το ίδιο το νόημα της δίκης, και, μάλιστα, το ακυρώνουν πιο αποτελεσματικά παίρνοντας το όνομα “δίκη”.» (2009:129-130).

Η κατηγορία της εφαρμογής μιας διαφορετικής συστάδας νομικών απαιτήσεων στη δίκη της Συνομοσίας Πυρήνων της Φωτιάς, δια της κάμψεως αυτών που εμφανίζονται στον ποινικό κώδικα, στην ποινική νομική θεωρία και στο Σύνταγμα, είναι παρούσα, τόσο στο λόγο των κατηγορουμένων, όσο και σε αυτόν των συνηγόρων. Αυτό το οποίο διακρίνει την παρούσα περίπτωση από τα όσα η Judith Butler περιγράφει είναι ότι οι νομικές απαιτήσεις δεν παρακάμπτονται από διοικητικά όργανα που σφετερίζονται την δικαστική εξουσία, αλλά από ένα δικαστήριο το οποίο αν και δεν είναι τακτικό, λόγω της ειδικής σύνθεσής τους και αρμοδιότητας, αποτελείται από δικαστές και λειτουργεί στα πλαίσια της δικαστικής δομής.

Στην παρούσα ενότητα, καταγράφονται τα σημεία της δίκης αυτής, όπου συντελείται η αλλαγή του παραδείγματος θέτοντας τον κανόνα εξαίρεσης σε αντιδιαστολή με τις αρχές του κράτους δικαίου, όπως αυτές αποτυπώνονται στα πλαίσια μιας ποινικής δίκης. Διαγράφονται οι αλλαγές του παραδείγματος, όπως, η αναστροφή του βάρους αποδείξεως στον κατηγορούμενο, η αλλαγή του τεκμηρίου αθωότητας σε τεκμήριο ενοχής, η ποινικοποίηση της πολιτικής ταυτότητας και η αναγωγή της σε ταυτότητα του τρομοκράτη, η ποινικοποίηση των προσωπικών χαρακτηριστικών και σχέσεων και ο χαρακτηρισμός τους ως ενδείξεων ενοχής.

Σκιαγραφείται το πώς επιτελείται η κατάσταση εξαίρεσης διερευνώντας την κατάρρευση των γενικών αρχών του ποινικού και συνταγματικού δικαίου

Τέλος, καταγράφεται η εμπειρία των νομικών ως κλειδοκρατόρων της νομικής γνώσης και πώς αυτή η εμπειρία μέσα από τη δίκη των ΣΠΦ, διακρίνεται σε δύο κατηγορίες, αυτή του κοινού ποινικού δικαίου και αυτή του εξαιρετικού κανόνα. Αλλά, επίσης, και η εμπειρία των γονιών των κατηγορουμένων, οι οποίοι αμφιταλαντεύονται μεταξύ αποδοχής της δικαιοσύνης, όπως εκφράζεται στην δίκη αυτή και απόρριψής της.

3.2.1 Αντιστροφή του τεκμηρίου αθωότητας κατά τη δίκωξη και την αποδεικτική διαδικασία

Στην αγόρευση του εισαγγελέα σχετικά με την καταδίκη ή μη των κατηγορουμένων βλέπουμε να εκτίθεται, αφενός, η έννοια του τεκμηρίου της αθωότητας, το οποίο καλύπτει τον κατηγορούμενο κατά τη διάρκεια της ποινικής δίκωξης και, αφετέρου, η αρχή «εν αμφιβολία υπέρ του κατηγορουμένου» (*in dubio pro reo*), που εφαρμόζεται όταν τα αποδεικτικά στοιχεία δημιουργούν αμφιβολίες, στην οποία περίπτωση θα πρέπει ο κατηγορούμενος να αθώνεται. Αυτές οι δύο αρχές αποτελούν τον πυρήνα της ποινικής δίκης. Αναφέρει, λοιπόν, ο εισαγγελέας αμφισβητώντας την ρητά στην συνέχεια «*Κυρία πρόεδρε η αρχή in dubio pro reo, εν αμφιβολία υπέρ του κατηγορουμένου. Πρόκειται για αρχή του φιλελεύθερου δικαίου, από τη Γαλλική Επανάσταση. Η διαρκής αμφιβολία υπέρ του κατηγορουμένου δεν είναι υπαρκτή στο ποινικό δίκαιο. Υπάρχει η αρχή της ελεύθερης εκτίμησης, η αρχή της ουσιαστικής αλήθειας*⁷⁸. Οι αμφιβολίες του δικαστή θα αφορούν την επάρκεια να αποδοθεί η ενοχή και όχι την αθωότητα.». Η διακήρυξη των αρχών της ποινικής δίκης γίνεται σε αυτό το σημείο από τον εισαγγελέα, ο οποίος φαίνεται αφενός να προσπαθεί να κάνει μαθήματα νομικής θεωρίας και αφετέρου να αποδώσει «νομιμοφάνεια» στην πρότασή που θα κάνει επί της ενοχής. Πρέπει να σημειωθεί ότι τέτοιες μακροσκελείς και «εκπαιδευτικές» προς το κοινό και τους κατηγορουμένους, τοποθετήσεις δεν συνηθίζονται στις δίκες που δεν έχουν τέτοιο πολιτικό περιεχόμενο.

⁷⁸ Πρόκειται για αρχές οι οποίες εφαρμόζονται στην ποινική δίκη, η πρώτη αφορά την δυνατότητα και ελευθερία του δικαστή να κρίνει τα αποδεικτικά στοιχεία και η δεύτερη αποτελεί το σκοπό της ποινικής δίκης.

Μπορεί να ειπωθούν ως μια ιδιαιτερότητα της διαδικασίας στα πλαίσια του καθεστώτος της εξαίρεσης. Με τον τρόπο αυτό ο εισαγγελέας νομιμοποιεί την πρόταση που θα κάνει περί της ενοχής των κατηγορουμένων και την συνδέει με την πλήρωση των αρχών της ποινικής δίκης. Οι αρχές αυτές στα πλαίσια της ποινικής θεωρίας λειτουργούν συμπληρωματικά, αν και η κάθε μια έχει διαφορετικό αντικείμενο και λειτουργία, καθώς ο δικαστής θα πρέπει να εκτιμήσει ελεύθερα και σύμφωνα με την συνείδηση του τα αποδεικτικά μέσα για να κρίνει κατά πόσον υπάρχουν αμφιβολίες ή όχι για την διάπραξη από τον κατηγορούμενο των αποδιδόμενων πράξεων. Στην ίδια όμως την αγόρευση του εισαγγελέα, σχετικά με την ενοχή ή την αθωότητα των κατηγορουμένων, υπερτερεί η βεβαιότητα για την διάπραξη των τρομοκρατικών εγκλημάτων, κάνοντας λογικά άλματα στο επίπεδο της εκτίμησης των αποδεικτικών μεσών και απουσιάζει πλήρως η αρχή *in dubio pro reo*.

Ο εισαγγελέας υποπίπτει σε αντιφάσεις στη συνέχεια της αγόρευσής του σε σχέση με το τεκμήριο της αθωότητας όταν αναφέρεται στην άρνηση κάποιων εκ των κατηγορουμένων να δώσουν δείγμα γενετικού υλικού: *«Για την μη παράδοση γενετικού υλικού, όποιος δεν έχει σχέση παραδίδει, όποιος θέλει να απαλλαχθεί. Με την ίδια λογική δε δίνει αυτός ο οποίος θέλει κάτι να αποκρύψει. Είναι δυνατόν η άρνηση παράδοσης όταν γίνεται για λόγους αρχής ή μη αναγνώρισης της αρχής;»* Σε αυτό το σημείο ο εισαγγελέας διατυπώνει την ίδια την εξαίρεση από τον κανόνα, εισάγοντας επί της ουσίας δύο παράγοντες. Το πρώτο είναι η διαπίστωση και εξαγωγή του συμπεράσματος της ενοχής, λόγω ασκήσεως του δικαιώματος σιωπής⁷⁹, το οποίο παρέχει στον κατηγορούμενο την δυνατότητα να αρνηθεί την παράδοση γενετικού υλικού του, συμπέρασμα το οποίο έρχεται σε αντίθεση με το προαναφερθέν τεκμήριο αθωότητας και το οποίο, επί της ουσίας, το ανατρέπει εισάγοντας ένα τεκμήριο ενοχής, μεταβιβάζοντας στον κατηγορούμενο την υποχρέωση να αποδείξει την αθωότητά του. Το δεύτερο στοιχείο που εντοπίζεται στο σημείο αυτό της εισαγγελικής πρότασης είναι η χρήση της πολιτικής της άρνησης «για λόγους αρχής

⁷⁹ Το δικαίωμα σιωπής είναι έκφανση του δικαιώματος του κατηγορουμένου στην υπεράσπισή του, ως εκ τούτου ο κατηγορούμενος δύναται να παραμείνει σιωπηρός, να μην αποκαλύψει στοιχεία που τον ενοχοποιούν.

ή μη αναγνώρισης της αρχής», ως δικαιολογητική βάση για την ανατροπή του τεκμηρίου αθωότητας, καθώς στα μάτια του φαντάζει αδύνατη η αποδοχή αυτών των λόγων και επί της ουσίας, ποινικοποιεί εμμέσως τις ίδιες τις πολιτικές απόψεις των κατηγορουμένων, οι οποίες καταλήγουν σε αυτή τους την πρακτική.

3.2.2 «Έχουν δημιουργηθεί κάποια σενάρια, ένα σενάριο αντιμετώπιζω»:

ποινικοποίηση προσωπικών σχέσεων, επιλήψιμα αντικείμενα, ενδείξεις ενοχής

Ο Lawrence Friedman (1989:1595) υποστηρίζει πως η δίκη είναι ένας διαγωνισμός αφηγήματος, ο καθένας λέει την ιστορία του, προσπαθεί να την αναπαράξει με τον πιο εύστοχο τρόπο προς το δικαστήριο, ώστε να ευδοκιμήσει η δική του πλευρά. Αυτό είναι ένα σχήμα το οποίο βλέπουμε να αναπτύσσεται στις δίκες με αντιδικία, ιδίως μεταξύ δύο ιδιωτών, αφού ο καθένας προβάλλει την εκδοχή του για τα συμβάντα, ώστε το δικαστήριο να κρίνει υπέρ του. Το σχήμα αυτό είναι παρόν και στην συγκεκριμένη δίκη, παρά την έλλειψη πολιτικής αγωγής, καθώς οι διωκτικές αρχές έχουν δημιουργήσει μια αφήγηση βάσει της οποίας οι κατηγορούμενοι προέβησαν στις πράξεις για τις οποίες κατηγορούνται. Ο Κάρλο Γκινζμπουργκ παρομοιάζει την διαδικασία παραγωγής γνώσης του ιστορικού με αυτή του δικαστή και οι δύο εξετάζουν μια υπόθεση εργασίας (2003:48-49). Παρόλα αυτά, η υπόθεση εργασίας μέσα από την τελετουργία της δίκης, αλλάζει φύση και καθίσταται δικαστική αλήθεια. Ο Μισέλ Φουκώ παρατηρεί ότι «Δεν μπορεί να υπάρξει δυνατή άσκηση εξουσίας χωρίς καμία ορισμένη οικονομία των λόγων αληθείας, η οποία λειτουργεί δια μέσου και στη βάση αυτής της συνένωσης. Είμαστε υποταγμένοι στην παραγωγή της αλήθειας μέσω της εξουσίας και δεν μπορούμε να ασκήσουμε εξουσία παρά μέσω της παραγωγής της αλήθειας.» (1991:101-2). Ως εκ τούτου, η δικαστική αλήθεια είναι μια αλήθεια που παράγεται στα πλαίσια της δικαστικής εξουσίας συνθέτει μια ορισμένη γνωσιακή αντίληψη των πραγμάτων και είναι ταυτόχρονα μορφή άσκησης εξουσίας.

Για να φτάσουμε, όμως, μέχρι το σημείο παραγωγής μιας συγκεκριμένης δικαστικής αλήθειας περνάμε μέσα από την υπόθεση εργασίας που εμφανίζεται στη δίκη. Αυτή η υπόθεση εργασίας έχει τελείως διαφορετικές επιπτώσεις στα υποκείμενα της δίκης σε σχέση με αυτή του ιστορικού, καθώς η ίδια η ταυτότητά τους και η ίδια

τους η ελευθερία τίθενται υπό διαπραγμάτευση. Ακόμη και ο ιστορικός για τον σχηματισμό της υπόθεσης εργασίας χρησιμοποιεί πηγές για να την θεμελιώσει. Στην προκειμένη, όμως, περίπτωση εντοπίζεται από τα μέρη η έλλειψη αυτών των πηγών και η στήριξη όλης της ποινικής δίωξης σε μια έωλη υπόθεση, ένα σενάριο. Η ίδια η καταδίκη των κατηγορουμένων, παρά την ένδεια του αποδεικτικού υλικού, όπως προκύπτει από την δικαστική διαδικασία που παρακολούθησα, μπορεί να θεωρηθεί μια ακόμη έκφανση του καθεστώτος της εξαίρεσης, όπου το δικαστικό παράδειγμα αλλάζει.

Αυτή την κατασκευή εκδοχής της πραγματικότητας την βλέπουμε να διαγράφεται καταρχάς στο παραπεμπτικό βούλευμα του Συμβουλίου Εφετών, με το οποίο οι κατηγορούμενοι παραπέμφθηκαν σε δίκη. Στην σελίδα 80 του παραπεμπτικού βουλεύματος εντοπίζεται αυτό το στοιχείο του εώλου σεναρίου: *«Βάσει της απολογίας του (κατηγορουμένου Ζ)⁸⁰ «όταν επισκεπτόταν την οικία αυτή, εκτός από το σαλόνι (καθιστικό) πήγαινε και στους άλλους χώρους του σπιτιού, όπου έκανε δουλειές. Στην κουζίνα πήγαινε για να πλύνει τα πιάτα, στις κρεβατοκάμαρες για να τακτοποιήσει πράγματα. Η όλη του αυτή ενασχόληση με τους χώρους της ως άνω οικίας αποδεικνύει τη γνώση του και για το περιεχόμενο της παραπάνω πλαστικής σακούλας απορριμμάτων, που συνίσταντο κυρίως σε υπολείμματα υλικών που χρησιμοποιούνταν για την κατασκευή των ως άνω αυτοσχέδιων εκρηκτικών ωρολογιακών μηχανισμών»*,...». Πρόκειται για ένα συμπέρασμα το οποίο απλά βασίζεται στην κίνηση μέσα στον χώρο, ανεξαρτήτως χρονικής στιγμής, ανεξαρτήτως άλλων αποδεικτικών στοιχείων σε σχέση με αντικείμενα τα οποία σχετίζονται άμεσα με τις πράξεις. Σε σχέση με τον κατηγορούμενο Δ το παραπεμπτικό βούλευμα αναφέρει στη σελίδα 70: *«Τα προαναφερθέντα πειστήρια και τα σημεία επί των οποίων βρέθηκαν, όπως παραπάνω αναφέρθηκε, τα δακτυλικά αποτυπώματα του ως άνω κατηγορουμένου, η ύπαρξη αυτών και στις δύο οικίες των ως άνω συγκατηγορουμένων*

⁸⁰ Ο κατηγορούμενος Ζ υπήρξε για ένα διάστημα φυγόδικος, εκπεφρασμένων αναρχικών πεποιθήσεων. Αρνήθηκε τις κατηγορίες καθ' όλο το διάστημα της δίκης, χαρακτηρίζοντας τες φρονηματική δίωξη. Δεν υπήρξε ιδιαίτερα συμμετοχικός στη διαδικασία, καθώς εκφραζόταν κυρίως μέσω των συνηγόρων του. Όταν όμως τέθηκαν ζητήματα στα πλαίσια της διαδικασίας όπως με την προβολή των φωτογραφιών από προσωπικές στιγμές λάμβανε ενεργητικά θέση.

⁸¹ Η σακούλα που περιείχε το ως άνω περιεχόμενο, είχε αναληφθεί από τον κάδο από τους άντρες της Αντιτρομοκρατικής και είχε ληφθεί υπόψιν για την περαιτέρω παρακολούθηση της λεγόμενης γιάφκας στο Χαλάνδρι.

του καταδεικνύουν ότι επισκεπτόταν αυτές, αλλά και ότι οι επισκέψεις του δεν ήταν απλές, τυχαίες και συμπτωματικές, αλλά γίνονταν στα πλαίσια της δράσης του ως μέλους της ως άνω τρομοκρατικής οργάνωσης». Επειδή η κατοικία του κατηγορούμενου Π⁸² βαπτίστηκε από τις διωκτικές αρχές «γιάφκα», μόνον, η παρουσία και η κίνηση μέσα σε αυτή ποινικοποιείται και καθιερώνει σε επίπεδο δικαστικού λόγου με μία αυθαίρετη αναγωγή την γνώση για το περιεχόμενο ενός επίμαχου αντικειμένου, μιας σακούλας στην οποία βρέθηκε υπολείμματα σκουπιδιών, ή για το περιεχόμενο ενός ύποπτου δωματίου, τα οποία σχετίζονταν με την κατασκευή ενός εκρηκτικού μηχανισμού. Η δίωξη και καταδίκη βασίζεται, λοιπόν, σε μια εκ των προτέρων πεποίθηση δίχως να υποστηρίζεται, όπως επιβάλλεται, σε στοιχεία και η πεποίθηση αυτή, σε αντίθεση με την αρχή «εν αμφιβολία υπέρ του κατηγορουμένου», αρκεί για την καταδίκη. Ο Μισέλ Φουκώ έχει εντοπίσει ότι μια σειρά αποδείξεων και ιδίως αυτές οι οποίες, προέρχονται από τα όργανα δημοσίας τάξης τείνουν να έχουν αυξημένη ισχύ έναντι άλλων, καθώς όπως υποστηρίζει «εν συντομία, πρόκειται για αποφάνσεις με δικές τους, ιδιαίτερες συνέπειες αλήθειας και εξουσίας: στο πλαίσιο της παραγωγής της δικαστικής αλήθειας, ορισμένες αποφάνσεις χαρακτηρίζονται από ένα είδος υπερνομιμότητας [supra-légalité], υπέρβασης της νομιμότητας» (Φουκώ 2010:41). Το στοιχείο αυτό αναδεικνύεται με την καταδίκη του Ζ, η οποία στηρίζεται στην ελεύθερη του πρόσβαση στο σπίτι «γιάφκα» στο Χαλάνδρι και στην παρουσία του εκεί πριν από την έκρηξη στην οικία Κατσέλη. Το ενδιαφέρον είναι ότι η καταδίκη αυτή στηρίζεται στις καταθέσεις των αστυνομικών που διενεργούσαν την επιτήρηση στο συγκεκριμένο σπίτι, καταθέσεις οι οποίες δόθηκαν στο στάδιο της ανάκρισης.

Στην δίκη οι καταθέσεις αυτές αντικαταστάθηκαν από την κατάθεση του προϊσταμένου της Αντιτρομοκρατικής και μιας αστυνομικού και οι οποίες στη δίκη διαφοροποιήθηκαν αφήνοντας θολό το κατά πόσο ο κατηγορούμενος αυτός, ταυτοποιήθηκε την ημέρα εκείνη ότι βρισκόταν στο σπίτι ή απλά επρόκειτο για το

⁸² Η κατοικία αυτή, η λεγόμενη γιάφκα υπήρξε το αποκλειστικό μέρος παρακολούθησης των κατηγορουμένων και αφετηρία για περαιτέρω παρακολούθηση, η οποία όμως δεν απέδωσε καρπούς. Πρέπει να σημειωθεί δεν υπάρχει αναφορά ότι όλοι τους εντοπίστηκαν εκεί κατά τις μέρες αυτής της παρακολούθησης, αλλά συνδέθηκαν με αυτή μέσω αποτυπωμάτων σε σταθερά σημεία του διαμερίσματος ή κατά βάση σε κινητά αντικείμενα.

μηχανάκι του. Ταυτόχρονα υπήρξε μάρτυρας, ο οποίος κατέθεσε ότι ήταν ο ίδιος πάνω στο μηχανάκι του κατηγορούμενου Z και ως εκ τούτου ο Z δεν ήταν παρών στον επίμαχο χώρο και χρόνο. Παρόλο αυτά, ο Z κρίθηκε ένοχος βάσει της παρουσίας του εκεί στον επίμαχο χρόνο και λόγω της ύπαρξης ενός αποτυπώματος σε μια σακούλα, μεταξύ άλλων σακουλών, στην οποία βρέθηκαν επιλήψιμα αντικείμενα που μπορούσαν να σχετιστούν με την κατασκευή εκρηκτικού μηχανισμού. Στην δίκη είχε πολλάκις αναφερθεί από τους συνηγόρους και τους κατηγορούμενους ότι αποτελεί αυθαίρετο συσχετισμό η ύπαρξη αποτυπώματος πάνω στη σακούλα, η οποία είναι ένα κινητό αντικείμενο και το οποίο αποτύπωμα μπορεί να είχε αφηθεί σε χρόνο που δεν σχετιζόταν με την κατασκευή του εκρηκτικού μηχανισμού. Παρόλα αυτά, η κατάθεση των αστυνομικών κατά την ανάκριση, ακόμα και αν αναιρέθηκε στην αποδεικτική διαδικασία επί του ακροατηρίου, βαπτίζεται από αυτήν την «υπερνομιμότητα». Ως εκ τούτου εφαρμόζεται ένας αυθαίρετος συλλογισμός που συσχετίζει την παρουσία στο χώρο με τη γνώση της δραστηριότητας που αναπτυσσόταν στο χώρο αυτό, δίχως την εξάρτηση από ουσιαστικά αποδεικτικά στοιχεία, αλλάζοντας, κατά αυτό τον τρόπο, το δικαστικό παράδειγμα εφαρμογής του νόμου, καθιστώντας εξίσου αυθαίρετη την δικαστική κρίση.

Ενώ, η φυσική παρουσία των ατόμων σε σχέση με τις επίμαχες πράξεις δεν προκύπτει από κάπου, κρίνεται ποινικά αξιοποιήσιμη η επίσκεψη του ενός στο σπίτι του άλλου. Παρότι μπορεί να είναι μια επίσκεψη στα πλαίσια μιας διαπροσωπικής σχέσης, ενός πάρτι. Δεν εκφράζεται καμία αμφιβολία, αλλά μετά βεβαιότητας σχηματίζεται μια εκδοχή των γεγονότων, η οποία απέχει από την εξέταση των λόγων της επίσκεψης και κατατείνει στην ποινικοποίηση της ίδια της κοινωνικότητας⁸³. Αυτή η συνθήκη κάνει τον κατηγορούμενο Γ να αναφωνεί στην απολογία του *«Δεν έχω καμία σχέση με αυτές τις κατηγορίες. Δύο χρόνια μετά προσπαθώ να καταλάβω γιατί βρίσκομαι εδώ!!... Έχουν δημιουργηθεί κάποια σενάρια, ένα σενάριο αντιμετωπίζω»*. Αυτό το οποίο διακατέχει αυτή την αντίδραση είναι η απουσία

⁸³ Θα εμφάνιζε ενδιαφέρον να εντοπιστεί ποια ήταν τα κριτήρια βάσει των οποίων οι συγκεκριμένοι κατηγορούμενοι διώχθηκαν ανάμεσα σε όλους αυτούς των οποίων τα αποτυπώματα βρέθηκαν στη λεγόμενη γιάφκα και πως επιλέχθηκαν κάποιες από τις διαπροσωπικές σχέσεις έναντι άλλων για την θεμελίωση της σχέσης στα πλαίσια της οργάνωσης. Μια προκαταρκτική παρατήρηση που χρήζει περισσότερης έρευνας είναι ότι το κοινό στοιχείο όσων διώχθηκαν και παραπέμφθηκαν σε δίκη ήταν η αναρχική τους ταυτότητα.

λογικής, ο εντοπισμός ενός παραλόγου στην διαδικασία της δίκης, στην ίδια την απόδειξη των κατηγοριών εναντίον του.

Η μάρτυρας υπεράσπισης του κατηγορούμενου Z, η οποία είχε διωχθεί αντίστοιχα κατά την δεκαετία του 1980 για υπόθεση τρομοκρατίας, μεταφέρει από την δική της εμπειρία *«πρέπει να αποδείξεις ότι δεν είσαι ελέφαντας. Ένα αποτύπωμα και πάει η ζωή σου καταστράφηκες»*, με αυτό τον τρόπο αναδεικνύει ότι σε μια σειρά από δίκες με αντικείμενο την τρομοκρατία η κατηγορία βασίζεται πάνω στην υπόθεση, της οποίας την ανατροπή πρέπει να κάνει ο κατηγορούμενος σε αντιστροφή του τεκμηρίου αθωότητας.

Αυτό που αποτελεί ιδιαίτερο σημείο σε αυτή την δίκη σε σχέση με την υπόθεση εργασίας, είναι ότι από την στιγμή που κάποιοι εκ των κατηγορουμένων καταδικάστηκαν βάσει αυτής, αλλάζει το παράδειγμα για την κατασκευή της δικαστικής αλήθειας. Μέσα στα στοιχεία που συναρθρώνουν αυτό το σενάριο είναι η αξιολόγηση των διαπροσωπικών και φιλικών σχέσεων ως ποινικά ύποπτη συμπεριφορά, αφού και ο εισαγγελέας στην πρότασή του επισημαίνει *«Είναι; Και αν ναι, ποιοι είναι από τους κατηγορούμενους μέλη της οργάνωσης; Στην περίπτωση της οργάνωσης, αυτοί που τη συγκροτούν πρέπει να είναι γνωστοί μεταξύ τους. Η στενή γνωριμία αποτελεί σημαντική προϋπόθεση για την συγκρότησή της. Όταν οι κατηγορούμενοι ήταν γνωστοί μεταξύ τους πληρούν την τυπική προϋπόθεση.»*. Το κριτήριο αυτό αντιβαίνει στους συνωμοτικούς κανόνες μιας παράνομης οργάνωσης, σύμφωνα με τους οποίους τα μέλη δεν πρέπει να γνωρίζουν το ένα το άλλο, αλλά συνδέονται μέσω προσώπων κρίκων. Για το λόγο αυτό, αυτή η απόφαση του εισαγγελέα είναι επικίνδυνη καθώς η οποιαδήποτε στενή γνωριμία και φιλία μπορεί να θεωρηθεί τυπική συνθήκη και προϋπόθεση για την συγκρότηση τρομοκρατικής οργάνωσης και αποσυνδέεται από τα ερωτήματα του αν πράγματι οι κατηγορούμενοι βρίσκονταν στον τόπο της έκρηξης, αν αυτοί και πως κατασκεύασαν τον εκρηκτικό μηχανισμό.

Μάλιστα από το παραπεμπτικό βούλευμα προκύπτει ότι για να στοιχειοθετηθεί η υπόθεση εργασίας κρίνεται ακόμη και η κοινωνική συμπεριφορά και οι φιλικές σχέσεις των κατηγορουμένων ως ένδειξη ενοχής. *«Οι παραπάνω*

συμμαθητές του Θ (κατηγορούμενος) και φίλοι του από τα σχολικά χρόνια (ονόματα), είναι όλοι φοιτητές, χωρίς να έχουν καμία σχέση με τις διωκόμενες πράξεις. Αντίθετα, ο Θ είχε κάθε λόγο να κάνει παρέα με τα ως άνω άτομα ώστε να «θολώνει τα νερά» όσον αφορά τους υπόλοιπους φίλους και συγκατηγορούμενους του, που εν πολλοίς στις απολογίες του θέλει να φαίνεται, πως δήθεν άλλους δεν τους γνωρίζει και άλλους δεν τους γνωρίζει καλά.» (Παραπεμπτικό βούλευμα σελ. 55). Μέσα από αυτό το συμπέρασμα γίνεται μια αναστροφή της πραγματικότητας, ώστε να υπαχθεί η κοινωνική συμπεριφορά του Θ στην υπόθεση εργασίας και να κριθεί ποινικά αξιολογήσιμη και χαρακτηρίσιμη.

Αντίστοιχα, προσωπικά χαρακτηριστικά των κατηγορουμένων ποινικοποιούνται, για παράδειγμα ο κατηγορούμενος Γ ως φοιτητής δημοσιογραφίας, θεωρήθηκε ως συντάκτης των προκηρύξεων λόγω της σωστής του άρθρωσης του λόγου, παρά το γεγονός ότι δεν υπήρξε κάποιο υλικό στοιχείο, όπως για παράδειγμα η ταυτοποίηση της συγγραφής συγκεκριμένου κειμένου από τον ίδιο, ή η σύνταξη του ηλεκτρονικού εγγράφου στον υπολογιστή του.

Προσωπικές φιλίες, κοινωνικές σχέσεις και προσωπικά χαρακτηριστικά συνεισφέρουν σε μια φαντασματική κατασκευή της πραγματικότητας, καθώς δεν συνδέονται με περαιτέρω στοιχεία που να αποδεικνύουν τις πράξεις για τις οποίες οι κατηγορούμενοι διώκονται. Αλλάζει κατά αυτό τον τρόπο το παράδειγμα κρίσης και εκτίμησης των αποδείξεων, τόσο για την ποινική δίωξη, όσο και ακόμη περισσότερο για την καταδίκη, διαμορφώνοντας ένα εξαιρετικό καθεστώς εντός της δικαστικής πρακτικής.

3.2.3 Η διαπραγμάτευση του πολιτικού και ποινικού στοιχείου από τα μέρη της δίκης

Η ίδια η δίκη χαρακτηρίζεται εξ αρχής ποινική, καθώς στα πλαίσια του ποινικού δικαίου, στην πράξη, δεν γίνονται αποδεκτοί οι όροι πολιτική δίκη και πολιτικό έγκλημα, παρότι η έννοια του πολιτικού εγκλήματος εμφανίζεται ως ξεχωριστή

κατηγορία στο άρθρο 97 του Συντάγματος⁸⁴, καθώς και στα άρθρα 30 παράγραφος 2 και 109 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας⁸⁵. Αυτό το οποίο επιτρέπει αυτή την ευελιξία είναι ότι στο Σύνταγμα και στον Ποινικό Κώδικα απουσιάζει ο ορισμός του πολιτικού εγκλήματος, παρότι αυτό προβλέπεται επιτρέποντας την μη εφαρμογή του, αφού της στιγμής υπάρχει ορισμένο περιεχόμενο για να γίνει η υπαγωγή των πραγματικών περιστατικών.

Η πολιτική διάσταση των πράξεων, των απόψεων των κατηγορουμένων, αλλά και της ίδιας της δίκης αποτελεί αντικείμενο άρνησης και διεκδίκησης αναλόγως την πλευρά στην οποία το κάθε πρόσωπο ανήκει. Μια από τις λειτουργίες της δίκης είναι η παραγωγή της δικαστικής αλήθειας των γεγονότων, τι συνέβη, πως συνέβη, ποιος τα έπραξε. Μέσα από την παραγωγή της αλήθειας στην συγκεκριμένη περίπτωση, όπου έχουμε για πρώτη φορά δίκη στην οποία κάποιος θα καταδικαστεί και νομικά ως τρομοκράτης, υπαγόμενος σε αυτήν την νομική πλέον κατηγορία, δημιουργείται μέσα από την αυξημένη ισχύ της δικαστικής αλήθειας και απόφασης, μια συγκεκριμένη κατηγοριοποίηση και κανονικοποίηση της ταυτότητας του τρομοκράτη. Γίνεται, λοιπόν, μια προσπάθεια μέσω του δικαίου και της δίκης σε επίπεδο λόγου να εξουδετερωθεί η πολιτική διάσταση της ίδιας της δίωξης των ΣΠΦ και η πολιτική ταυτότητα των εμπλεκόμενων ως κατηγορούμενων.

Αν και δεν γίνεται ευθεία παραδοχή του πολιτικού στοιχείου στις αποδιδόμενες πράξεις των κατηγορουμένων, η ίδια η διάκριση του τρομοκράτη, σύμφωνα με το άρθρο 187^A του Ποινικού Κώδικα, από το όποιο άλλο πρόσωπο διαπράττει το ίδιο αδίκημα, τον καθιστά ειδικότερη κατηγορία λόγω της πολιτικής ταυτότητάς του, η οποία αναγνωρίζεται στον σκοπό του «να εκφοβίσει σοβαρά έναν πληθυσμό ή να εξαναγκάσει παρανόμως δημόσια αρχή ή διεθνή οργανισμό να εκτελέσει

⁸⁴ Άρθρο 97 Σύνταγμα: «1. Τα κακουργήματα και τα πολιτικά εγκλήματα δικάζονται από μικτά ορκωτά δικαστήρια που συγκροτούνται από τακτικούς δικαστές και ενόρκους, όπως νόμος ορίζει. Οι αποφάσεις των δικαστηρίων αυτών υπόκεινται στα ένδικα μέσα που ορίζει ο νόμος.

2. Κακουργήματα και πολιτικά εγκλήματα, που με συντακτικές πράξεις, ψηφίσματα και ειδικούς νόμους έχουν υπαχθεί έως την ισχύ του Συντάγματος στη δικαιοδοσία των εφετείων, εξακολουθούν να δικάζονται από αυτά, εφόσον δεν υπαχθούν με νόμο στην αρμοδιότητα των μικτών ορκωτών δικαστηρίων. Με νόμο μπορεί να υπαχθούν στη δικαιοδοσία των ίδιων εφετείων και άλλα κακουργήματα.»

⁸⁵ Άρθρο 109 Κώδικα Ποινικής Δικονομίας: «Το μικτό ορκωτό δικαστήριο δικάζει σε πρώτο βαθμό: α) τα κακουργήματα, εκτός από εκείνα που ανήκουν στην αρμοδιότητα των πενταμελών εφετείων, και β) τα πολιτικά πλημμελήματα.»

οποιαδήποτε πράξη ή να απόσχει από αυτήν ή να βλάψει σοβαρά ή να καταστρέψει τις θεμελιώδεις συνταγματικές, πολιτικές, οικονομικές δομές μιας χώρας ή ενός διεθνούς οργανισμού» και ως εκ τούτου αναγνωρίζει την πολιτική του διάσταση, την οποία ταυτόχρονα αρνείται. Τα πολιτικά κριτήρια του νόμου ακόμη και μέσα από την προσπάθεια περιγραφής τους από τον «ουδέτερο», ξύλινο νομικό λόγο εισάγουν μια αξιολογική κατηγορία, η οποία δια της τιμωρίας της τίθεται εκτός της έννομης και κοινωνικής τάξης. Με την ίδια την θέσπισή της και την αντιστοίχισή της σε επίπεδο δίκης και πραγματικότητας, κανονικοποιείται η απαξία της και απαγορεύεται η ύπαρξή της, ως εκ τούτου επιχειρείται η υποταγή της πραγματικότητας της πολιτικής δράσης στον νόμο.

Η ταυτότητα του τρομοκράτη αποκτά περιεχόμενο μέσα από τους ίδιους τους κατηγορούμενους, από την υποκειμενικότητά τους, καθώς σε νομικό επίπεδο μέχρι αυτή τη δίκη δεν είχε αποδοθεί σε αυτήν περιεχόμενο⁸⁶. Παρά τον ως άνω συλλογισμό το δικαστήριο δεν συζητά το πολιτικό στοιχείο που ενυπάρχει στη δίκη αυτή, καθώς η ίδια η θεωρία του ποινικού δικαίου το αρνείται. Μάλιστα, όταν κάποιος μάρτυρας αρχίζει να αναπτύσσει την άποψή του για την ποινικοποίηση του πολιτικού χώρου της αναρχίας και των προσωπικών σχέσεων η Πρόεδρος του απαντά *«Αυτό δεν μας ενδιαφέρει!»* τονίζοντας, σε μια προσπάθεια απολιτικοποίησης-νομικοποίησης της διαδικασίας, ότι η κρίση αυτή, η διάσταση αυτή δεν αποτελεί αντικείμενο της δίκης. Το ενδιαφέρον δεδομένο και η λογική αντίφαση που ανακύπτει είναι ότι το ίδιο το δικαστήριο προσπαθεί να εισαγάγει το στοιχείο της πολιτικής ταυτότητας των κατηγορουμένων, ή της φύσης της υπόθεσης, με σκοπό την υπαγωγή τους στην σφαίρα του ποινικού.

Επομένως, η ανάδειξη της πολιτικής ταυτότητας ως κομμάτι της ποινικής διαδικασίας αποτελεί διακύβευμα των κατηγορουμένων και των συνηγόρων τους.

Από την πλευρά του δικαστηρίου η πολιτική διάσταση των αποδιδόμενων πράξεων εισάγεται εμμέσως. Είναι παρούσα στην αγόρευση του εισαγγελέα στην

⁸⁶ Ακόμη και αν έχουν διεξαχθεί στο παρελθόν δίκες τρομοκρατίας, όπως της 17N και του ΕΛΑ λόγω απουσίας από το νομικό πλαίσιο διάταξης για το έγκλημα της τρομοκρατίας, αυτή αποκτά περιεχόμενο το οποίο αντιστοιχίζεται στο νομικό κανόνα με αυτή τη δίκη.

πρόταση επί της ενοχής ή αθωότητας των κατηγορουμένων και εμφανίζεται στο απόσπασμα που παρατέθηκε παραπάνω στο σημείο 2.2.1 , στο οποίο διαγράφεται η ορθή πολιτική συμπεριφορά των πολιτών: *«Η λύση όμως στα προβλήματα αυτά δεν είναι η κατάλυση των θεσμών, αλλά η αλληλοβοήθεια και η επαγρύπνηση. Έτσι ώστε κανείς να την ασκεί με την ψήφο του. Η λαϊκή αποδοκιμασία ασκείται στις εκλογές...η τρομοκρατία αποτελεί μια από τις σοβαρότερες απειλές κατά της δημοκρατίας, δεν είναι ποτέ δικαιολογημένη»*, μέσα από την οριοθέτηση της πολιτικά ορθής συμπεριφοράς, έρχεται και θέτει στον αντίποδα την μη πολιτικά ορθή συμπεριφορά, αναδεικνύοντας ότι αποτελεί κριτήριο της ίδιας της καταδίκης.

Στα πλαίσια της ανάγνωσης διαφόρων εγγράφων της δικογραφίας, πέρα από διάφορες τεχνικές εκθέσεις, εκθέσεις έρευνας σπιτιών και οχημάτων, εκθέσεις κατάσχεσης, το δικαστήριο διάβασε κάποιες από τις προκηρύξεις της ΣΠΦ. Την ανάγνωση των εγγράφων την κάνει η Πρόεδρος του δικαστηρίου, πράγμα το οποίο είχε μια διάσταση κωμικότητας, καθώς αρθρωνόταν από την Πρόεδρο ένας λόγος ολωσδιόλου αντίθετος με το αυστηρό της παρουσιαστικό, αυτό μιας 50χρονης δικαστικού, προκαλώντας γέλια ακόμη και στους γονείς. Μια μητέρα αναφωνεί για την εικόνα αυτή *«Ποιος να το φανταζόταν;»*. Το ίδιο της δικαστήριο, λοιπόν, έρχεται και αναπαράγει τον πολιτικό λόγο της οργάνωσης μέσα από τις προκηρύξεις ανάληψης ευθύνης και ο λόγος αυτός εισφέρεται στην ίδια την διαδικασία της δίκης και γίνεται αντικείμενό της, καθώς όπως υποστηρίζει ο εισαγγελέας κατόπιν αντιδράσεως για την ανάγνωση αυτή από τους συνηγόρους *«σε κάθε συμβάν αναμένεται με μεγάλη αγωνία το ποιος θα αναλάβει την ευθύνη. Κάπως έτσι φαίνεται να έχουν γίνει εδώ τα πράγματα. Κάποια άλλη ανακοίνωση που να λέει ότι δεν αναλαμβάνει (η οργάνωση) δεν υπάρχει»*. Αυτό στο οποίο συνεισφέρει η προκήρυξη δεν είναι κάτι ως προς την απόδειξη της πράξης, αν και σε αρκετές προκηρύξεις της ΣΠΦ γίνεται περιγραφή της επιχειρησιακής της μεθόδου, αφού δεν ταυτοποιείται πρόσωπο με τις πράξεις ή ο συντάκτης του εγγράφου, ο οποίος και είναι κάποιος από τους κατηγορουμένους, αλλά γίνεται η σύνδεση της οργάνωσης αυτής με την ίδια τη δίκη και ο συσχετισμός της με τα πρόσωπα που βρίσκονται στο ειδώλιο του κατηγορουμένου.

Ένα άλλο σημείο, όπου το πολιτικό στοιχείο μπαίνει με πρωτοβουλία του δικαστηρίου είναι στην εξέταση μαρτύρων και στις απολογίες των κατηγορουμένων με ερωτήσεις που έχουν άμεσο σκοπό την διακρίβωση της πολιτικής ταυτότητας των κατηγορουμένων, οι οποίοι δεν την έχουν δηλώσει.

Στην απολογία του κατηγορουμένου Α η Πρόεδρος τον ρωτά ευθέως για την πολιτική του ταυτότητα, στην απάντησή του *«δεν έχω συγκεκριμένη πολιτική ταυτότητα, αγωνίζομαι για καλύτερη ζωή»*, η Πρόεδρος προσπαθεί να εκμαιεύσει την μορφή της καλύτερης ζωής για να αποκαλυφθεί η πολιτική του ταυτότητα, γίνεται μια αναζήτηση της πολιτικής του θέσης. Μια ακόμη δικαστής προσπαθεί πάλι στη συνέχεια της απολογίας του να βάλει το ζήτημα του πολιτικού του προσανατολισμού, ρωτώντας τον κατά πόσο προσανατολιζόταν σε δράση ανάλογη της οργάνωσης.

Αντίστοιχα, στην απολογία του κατηγορούμενου Δ η Πρόεδρος ρωτά κατά πόσο πήγαινε σε διαδηλώσεις, προκαλώντας την άμεση αντίδραση του Δ *«Δεν δικάζετε αν πηγαίνω σε διαδηλώσεις!»*. Η προσπάθεια διακρίβωσης της πολιτικής τους ταυτότητας εντοπίζεται από τους κατηγορουμένους και αντιμετωπίζεται με επιθετικότητα, καθώς βλέπουν το ίδιο το δικαστήριο να εντοπίζει σημεία πέρα από τις αποδιδόμενες πράξεις και την προσπάθεια διακρίβωσης του κατά πόσο αυτές τελέστηκαν και από ποιους. Η μόνη αξία της ερώτησης της προέδρου, στα πλαίσια της ποινικής θεωρίας, θα ήταν η κρίση επί του χαρακτήρα του κατηγορουμένου, η οποία στην προκειμένη θα είχε έναν ιδιαίτερα ηθικολογικό κριτήριο, το οποίο έγκειται στις ίδιες τις ιδέες και την πολιτική δραστηριότητα του κατηγορουμένου.

Στο επίπεδο της έναρξης της πολιτικής δίωξης η ορθή πολιτική συμπεριφορά αναδεικνύεται μέσα από τα στοιχεία που συνεκτιμούνται για την συγκρότηση της κατηγορίας. Βιβλία με πολιτικό περιεχόμενο, όπως το αντάρτικο πόλεως, που κατά την έρευνα εντοπίζονται στα σπίτια κρίνονται ως πειστήρια και καθίστανται στοιχεία της δίωξης, καθώς αναφέρονται στο παραπεμπτικό βούλευμα. Στο ίδιο αυτό παραπεμπτικό βούλευμα βρίσκονται κρίσεις επί της ορθής πολιτικής συμπεριφοράς καθώς γίνονται αναφορές σε βίντεο από τον υπολογιστή ενός εκ των κατηγορουμένων που περιέχουν σκηνές ανάρτησης πανό, νεαρών ατόμων που κυνηγούν και βρίζουν αστυνομικούς, αναπαραστάσεις μεταξύ φίλων οι οποίοι σε

μορφή σκετς αναπαράγουν ληστεία με ενδείξεις στο σώμα τους FUCK THE POLICE, σχετικά με αυτά τα βίντεο το παραπεμπτικό βούλευμα του Συμβουλίου Εφετών που αποφασίζει την ποινική δίωξη των κατηγορουμένων στις σελίδες 141-142 αναφέρει: *«Από όλα τα παραπάνω προκύπτουν σοβαρά στοιχεία πως οι κατηγορούμενοι X, Ψ, Ω και άλλοι που δεν είναι γνωστοί μέχρι τώρα καλλιεργούσαν από την εφηβική τους ηλικία την αγάπη στη βία και το μίσος τους προς την έννομη τάξη και αποστροφή προς τα αστυνομικά όργανα.»*. Παρότι τα συγκεκριμένα βίντεο δεν αποτελούν απόδειξη για συγκεκριμένες πράξεις της οργάνωσης, συγκροτούν κομμάτι της κατηγορίας, κρίνοντας την «φυσική» ροπή των κατηγορουμένων από νεανική ηλικία στην αντικαθεστωτική δράση, άρνηση του πολιτικού συστήματος και τη βία, καθιστώντας όλα τα παραπάνω στοιχεία κατακριτέα και ποινικά αξιολογητέα.

Ένας άλλος τρόπος με τον οποίο εισάγεται η πολιτική διάσταση της δίκης είναι μέσα από την επιλογή μαρτύρων που κάνει η δικηγόρος Ι. Θα πρέπει βέβαια να σημειωθεί, ότι παρότι αποδίδεται η ενέργεια αυτή στην δικηγόρο, δεν είναι δυνατόν αυτό να έχει γίνει δίχως τη σύμφωνη γνώμη του κατηγορούμενου. Αποδίδεται κυρίως στην δικηγόρο, καθώς είναι ένα σημείο όπου αυτή η υπερασπιστική τακτική απέχει από άλλων συνηγόρων και διότι ο κατηγορούμενος που εκπροσωπεί δεν έθετε ως κύριο χαρακτηριστικό στην στάση του και στον λόγο του το πολιτικό ζήτημα. Χαρακτηριστικά, κάλεσε ως μάρτυρα υπεράσπισης μια γυναίκα, η οποία είχε κατηγορηθεί ως τρομοκράτης κατά την δεκαετία του 1980. Είχε εμπλακεί σε πέντε ποινικές δίκες, οι οποίες κάλυψαν ένα διάστημα δεκαετίας, καθώς η ποινική δίωξη ανακινείτο από τις διωκτικές αρχές και μετά την αθώωσή της, γιατί ένα της αποτύπωμα βρέθηκε σε ένα σπίτι, όπου ανακαλύφθηκε ένα όπλο και ένα χειρόγραφο σημείωμα, το οποίο τελικά δεν ταυτοποιήθηκε ως δείγμα γραφής της ίδιας. Με αυτό τον τρόπο η δικηγόρος Ι, μέσα από την κατάθεση της μάρτυρος και την αφήγηση της εμπειρίας της έθεσε το ζήτημα της σκληρότητας και πολιτικής σκοπιμότητας που μπορεί να εντοπιστεί στην δράση των διωκτικών αρχών, κάνοντας μια αναλογία με την υπό κρίση υπόθεση και την πολιτική συγκυρία στην οποία προέκυψε η εξάρθρωση της ΣΠΦ. Μέσα από τις αποφάνσεις της μάρτυρος ότι *«η μεθόδευση των διωκτικών αρχών είναι διαχρονική»* και ότι *«η δίωξη (του κατηγορούμενου) δεν ήταν τυχαία μια εβδομάδα πριν τις εκλογές, ήταν ανάγκη να δείξουν έργο, όπως και στη δική*

μου περίπτωση», γίνεται μια προσπάθεια, πέραν της ανάδειξης της πολιτικής λειτουργίας της δίωξης, εφαρμογής μιας ανάλογης αθωωτικής απόφασης και στην παρούσα περίπτωση.

Ο δικηγόρος Κ, ο οποίος εκπροσωπούσε τον κατηγορούμενο Ε, ο οποίος και είχε μια αρκετά ενεργή συμμετοχή στη δίκη και δηλωμένη την πολιτική ταυτότητα του αναρχικού, στην αγόρευσή του έκανε άμεσες αναφορές στην εμπλοκή της εκτελεστικής-πολιτικής εξουσίας στην διαδικασία της δίκης και στην μη ουδετερότητα της διαδικασίας. Αναφέρει σε ένα σημείο της αγόρευσής του *«Συν τοις άλλοις ο απελθών Υπουργός Δικαιοσύνης, ο οποίος πήρε και προαγωγή στο Υπουργείο Εσωτερικών, μας απαγόρευσε τη μαγνητοφώνηση των πρακτικών της δίκης επικαλούμενος επιχειρήματα τα οποία τα καταρρίψαμε με στοιχεία τεκμηριωμένα και συμβάσεις στην αρχή της δίκης, εδώ στο δικαστήριο. Με αποτέλεσμα να απομειώσει την κάθε έμμεση δημοσιότητα που ήταν δυνατόν να προκύψει από τη δίκη. Και όπως είναι συνηθισμένο στις περιπτώσεις αυτές, ενώ αυτή η υπόθεση ξεκίνησε με τηλεοπτικές υπερπαραγωγές, με εικόνες από τις μεταφορές κρατουμένων σιδηροδρόμων με παζλ στα πρόσωπα, είτε χωρίς, και με δημοσιοποίηση των στοιχείων, την ώρα που ήρθε η στιγμή για να ακουστεί η φωνή των κατηγορουμένων και των συνηγόρων τους, ή των μαρτύρων υπερασπίσεως, οι κάμερες έφυγαν, οι δημοσιογράφοι έφυγαν από εδώ. Και έτσι η κοινωνία μένει με την γκεμπελική εντύπωση ότι τότε το Σεπτέμβριο του 2009 εξαρθρώθηκε μια τρομοκρατική οργάνωση, ότι αυτοί που συνελήφθησαν είναι επικίνδυνοι για την κοινωνία και όλα όσα ελέχθησαν τότε.»*. Το αφήγημα του Κ, μεταξύ άλλων, εντοπίζει τη σημασία της δίκης στην επιτέλεσή της και όχι στο περιεχόμενό της, αφού είναι η ίδια η δικαιοσύνη που εργαλειοποιείται για την επίτευξη πολιτικών σκοπών. Το αποτέλεσμά της ακόμα και αν κατέληγε να είναι αθωωτικό, έχει επέλθει μόνο με την έναρξή της, αφού έχει παραχθεί η «αλήθεια» της εξάρθρωσης της οργάνωσης, ακόμη και αν άτομα τα οποία τότε, τον Σεπτέμβριο του 2009, συνελήφθησαν, εν συνεχεία δεν παραπέμφθηκαν σε δίκη. Ο Κ όταν πια έχει από το δικαστήριο κριθεί η αθωότητα κάποιων εκ των κατηγορουμένων και η ενοχή των υπολοίπων, επανεισάγει το θέμα της πολιτικής ταυτότητας των κατηγορουμένων στα πλαίσια των ελαφρυντικών που προτείνονται. Προέβαλε λοιπόν το ελαφρυντικό των μη ταπεινών αιτιών: *«θέλω να μιλήσω για ένα άλλο ελαφρυντικό, αυτό των μη*

ταπεινών αιτίων. Το δικαστήριο κηρύσσοντας ενόχους τους κατηγορουμένους, όχι μόνο τον Ε, τους απέδωσε πολιτικά κίνητρα... Τα πολιτικά κίνητρα θα τα χρησιμοποιεί ο νομοθέτης όταν συνιστά ποινικά αδικήματα, Αλλά, θα θεωρήσετε τα πολιτικά κίνητρα ως μη ταπεινά κίνητρα; Αφού τον κρίνατε ένοχο για ποιο λόγο το έκανε; Για να βγάλει λεφτά; Όχι, όπως πολλοί άλλοι για να συμβάλλει σε μια κινητοποίηση, να πάρει ο κόσμος ένα μήνυμα, να συνεισφέρει στην κοινωνική αλλαγή. Γίνεται εφαρμογή τώρα ενός νόμου που κρίνονται τα πολιτικά κίνητρα, όχι για να του καταδώσετε ελαφρυντικό. (Η πρόεδρος πάει να τον διακόψει). Θεωρώ, λοιπόν, εφόσον περιέχει το στοιχείο των πολιτικών κινήτρων θα πρέπει να τα υπαγάγει στο ελαφρυντικό των μη ταπεινών αιτίων.». Με αυτό το αίτημα ο Κ προσπάθησε να μεταχειριστεί μια έννοια που είναι παρούσα στον τρομονόμο και να την αντιστρέψει προς όφελος των κατηγορουμένων, επί της ουσίας εισάγοντάς την μέσα στον ίδιο τον ποινικό νόμο που προβλέπει τα μη ταπεινά κίνητρα. Το ελαφρυντικό αυτό απορρίφθηκε και από τον εισαγγελέα και από τους δικαστές οι οποίοι δεν το αναγνώρισαν στο πρόσωπο των κατηγορουμένων, καθώς ενέχει μια αντίφαση. Τα ίδια πολιτικά κίνητρα που ποινικοποιούνται μέσω του τρομονόμου και χαρακτηρίζονται από την ποινική απαξία, δεν μπορούν σε άλλο σημείο της ποινικής διαδικασίας να αξιολογηθούν διαφορετικά. Με την ίδια την ποινικοποίησή τους η πολιτική αντίληψη και δραστηριότητα, η οποία αντιστοιχεί σε αυτά έχει αξιολογηθεί, κριθεί και κανονικοποιηθεί ως μη θεμιτή και τιμωρήσιμη, επομένως το δικαστήριο δεν μπορεί να αναγνωρίσει σε αυτά ελαφρυντικό.

Σε ένα τρίτο επίπεδο, οι κατηγορούμενοι σε διάφορα σημεία αποδίδουν πολιτική φύση στην ίδια τη δίκη, εντοπίζοντάς την στην πολιτική σκοπιμότητα της δίκης και ότι ελλείπει ουσιωδών στοιχείων αντικείμενο της ίδιας της δίκης είναι η πολιτική τους ταυτότητα και όχι οι πράξεις οι οποίες δεν αποδεικνύονται επαρκώς. Η δική τους προσπάθεια να εισαχθεί το στοιχείο της πολιτικής σε επίπεδο δίκης μπορεί να ειπωθεί μέσα από αυτό που ο Thomas Hylland Eriksen νοηματοδοτεί ως πολιτική, δηλαδή «ως εμπρόθετη δράση», αντιστεκόμενοι στο δεύτερο στοιχείο που ο ίδιος θέτει «την εμπέδωση, δηλαδή, μιας σειράς επιτακτικών αποφάσεων σχετικών με την άσκηση της εξουσίας» (2007:270). Με την προσπάθεια τους να εισάγουν το πολιτικό στοιχείο στη δίκη οι κατηγορούμενοι αντιστέκονται στην εξουσία του δικαστηρίου που επικαθορίζει την διαδικασία και τα αποδεκτά όρια αυτής.

Ο Η, κατηγορούμενος ο οποίος έχει αρνηθεί την εκπροσώπησή του από δικηγόρο, στην πολιτική του δήλωση, στο στάδιο της απολογίας, την οποία διαβάζει μέσα από ένα χαρτί, σημειώνει: *«Παριστάμενος, λοιπόν, υπό όρους ελεύθερος σ' αυτήν την αίθουσα, δεν θα ήθελα να σας δημιουργηθεί η εντύπωση πως βρίσκομαι εδώ για να σας χαϊδέσω τ' αυτιά με λόγια μετάνοιας και δακρύβρεχτες υπεκφυγές και εξηγήσεις. Θα ήταν λανθασμένη η εκτίμηση απ' τη μεριά σας ότι σήμερα ανέβηκα στο εδώλιο για να επανορθώσω ή για να διεκδικήσω επιείκεια ή μια ανθρωπιστική συμπόνια. ... Αρνείστε, λοιπόν, να παραδεχτείτε ότι εμείς, σίγουρα όχι όλοι, είμαστε πολιτικοί εχθροί του καθεστώτος σε αιχμαλωσία ή σε ένα ιδιότυπο καθεστώς ομηρίας. Από την άλλη αρνείστε να μας δικάσετε ως πολιτικούς αντιπάλους παρόλο που μας δικάζετε με αντιτρομοκρατικούς νόμους που διώκουν πολιτικά "εγκλήματα". Μας δικάζετε σε ένα στρατοδικείο που μοιάζει περισσότερο με χοιροστάσιο παρά με αίθουσα δικαστηρίου από την ασφυκτική παρουσία των ενεργούμενων της νομοθετικής και δικαστικής εξουσίας. Είμαι, λοιπόν, ένοχος πριν ακουστεί η ετυμηγορία σας. Ένοχος γιατί δεν είμαι φιλήσυχος, γιατί δεν είμαι δούλος, γιατί δεν έσκυψα το κεφάλι, γιατί δεν αποδέχομαι τους κοινωνικούς διαχωρισμούς, γιατί είμαι άνθρωπος και ως τέτοιος έχω αξιοπρέπεια.... Αρνείστε τα πολιτικά κίνητρα και κριτήρια, επιχειρώντας να περιχαρακώσετε μια εναλλακτική πρόταση, μια πολιτική πρόταση, η οποία εάν γινόταν δεκτή ως τέτοια τότε το ίδιο το πολιτικό σας σύστημα θα κατέληγε στην ύστατη μορφή αυτοαναίρεσης αποδεχόμενο πως η δημοκρατία σας δεν είναι η τελείωση όσον αφορά τον πολιτισμό, τις σχέσεις, την πολιτική παιδεία. ... Εδώ υπάρχουν κατηγορούμενοι που δεν αποδέχονται τον ρόλο τους ως τέτοιο, αλλά ως κατηγορο... Οι αξίες, τα ιδεώδη σας ως φρουροί της κοινωνικής ειρήνης και έννομης τάξης δεν είναι σεβαστές από τους αναρχικούς. Αρνούμαι να δώσω οποιαδήποτε εξήγηση σε εσάς, παίρνω μια θέση ρήξης, έτσι ώστε ο μεταξύ μας υποτυπώδης διάυλος επικοινωνίας να απενεργοποιηθεί...»*. Με την πολιτική του δήλωση ο Η εισφέρει στην δίκη το πολιτικό στοιχείο και τον πολιτικό του λόγο, επικαλούμενος ότι η ίδια η πολιτική ταυτότητα του είναι το αντικείμενο αυτής του της δίωξης. Ταυτόχρονα αρνείται την αναγνώριση της όποιας εξουσίας του δικαστηρίου στο πρόσωπό του, αν και αντιλαμβάνεται την εξουσίαση επί του σώματός του, στα πλαίσια της προφυλάκισής του.

Την πολιτική διάσταση της δίκης αναγνωρίζει και η δικηγόρος Λ στην συνέντευξη, αναγνωρίζοντας ότι αυτή ανακύπτει από την πρώτη στιγμή που ένας δικηγόρος αναλαμβάνει μια τέτοια υπόθεση: *«Αυτό που ξέρεις όταν μπαίνεις σε μια τέτοια υπόθεση είναι σίγουρα ότι δεν ισχύουν αυτά που ισχύουν στις υπόλοιπες, δηλαδή ότι πάντα πρέπει να λαμβάνεις υπόψη σου και το τι θα γίνει παρακάτω και το μέγεθος αυτό που λέγεται πολιτική επιρροή και επίδραση, αυτή είναι η διαφοροποίηση. Το νομικό της κομμάτι είναι συγκεκριμένο. Είναι ίδιο με τα νομικά κομμάτια όλων των ποινικών υποθέσεων, αλλά έχουν και μια άλλη παράμετρο που πρέπει να την συνυπολογίσει για να δεις και εσύ τι θα κάνεις και πως θα το διαχειριστείς και να προβλέψεις και τι θα γίνει και για τον άλλο... Είναι, είναι μια διαδικασία που δεν μπορείς να την διαχειριστείς με τα αυστηρά νομικά εργαλεία, πρέπει πάντοτε να συνυπολογίζεις και εξωγενείς παράγοντες. Αυτό! Αυτή είναι η διαφορά...γιατί υπάρχει και εκεί μια άποψη ότι σε αυτές τις δίκες γενικώς όλα είναι ζητήματα ισορροπιών, δηλαδή ευρύτερων. Δεν είναι, αν έχεις πολύ ισχυρά νομικά εργαλεία πας και εκεί καλύτερα, απλά συνυπολογίζεις πάντα και ένα παράγοντα που λέει ότι μπορεί να είναι όλες οι προβλέψεις μου έτσι νομικά, αλλά υπάρχει και ένα σκέλος που λέγεται... (με τόνο που υπονοεί) εξωγενείς παράγοντες...»*. Τα σημεία τα οποία εντοπίζει η Λ είναι η εξαιρετική συνθήκη αυτών των δικών, είναι η διαπλοκή της εκτελεστικής με τη δικαστική εξουσία, σε βαθμό που δεν μπορείς να είσαι σίγουρος για το αποτέλεσμα, ακόμη και αν εσύ ως δικηγόρος έχεις αξιοποιήσει τα νομικά σου εργαλεία. Εντέλει, η εκτελεστική εξουσία εμφιλοχωρεί στην δίκη και κατά την Λ, ενδεχομένως ανατρέπει το νόμο.

Αντίστοιχα ο δικηγόρος Κ σε αντίστοιχη συνέντευξη σχετικά με τον πολιτικό χαρακτήρα της δίκης αναφέρει *«Προφανώς και έχει. Θέλω να πω ότι οι σκέψεις τις οποίες κάνει ο κανένας όταν αναλαμβάνει μια τέτοια υπόθεση είναι αυτές και ότι βεβαίως δεν έχει να αναμετρηθεί με μια δικογραφία και με νομικά επιχειρήματα μόνο, έχει να αναμετρηθεί με όλο το πλέγμα της εξουσίας, τα μέσα ενημέρωσης, τις πολιτικές παρεμβάσεις και τα πάντα.»*

Και στις δύο συνεντεύξεις των δικηγόρων αυτό που εντοπίζεται είναι ο πολιτικός χαρακτήρας της δίκης και της δίωξης, η οποία επηρεάζεται από εξωγενείς

παράγοντες, δεν ανάγεται λοιπόν σε μια στεγανή νομική διαδικασία, αν και δεν μπορώ να ισχυριστώ ότι υπάρχει κάποια στεγανή νομική δίκη, που δεν ενέχει πολιτικά στοιχεία, στην περίπτωση, όμως, αυτή τα στοιχεία αυτά δεσπόζουν. Η εξουσία, το κράτος παίρνει μια αόρατη, φαντασματική διάσταση, αποτελεί μια «συλλογική ψευδαίσθηση» (Agextaga 2003:400) και αναδύεται μέσα στην δίκη αυτή. Στο λόγο τους δεν εμφανίζεται η αντίληψη της άσκησης της εξουσίας από τα ίδια τα άτομα και από το ίδιο το δικαστήριο, αλλά από μια εξωτερική άρρητη δύναμη. Η λειτουργία και ο ρόλος του δικαστηρίου ως φορέα της εξουσίας απουσιάζει, αλλά εντοπίζεται η έμμεση επιρροή της πολιτικής εξουσίας στην δικαστηριακή διαδικασία. Από την μία πλευρά δεν θεωρείται το δικαστήριο ένα ουδέτερο πεδίο και από την άλλη δεν εντοπίζεται με έναν άμεσο τρόπο ο ρόλος των δικαστών ως υποκειμένων, φορέων της εξουσίας, παρά εμμέσως.

Μέσα, λοιπόν, από τη διαδικασία οριοθέτησης του πολιτικού και την απόδοση σε αυτό ποινικής διάστασης τελείται η οριοθέτηση της πολιτικής δραστηριότητας και βίας. Όπως η Τζούντιθ Μπάτλερ υπογραμμίζει «διάφορα είδη βίας αποκαλούνται «τρομοκρατία», όχι επειδή υπάρχουν ποιότητες βίας που διακρίνονται η μία από την άλλη, αλλά ως ένας τρόπος να χαρακτηρίζεται η βία που ασκείται από αρχές, ή στο όνομα τους, που θεωρούνται παράνομες από τα εγκαθιδρυμένα κράτη... Έτσι, η χρήση του όρου «τρομοκρατία» επιδιώκει να απονομιμοποιήσει συγκεκριμένες μορφές βίας που διαπράττονται από μη κρατικο-κεντρικές πολιτικές οντότητες, ενώ ταυτόχρονα καθαγιάζει τη βίαιη αντίδραση των εγκαθιδρυμένων κρατών.» (2009:151-2).

3.3 *Ξε-μαθαίνοντας το δίκαιο*

Η δίκη αυτή, στα πλαίσια της πολιτικής της διάστασης και εξαιρετικής νομοθεσίας, δημιουργεί στα μέρη που μετέχουν, πλην του εισαγγελέα και των δικαστών, οι οποίοι διαμορφώνουν την δικαστική κρίση, μια αίσθηση αναπροσδιορισμού του δικαίου, ως νομική ενότητα και ιδίως του ποινικού δικαίου. Αυτό εντοπίζεται ιδιαίτερα στο πρόσωπο των νομικών, καθώς αναιρούνται όσα έχουν διδαχθεί ή έχουν αποτελέσει αντικείμενο της δικηγορικής τους εμπειρίας. Ταυτόχρονα, μιαν άλλη κατηγορία που βρίσκεται σε κρίση ως προς την δικαιοσύνη

ως μηχανισμό είναι αυτή των γονέων των κατηγορουμένων. Οι δικαιολογικές προσδοκίες των οποίων ανατρέπονται ή τίθενται υπό διαπραγμάτευση στη βάση της εμπειρίας τους κατόπιν της δίωξης των παιδιών τους.

3.3.1 Η διαδικασία για τους νομικούς

Η δικηγόρος Λ, σχετικά με την δίκη τονίζει στην ημιδομημένη συνέντευξη που μου έδωσε: *«Ναι, γιατί γενικά απαγορεύεται οποιαδήποτε τέτοια αλληλεπίδραση άλλων εξουσιών στη δικαστική. Εδώ ξέρεις ότι πρέπει να συνυπολογίσεις ότι ναι τα στοιχεία που έχω είναι αυτά, κανονικά δεν θα έπρεπε να προφυλακιστείς και δεν θα προφυλακίζόσουν. Επειδή, όμως, είναι έτσι η κατάσταση. Επειδή αυτή η υπόθεση έχει λάβει αυτή τη δημοσιότητα. Επειδή εσένα σε παρουσιάζουν έτσι. Δηλαδή, στις άλλες υποθέσεις δεν ψάχνεις τα δημοσιεύματα του Τύπου να δεις τι εικόνα δίνει η ασφάλεια για τον κατηγορούμενο για να προβλέψεις περίπου.»*. Εντοπίζεται, λοιπόν, από την Λ ότι το καθεστώς της εξαίρεσης περνάει μέσα από το σπάσιμο του διαχωρισμού της τριμερούς διάκρισης των εξουσιών και τη συναίρεσή τους. Οι μηχανισμοί της εκτελεστικής εξουσίας εισχωρούν μέσα στην δικαστηριακή πρακτική, καθορίζουν την επιτέλεση της δικαστικής εξουσίας, το αποτέλεσμά της και ακυρώνουν τις αρχές του κράτους δικαίου και της δίκαιης δίκης. Στη συνέχεια η δικηγόρος Λ επισημαίνει σχετικά με το νομικό πλαίσιο: *«Το πρόβλημα δεν είναι ότι αυστηροποιείται. Το πρόβλημα είναι ότι ο νόμος γίνεται πιο ασαφής. Αυτό είναι το πρόβλημα, δηλαδή όλοι το λένε ότι είναι πολύ αυστηρός ο νόμος. Ο νόμος δεν είναι αυστηρός, είναι ασαφής και όσο πιο ασαφής είναι ένας νόμος γίνεται πιο επικίνδυνος, όταν χωράει τα πάντα και δεν περιγράφει ουσιαστικά τίποτα, δεν είναι η αυστηρότητα το πρόβλημα του. Είναι ότι γίνεται επικίνδυνος για τον καθένα, όταν ουσιαστικά καταργεί την έννοια της πράξης, γιατί το κέντρο του ποινικού δικαίου είναι ότι διώκονται μόνο πράξεις. Πατά πάνω σε πράγματα που είναι, πως το λένε, αντιληπτά στον εξωτερικό κόσμο και όχι σκέψεις, ιδέες, φρονήματα και όλη την περιφέρεια. Όταν όλη αυτή την περιφέρεια στην κάνει αυτόνομο κακούργημα εκεί υπάρχει πρόβλημα, τεράστιο. Δηλαδή, αλλάζει όλη τη δομή του ποινικού δικαίου, αυτό είναι το πρόβλημα αυτού του νόμου. Γενικεύεται και ξεφεύγει από τις πράξεις, όταν σου λέει ότι όποιος με σκοπό να στραφεί κατά του πολιτεύματος, που είναι ούτως ή άλλως κάτι ευρύτατο, και των δομών του κράτους, που είναι ούτως ή άλλως κάτι ευρύτατο, και με τρόπο αντικειμενικό. Όλα αυτά τα κριτήρια*

είναι ασαφή. Κάνει κάποιος μια σειρά αδικήματα που είναι όλα του ποινικού δικαίου συν συγκροτεί και ομάδα (αφορά το ξεχωριστό έγκλημα της συγκρότησης τρομοκρατικής οργάνωσης) για να κάνει αδικήματα, για να ανατρέψει το πολίτευμα. Ε τι 'ναι αυτό; Που είναι η πράξη;». Τονίζεται η εισροή του στοιχείου της πολιτικής ιδεολογίας και ταυτότητας στην ποινική δικαιοσύνη με αποτέλεσμα να γίνεται αντικείμενο της ποινικής διαδικασίας. Τα δύο αυτά στοιχεία στοιχειοθετούν την αποστοίχιση από αυτό που γίνεται αντιληπτό ως ποινικό δίκαιο και αυτό στα πλαίσια του κυρίαρχου νομικού πολιτισμού, πρόκειται για μια δομική αλλαγή του ποινικού δικαίου, το οποίο από δίκαιο πράξεων καθίσταται δίκαιο φρονημάτων.

Το ίδιο το άρθρο 187^A του Ποινικού Κώδικα στην παράγραφο 4 προβλέπει την δεκαετή κάθειρξη για την συγκρότηση ή ένταξη σε τρομοκρατική οργάνωση που έχει σκοπό την επιδίωξη τέλεσης των προβλεπομένων στο άρθρο αυτό εγκλημάτων. Τιμωρεί κατά αυτό τον τρόπο την πρόθεση και όχι την πράξη αναφέροντας στο τελευταίο εδάφιο ότι η μη τέλεση πράξεων αποτελεί ελαφρυντική περίπτωση, αφήνοντας στον δικαστή την κρίση για το πώς θα την εφαρμόσει. Το κρίσιμο, όμως, είναι ότι είναι ποινικά αδιάφορο αν η πράξη τελέστηκε αρκεί η πρόθεση, ποινικοποιώντας την και διευρύνοντας σε μεγάλο βαθμό την δυνατότητα ποινικής δίωξης και καταδίκης των πολιτικών φρονημάτων.

Ένα άλλο σημείο που υπογραμμίζει η Λ είναι ότι *«Από τη μία πλευρά, χάνεται η κοινή λογική και από την άλλη πλευρά, χάνεται το μέτρο. Δηλαδή καμιά φορά και αυτά που λέμε ότι δεν έχουν ξαναγίνει είναι πράγματα που συμβαίνουν κάθε μέρα στις δίκες και ξαφνικά όλα μας ενοχλούν σε αυτές τις δίκες. Γιατί αυτές οι δίκες, αν έχουν ένα στοιχείο διαφορετικό από τις άλλες, είναι ότι έχουν πολύ πιο πολυτελείς διαδικασίες. Καλά αυτό το δικαστήριο είχε μια πρωτοτυπία στα πάντα... Το δικαστήριο έφτασε στα όρια της αρνησιδικίας, δεν έκανε δηλαδή τίποτα απολύτως. Αυτή η δίκη έπρεπε να κρατήσει δύο μήνες, όχι έξι. Ήταν, σχεδόν, άνευ περιεχομένου, είχε πολύ ελάχιστο περιεχόμενο για να κρατήσει τόσον καιρό και για αυτό δεν έχεις τίποτα να θυμηθείς πραγματικά από αυτή τη δίκη. Δεν έγινε τίποτα. Δεν τέθηκαν καν ζητήματα, ούτε νομικά, ούτε ουσιαστικά. Δηλαδή, προηγούμενες τέτοιες δίκες είχαν μια ουσία, γινόντουσαν δέκα μήνες, αλλά δέκα μήνες γινότανε μια μάχη. Εδώ πέρα έτσι περάσαμε*

τον καιρό μας.» Διαγράφεται, λοιπόν, μια αφήγηση κατά την οποία η δίκη αυτή δεν είχε ουσιώδεις διαφορές από κάθε άλλη ποινική δίκη, πέρα από το γεγονός ότι γινόταν κάτω από τον τίτλο της τρομοκρατίας, παρέχοντάς της μια διακριτική μεταχείριση, μια «πολυτέλεια», καθώς στο όνομα της καταπολέμησης της τρομοκρατίας έπρεπε να δοθεί ειδικό βάρος, ο χρόνος που αυτή θα διήρκε για να νομιμοποιηθεί εν συνεχεία και το αποτέλεσμά της. Σε σχέση μάλιστα με άλλες δίκες τρομοκρατίας την αξιολογεί ως κενή περιεχομένου, καθώς το ουσιαστικό της αντικείμενο και το μέγεθος των πράξεων που κρίνονταν ήταν μικρό σε σύγκριση με άλλες υποθέσεις, όπως τις 17 Νοέμβρη ή του ΕΛΑ. Επεβλήθη, όμως, αυτή η «πολυτέλεια» εξαιτίας της πολιτικής διάστασης που αυτή η δίκη είχε, έπρεπε να φανεί ότι είχε αντικείμενο.

Ο δικηγόρος Κ, αριστερών πεποιθήσεων και δραστηριοποιούμενος στην εξωκοινοβουλευτική αριστερά, σημειώνει, αντίστοιχα, σε σχέση με την δική του εμπειρία από την δίκη, τη διαφοροποίηση του δικαίου από την βιωμένη εμπειρία που έχει επ' αυτού, από περιπτώσεις που δεν υπάγονται στην κατηγοριοποίηση της τρομοκρατίας: *«η ιδιαιτερότητα, όσον αφορά τις άλλες ομάδες, τουλάχιστον αυτή η οποία προκύπτει από τις πράξεις που περιλαμβάνονται στη δικογραφία που εκδικάστηκε είναι ότι είναι μια από τις πολλές ομάδες, ας το πούμε ένοπλης βίας, οι οποίες με συμβολικά χτυπήματα διαμαρτυρίας προσπάθησε να εκδηλώσει την αντίθεσή της στο καθεστώς και την πολιτική του. Δεν υπάρχει κάτι άλλο ιδιαίτερο. Μπορώ να πω ότι είναι από τις πιο ελαφριές μορφές, εντός εισαγωγικών, ένοπλης δράσης που έχουν απασχολήσει τα δικαστήρια. Οφείλεις να καταλάβεις το εξής πράγμα, ότι αν δεν υπήρχε ο τρομονόμος οι άνθρωποι αυτοί δεν θα είχανε καν παραπεμφθεί για καμία πράξη. Θα ήτανε εφικτή η εφαρμογή μόνο των άρθρων για τις εκρήξεις και τις εκρηκτικές ύλες του Ποινικού Κώδικα, χωρίς να μπορεί να υπάρχει αυτοτελής ποινική τιμώρηση για οποιαδήποτε ενέργεια, άποψη σε προπαρασκευαστικό στάδιο, όπως η συγκρότηση της τρομοκρατικής οργάνωσης ή η αναβάθμιση των κατηγοριών σύμφωνα με τις διακεκριμένες επιβαρυντικές περιστάσεις του τρομονόμου. Η υπόθεση αυτή, εάν είχε συμβεί σε χρόνο που δεν ισχύει το άρθρο 187^Α του Ποινικού Κώδικα ή το 187, ή οποιοσδήποτε από τους τρομονόμους που ίσχυσαν κατά καιρούς στην Ελλάδα, με δεδομένο ότι δεν θα προέκυπταν στοιχεία για τις εκρήξεις και την κατασκευή των*

εκρηκτικών υλών, θα αθωώνονταν όλοι και φυσικά δεν θα τολμούσε δικαστήριο με δακτυλικά αποτυπώματα σε κινητά στοιχεία, ή με μόνο στοιχείο, προσωπικές και φιλικές σχέσεις να απαγγείλει κατηγορίες». Κατά τον Κ, αναδεικνύεται η αναβαθμισμένη διάσταση της ποινικής καταστολής, καθώς θεωρεί ότι υπάρχει έλλειψη αποδεικτικών στοιχείων, όπου υπό διαφορετικές, υπό «κανονικές» συνθήκες, έξω από τις εξαιρετικές διατάξεις που θεσπίζει ο τρομονόμος, η δίκη αυτή θα είχε ως αποτέλεσμα την αθώωση των κατηγορουμένων. Εντοπίζει μια διαφορετικότητα στην παρούσα περίπτωση, η οποία έγκειται στην εισαγωγή διαφορετικών κριτηρίων, για την αποδοχή του αξιόποινου της συγκεκριμένης περίπτωσης, η οποία απέχει από την συνήθη αντιμετώπιση αντιστοίχων περιπτώσεων. Παράλληλα, διακρίνει τη δράση της ΣΠΦ, από άλλες ομάδες ένοπλης βίας, όπως τις ονομάζει, και την θεωρεί ελαφριάς μορφής συγκριτικά με όσες έχουν αντίστοιχα βρεθεί στο εδώλιο του κατηγορουμένου.

Ένα από τα πράγματα που μου έκαναν ιδιαίτερη εντύπωση ήταν ότι εγώ η ίδια, ως ασκούμενη δικηγόρος, αισθανόμουν ότι όσα έμαθα στη σχολή μεταλλάσσονταν σε αυτή τη δίκη. Είχα, γενικά, κατά νου ότι η θεωρητική γνώση που παρέχεται στη σχολή θα είχε απόσταση από την πρακτική αντιμετώπιση των πραγμάτων, αλλά η κατάσταση της δίκης, οι κρίσεις του δικαστηρίου απείχαν ακόμη περισσότερο από αυτό το συμπέρασμα, κάνοντας το χάσμα θεόρατο. Και αυτό ήταν κάτι που το παρατηρούσαν και άλλοι νέοι του επαγγέλματος, οι ασκούμενοι των δικηγόρων για παράδειγμα. Οι αποδείξεις που προσφέρονται και στις οποίες στηρίχθηκε η απόφαση μου φάνηκαν μηδαμινές και όχι σοβαρές. Βέβαια, η εικόνα αυτή μου δημιουργήθηκε δίχως να έχω παρακολουθήσει ένα σημαντικό κομμάτι της αποδεικτικής διαδικασίας, αυτό των καταθέσεων των μαρτύρων κατηγορίας. Παρόλα αυτά, η διαδικασία, η αγόρευση του εισαγγελέα και οι ερωτήσεις των δικαστών σε μάρτυρες και κατηγορούμενους μου έδιναν την αίσθηση ότι ο κατηγορούμενος ήταν υπεύθυνος να ανατρέψει την κατηγορία για να κριθεί αθώος, ως εκ τούτου γινόταν μια αντιστροφή του τεκμηρίου της αθωότητας. Επίσης, η συνεχής απόρριψη των ενστάσεων των δικηγόρων σε διάφορα νομικά ζητήματα, όπως η πλαστότητα και αναλήθεια εγγράφων, η παρανομία των άρσεων απορρήτου επικοινωνίας και η παραβίαση των προσωπικών δεδομένων των κατηγορουμένων με την προβολή των

φωτογραφιών τους από προσωπικές στιγμές, μου φαινόταν μάταια. Από τους δικηγόρους ήταν σαν να προβάλλονταν στα πλαίσια της νομικής τους υποχρέωσης για υπεράσπιση των κατηγορουμένων και όχι γιατί έκριναν ότι υπήρχε πιθανότητα να τις κάνει δεκτές το δικαστήριο. Παρά ταύτα, ακόμη και η μάταιη προβολή των ενστάσεων μπορεί να μην είχε άμεσο αποτέλεσμα, αλλά να επενεργούσε εξ αντανακλάσεως λόγω της καθυστέρησης της πραγμάτωσης της εξαιρετικής μεταχείρισης. Ήταν περισσότερο μια τεχνική διαχείρισης της δίκης, παρά ένας νομικός χειρισμός, όπως είχαμε διδαχθεί σε επίπεδο σχολής.

3.3.2 Οι γονείς μπροστά στην διάψευση των δικαιοπολιτικών προσδοκιών τους

Οι γονείς των κατηγορουμένων βρίσκονταν υπό καθεστώς σύγχυσης, καθώς βίωναν μια πρωτόγνωρη εμπειρία, η οποία αναδιοργάνωνε και διαπραγματευόταν τις αντιλήψεις τους περί δικαιοσύνης και πολιτικής.

Η βία που το κράτος ασκεί, δια μέσου της εξαίρεσης, επιδρά και στους γονείς των κατηγορουμένων με έναν τρόπο όπου οι οικειοποιήσεις, οι συμβάσεις της συμβολικής τάξης στις οποίες είχαν αναφορά, αν δεν γκρεμίζονται, σείονται, θέτοντας υπό διαπραγμάτευση τα σημεία αναφοράς τους.

Η στάση των γονιών δεν είναι ομοιογενής και ακόμη και σε ατομικό επίπεδο διέρχεται από διάφορα στάδια. Ο πατέρας του Ζ στην κατάθεσή του ως μάρτυρας υπεράσπισης εκφράζει την απορία του για την δίωξη του παιδιού του: *«Δεν μπορώ να κατανοήσω τις συγκεκριμένες κατηγορίες. Για τα αποτυπώματα είναι μέσα; 14μήνες από την εφηβεία του!!»*, καθώς τα όσα στοιχειοθετούν την κατηγορία φαίνονται στα μάτια του παράλογα και ακατανόητα, με έναν τρόπο άδικο και εξωπραγματικά. Σε ένα από τα διαλείμματα της δίκης, μπαίνοντας στην αίθουσα, καθώς οι δικαστές είχαν επιστρέψει στις θέσεις τους, τον φωνάζω να μπει στην αίθουσα γιατί είχε ξεκινήσει ξανά η διαδικασία. Η απάντησή του *«Τι να παρακολουθήσω; Το θέατρο; Αφού είναι στημένο»* εκφράζει την δική του διάψευση από την διαδικασία, αφού η διαδικασία δεν είναι κατά αυτόν πραγματική, αλλά επίπλαστη, ένα θέαμα. Το στοιχείο της δικαιοσύνης απουσιάζει από την αίσθησή του για την διαδικασία. Παρόλα αυτά όταν ο λόγος του εκτίθεται μπροστά στο δικαστήριο παρουσιάζει ένα άλλο πρόσωπο εκθειάζοντας την Αντιτρομοκρατική υπηρεσία: *«Θεωρώ αυτή την υπηρεσία, ότι είναι*

μια υπηρεσία με άριστο προσωπικό». Είναι, μάλιστα, από τους λίγους γονείς που έχουν επαφή με τους αστυνομικούς που επιτηρούν την διαδικασία. Στα διαλείμματα, ενίοτε, πήγαινε προς το μέρος τους και συζητούσε σε χαλαρό τόνο. Η συμπεριφορά του αυτή ενέχει μια αντίφαση, από την μια πλευρά παρουσιάζεται να έχει χάσει την εμπιστοσύνη του στη δικαιοσύνη και της αποδίδει μια εικονικότητα, και από την άλλη εκφράζει συμπάθεια προς τις διοικητικές αρχές, με έναν τρόπο που ίσως να λειτουργεί και ως παράκληση, μια προσπάθεια με τον καλό του τρόπο και λόγο να εξαγνίσει το δικαστήριο, προς όφελος του παιδιού του.

Η διάγνωση των δικαιοπολιτικών προσδοκιών των γονέων αναδύεται και στην περίπτωση της προβολής φωτογραφιών των κατηγορουμένων από προσωπικές στιγμές. Ο πατέρας του κατηγορουμένου Μ, ο οποίος έχει αναλάβει την πολιτική ευθύνη για συμμετοχή στην ΣΠΦ αρνούμενος την εξουσία του δικαστηρίου και ο οποίος απουσιάζει από την δίκη, όταν τίθεται από την δικηγόρο Ι το ερώτημα από που προέκυψε ο τεχνικός εξοπλισμός για την προβολή, που βρέθηκαν τα κονδύλια και ποια τα κριτήρια για να μην διατεθούν τα κονδύλια για την μαγνητοφώνηση της δίκης, αναφωνεί *«φυσικά και είναι πολιτικά (για τα κριτήρια)»* πριν προλάβει να τελειώσει την πρότασή του η Πρόεδρος αναζητά ποιος ήταν αυτός που φώναξε. Ο πατέρας του Μ σηκώνεται και λέει το όνομά του και προσθέτει ως κατηγορώ προς το δικαστήριο *«Εδώ το παιδί μου δικάζεται ερήμην εξαιτίας αυτής της απόφασης. Γιατί δεν είναι αλήθεια;!»*. Ο πατέρας αναγνωρίζει τη δικαιοσύνη του αιτήματος των κατηγορουμένων και του παιδιού του, οι οποίοι στην πρώτη συνεδρίαση του δικαστηρίου αποχώρησαν. Το φταίξιμο, λοιπόν, για την μη παρουσία του παιδιού και τη μη υπεράσπισή του στη δίκη αποδίδεται στο δικαστήριο. Κρίνει ότι το δικαστήριο λειτουργεί με δύο μέτρα και δύο σταθμά, αναλόγως των σκοπιμοτήτων που θέλει να εξυπηρετήσει. Λησμονεί κατ' επιλογή ότι η απουσία του παιδιού του οφείλεται και στην δική του απόφαση να κρατήσει μια συγκεκριμένη στάση, το αντιμετωπίζει ακόμα σαν παιδί.

Σε μια διακοπή της δίκης, αναμένοντας την απόφαση των δικαστών επί της ένστασης των κατηγορουμένων για την μη προβολή των φωτογραφιών, στέκομαι στο διάδρομο και καπνίζω μαζί με την μητέρα του κατηγορουμένου Η, η οποία εκφράζει

την ανησυχία της για την περίπτωση που θα προβάλλονταν οι φωτογραφίες, κατά την οποία και δεν θα προσέρχονταν τα παιδιά (οι κατηγορούμενοι), αφού η απουσία τους αυτή θα μπορούσε να οδηγήσει στην φυλάκισή τους ξανά, λόγω παράβασης των περιοριστικών όρων της αποφυλάκισης τους. Μου εκθέτει την δική της άποψη για το δικαστήριο και τη δίωξη: «Υπάρχει ένα κενό, μια σιωπή από τα μέσα ενημέρωσης και τους δημοσιογράφους, γιατί δεν έχει πια κάτι ενδιαφέρον, κάτι πιασάρικο. Δεν έχουν ηθική οι δικαστές, τους φέρνουν σε αυτή τη δύσκολη θέση (λόγω της επικείμενης προβολής). Δεν κάνουν κάτι για να τους κερδίσουν. Δεν θα τους εμπιστευτούν τα παιδιά μετά. Ακόμη και ο εισαγγελέας με την πρόεδρο τσακώνονται για το αν και ποιες φωτογραφίες θα δείξουν. Θα το βρουν από τα παιδιά τους!». Στην αφήγηση αυτή εμφανίζεται και πάλι αυτή η παλινδρόμηση μεταξύ του αν από τους δικαστές ασκείται δικαιοσύνη, αν η ηθική τους, στην συγκεκριμένη περίπτωση, τους επιτρέπει να ασκήσουν δικαιοσύνη και ότι οι δικαστές δεν προσπαθούν να εμπνεύσουν εμπιστοσύνη στους κατηγορούμενους ως προς τη διαδικασία και την απονομή της δικαιοσύνης. Καταλήγει, λοιπόν, μέσα από αυτή την παλινδρόμηση στον αφορισμό των δικαστών και στην πιθανότητα τιμωρίας τους από τα ίδια τους τα παιδιά. Μάλιστα, η κόρη της προέδρου είχε αποτελέσει αντικείμενο φημών ότι ήταν εξαρτημένη από τα ναρκωτικά, ότι ήταν «πρεζάκι». Αυτή η φήμη αναπαραγόταν, δίχως να γνωρίζουμε το αν όντως ήταν πραγματικότητα, αλλά είχε μια λειτουργία απαξίωσης της προέδρου, αφού, στα πλαίσια αυτής της αφήγησης, δεν ήταν ικανή μάλιστα, είχε αποτύχει. Ως εκ τούτου ήταν εκδικητική, πικρόχολη και όχι ικανή να κρίνει, αλλά να κριθεί. Ταυτόχρονα, γονείς και ακροατήριο δημιουργούν μία άλλη κατηγορία, αυτή του ναρκομανή, η οποία έρχεται σε αντίθεση με τον τρομοκράτη που ήταν το αντικείμενο της δίκης. Εμφανίζεται μια άλλη μη κανονικότητα που μπορούσε να λειτουργήσει ως αντίπαλο δέος, χρησιμοποιώντας τον ίδιο μηχανισμό κατηγοριοποίησης και απαξίωσης. Αφού οι γονείς δεν μπορούν με κάποιο τρόπο να αποτρέψουν το δικαστήριο από την καταδίκη των παιδιών τους, τη δικαιοσύνη από την εφαρμογή της αδικίας, χρησιμοποιούν αυτή τη φήμη για να αποδοθεί «θεία δικαιοσύνη» στο πρόσωπο της προέδρου που τους αδικεί.

Η αντίδραση των γονέων στα όσα ελάμβαναν χώρα μέσα στο δικαστήριο έπαιρνε και την μορφή ψιθύρων, σχολίων στα όσα εκτυλίσσονται και λέγονταν στη δίκη.

Σχολιάζεται, για παράδειγμα, με ειρωνεία η καθυστέρηση των δικαστών να επιστρέψουν από τη διάσκεψη στην οποία βρίσκονται για να κρίνουν το αν θα γίνει μια ένσταση δεκτή «*Δουλεύουν σκληρά οι άνθρωποι*», αντίστοιχα προκαλεί τα γέλια των γονέων η ανάγνωση των προκηρύξεων της ΣΠΦ από την πρόεδρο του δικαστηρίου. Ειδικότερα, η μητέρα του Ξ⁸⁷ διαχειρίζεται την συνθήκη στην οποία βρίσκεται και κυρίως τη σύγκρουση με το γεγονός ότι το παιδί της δικάζεται δίχως να υπερασπίζεται τον εαυτό του, διαφωνώντας με αυτή του την επιλογή, μέσα από την σταθερή της παρουσία στη δίκη. Η μητέρα αυτή καταγράφει την κάθε στιγμή της δίκης κρατώντας πρακτικά, γιατί «μπορεί να χρησιμεύσουν στον δικηγόρο» και συμμετέχει με τον σχολιασμό διαφόρων φράσεων του εισαγγελέα και των δικαστών, κυρίως μέσω της ειρωνείας. Η ειρωνεία λειτουργεί ως αποσυμπιεστικός παράγοντας για μια κατάσταση, η οποία έχει εκφύγει των δυνατοτήτων της και ως ένα «όπλο του αδύναμου» (Scott 1985) στα όσα ο λόγος του δικαστηρίου προσπαθεί να καθιερώσει ως αλήθεια.

Μέσα από την βίωση αυτής της διάψευσης των δικαιολογητικών τους προσδοκιών οι γονείς αμφιταλαντεύονται ανάμεσα στην αποδοχή της δικαιοσύνης και στην αντίσταση απέναντι σε αυτήν, την οποία βλέπουν να εξελίσσεται ενώπιόν τους. Η κατάστασή τους αυτή διαπερνάται από το στοιχείο της ειρωνείας και της «αντίστασης του ψιθύρου» μέσα στο πλαίσιο της δικαστηριακής διαδικασίας. Αυτός ο ψίθυρος σπάει και αρθρώνεται σε λόγο στην συνέντευξη τύπου που διοργάνωσαν γονείς και συνήγοροι ακριβώς μετά την απόφαση, διατυπώνοντας την απογοήτευσή τους από την δικαστική εξουσία για την απόσχιση της από την έννοια της Δικαιοσύνης.

⁸⁷ Ο κατηγορούμενος Ξ δεν έχει αναλάβει πολιτική ευθύνη ως μέλος της ΣΠΦ, αλλά δεν προσέρχεται στο δικαστήριο, με εξαίρεση στην απολογία του.

Επίλογος

«Επικίνδυνο θεωρείται αυτό που κρίνεται ως επικίνδυνο από το κράτος' έτσι, για μία ακόμα φορά, το κράτος διατυπώνει τι είναι επικίνδυνο και, διατυπώνοντάς το, εγκαθιδρύει τις συνθήκες για τη δική του δυνατότητα να προκαταλαμβάνει και να σφετερίζεται το νόμο, μια έννοια του νόμου την οποία έχει ήδη σφετεριστεί μέσω του τραγικού και πιστού αντίγραφου μιας δίκης» (Μπάτλερ 2009: 137)

Με την εργασία αυτή επιχειρήθηκε να γίνει μια διεπιστημονική προσέγγιση του φαινομένου της δίκης στα πλαίσια της κατάστασης εξαίρεσης. Αυτή η έρευνα αποτελεί μια προσπάθεια αντίληψης των δικαιοϊκών και πολιτικών φαινομένων μέσα από το πρίσμα και τα εργαλεία της ανθρωπολογίας. Η επιτόπια έρευνα σε αυτή την περίπτωση δίνει χώρο για την μελέτη της επιτέλεσης της κατάστασης εξαίρεσης, των σχέσεων εξουσίας που αναπτύσσονται στα πλαίσια της δικαστηριακής αίθουσας και τις τελετουργικές εκφάνσεις που αυτή λαμβάνει για να μετασχηματίσει την πολιτική πραγματικότητα και να ενισχύσει την εξουσία.

Μέσα από την επιτόπια έρευνα στα πλαίσια της δίκης αυτής μπόρεσαν να μελετηθούν όλες αυτές οι πτυχές της, οι οποίες δεν θα μπορούσαν να ανακύψουν από την μελέτη των πρακτικών ή της απόφασης που θα αποτελούσε μια διαμεσολαβημένη αποτύπωση των όσων εκτυλίχθηκαν, έχοντας υποστεί μεταγραφή σε πολλαπλά επίπεδα. Με αυτό τον τρόπο έγινε δυνατή η μελέτη της λεπτομέρειας, η οποία σε κάθε άλλη περίπτωση θα απουσίαζε ή θα εμφανιζόταν υπό άλλη μορφή.

Ο Allen Feldman στην μελέτη του για την πολιτική βία στην Ιρλανδία παρατηρεί ότι «Η βία αλλάζει τον υπολειμματικό χαρακτήρα αυτού του συστήματος υλικής αναφοράς και αποσπά αυτόν τον τομέα από τις οικειοποιήσεις, τις συμβάσεις της συμβολικής τάξης» (1991:79). Η επιτόπια αυτή έρευνα μας δίνει τη δυνατότητα να διαγράψουμε την εμφάνιση και λειτουργία της κυρίαρχης βίας, μιας βίας που

λειτουργεί και πέρα από την υλική έκφρασή της, να δούμε πως μέσα από την πολιτική τελετουργία της δίκης ανατάσσει αυτές τις οικειοποιήσεις και συμβάσεις της συμβολικής τάξης, έχοντας ως αποτέλεσμα το κάθε πρόσωπο που ενεπλάκη σε αυτή να διέρχεται αυτής διαφορετικό. Οι κατηγορούμενοι βαπτίστηκαν τρομοκράτες, οι γονείς απώλεσαν την εμπιστοσύνη τους στη δικαιοπολιτική τάξη, οι δικηγόροι επιβεβαίωσαν τους φόβους τους για την φύση και λειτουργία της διαδικασίας αυτής και την αλλαγή του νομικού οπλοστασίου.

Ταυτόχρονα η τελετουργία της δίκης παράγει αποτελέσματα όχι μόνο για τους συμμετέχοντες, αλλά παράγει γνωσιακά μηνύματα για το σύνολο του πολιτικού σώματος. Στο πιο πάνω Κεφάλαιο 2 κατέδειξα με ποιο τρόπο μέσα από την αντιτρομοκρατική νομοθεσία συγκεκριμένες, κατά περιόδους, κατηγορίες πολιτών κρίνονται επικίνδυνοι από τα κράτος, δημιουργώντας μια ιστορική κουλτούρα της εξαίρεσης που λειαιώνει το έδαφος για τη σημερινή εκδοχή της κατάστασης εξαίρεσης. Σε συνδυασμό με το Κεφάλαιο 3 αναδείχθηκε πως στοιχειοθετήθηκε η κατηγορία του τρομοκράτη ως επικίνδυνου πολίτη μέσα από την δίκη της ΣΠΦ. Μετά από αυτή την δίκη αυτή θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι τρομοκράτης καθίσταται ο πολιτικός αντίπαλος, όχι απαραίτητως από άποψη πολιτικών δυνάμεων, ο αρνητής της συγκεκριμένης πολιτικής εξουσίας, ο αναρχικός, ο νέος, ο οποίος αμφισβητεί τις υπάρχουσες δομές.

Οι ποινές που επιβλήθηκαν, όπως έχει και ανωτέρω, αναφερθεί υπήρξαν ιδιαίτερος αυστηρές. Παρά την ένδεια του αποδεικτικού υλικού κινήθηκαν στα ανώτατα όρια που προβλέπονται στον Ποινικό Κώδικα, με αποτέλεσμα να αυστηροποιείται η νομική μεταχείριση, να αλλάζει το δικαστικό παράδειγμα και να στοιχειοθετείται με τον τρόπο αυτό μια εκστρατεία βίαιης πειθάρχησης των τυχόν ανυπότακτων στην πολιτική εξουσία και την έννομη τάξη. Η απόφαση στηρίζεται περισσότερο στην πεποίθηση των δικαστών και στην εμμονή τους σε μια προκατειλημμένη θεωρητική σύλληψη, παρά στην μελέτη της λεπτομέρειας της συγκεκριμένης υπόθεσης. Αυτό γίνεται φανερό καθώς από την απόφαση παραμένει άγνωστο ποια ακριβώς πρόσωπα, με την φυσική τους παρουσία, τέλεσαν τις πράξεις, ποιος για παράδειγμα έβαλε τους εκρηκτικούς μηχανισμούς-κατσαρόλες στο κάθε

ένα από τα παραπάνω μέρη. Το ότι το δικαστήριο καταδίκασε χωρίς να υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις που να στηρίζονται σε πειστήρια και βασισμένο στις εικασίες των αστυνομικών και ανακριτικών αρχών⁸⁸, συνιστά αλλαγή του παραδείγματος και εισαγωγή της κατάστασης εξαιρέσης.

Επιπλέον, οι δικαστές όπως προκύπτει από τις ποινές που απένειμαν και από τις πράξεις για τις οποίες καταδίκασαν τον καθέναν από τους κατηγορούμενους τράβηξαν διαχωριστική γραμμή μεταξύ των ατόμων που συμμετείχαν στη δίκη και αυτών που απείχαν, τιμωρώντας τους τελευταίους εμφανώς αυστηρότερα. Αυτό γίνεται προκλητικά εμφανές μεταξύ του τρίτου και των τέταρτου, πέμπτου και έκτου εκ των κατηγορουμένων οι οποίοι αν και ένοχοι για τις ίδιες πράξεις, έχουν πολύ διαφορετικές ποινές, ως αν ο τρίτος να τιμωρήθηκε για την απουσία του και την άρνησή του να παραστεί, για αυτή του την πολιτική επιλογή και πρακτική αντίστασης.

Στο Κεφάλαιο 3 εντοπίζω μέσα από την επιτόπια έρευνά μου την αλλαγή του παραδείγματος σε τέσσερα βασικά ζητήματα, το πρώτο είναι η αντιστροφή του βάρους αποδείξεως, όπου, πλέον, οι κατηγορούμενοι πρέπει να αποδείξουν την μη ενοχή τους, αφαιρώντας την ευθύνη από την Πολιτεία να καταδείξει της μη αθωότητα τους. Το δεύτερο σημείο έγκειται στη στήριξη της καταδίκης σε μια υπόθεση εργασίας, δίχως την πλαισίωσή της επαρκώς από αποδεικτικά στοιχεία, με αυτό τον τρόπο η αποδεικτική διαδικασία ελαστικοποιείται και χάνει την ουσίας της. Το τρίτο περιλαμβάνει την ποινικοποίηση των προσωπικών σχέσεων και των προσωπικών χαρακτηριστικών και το τέταρτο συνίσταται στην επιτέλεση της διαδικασίας με την πλήρη απουσία κατηγορουμένων και συνηγόρων, έστω και για ένα μικρό διάστημα, κάτι το οποίο δεν είχε λάβει χώρα σε ανάλογες δίκες το προηγούμενο διάστημα.

⁸⁸ Θα πρέπει να σημειωθεί ότι δεν αξιολογώ ως ισχυρό πειστήριο το αποτύπωμα πάνω σε ένα κινητό πράγμα, όπως για παράδειγμα μια σακούλα, ή ένα φύλλο της ντουλάπας στο «ύποπτο δωμάτιο», εκεί που βρέθηκε ο εκρηκτικός μηχανισμός, καθώς αυτό μπορεί να έχει αφεθεί σε χρόνο άσχετο με τον εικαζόμενο χρόνο τέλεσης της εγκληματικής πράξης ή και σε χώρο μη συνδεδεμένο με αυτή, καθώς το κινητό αντικείμενο που μάλιστα δεν είναι αυτό κάθε αυτό σχετιζόμενο με έναν π.χ. μηχανισμό, θα μπορούσε να έχει μετακινηθεί από τρίτο πρόσωπο, δίχως τη γνώση του ατόμου του οποίου το αποτύπωμα φέρει.

Τόσο κατά τη διάρκεια της έρευνας, όσο και κατά την συγγραφή της εργασίας αυτής προβληματίστηκα πολλάκις για το αν θα πρέπει ο ανθρωπολόγος να λαμβάνει θέση ή κατά πόσον την θέση του αυτή, την ταυτότητά του τελικά, την φέρει καθ' όλη τη διάρκεια μαζί του. Η ίδια η έρευνα μου έδωσε τις απαντήσεις, καθώς τα ερωτήματα που έμπαιναν γίνονταν όλο και πιο επιτακτικά. Όπως, ανέλυσα και στο Κεφάλαιο 1 σε αυτή την έρευνα υπήρξα τόσο ως νομικός, όσο ως άτομο αριστερών πεποιθήσεων, αλλά ταυτόχρονα και σαν ανθρωπολόγος, καθώς περνούσα από την μια κατάσταση στην άλλη. Προσπάθησα να μην κυριαρχεί η αντίληψή μου για το δικαστήριο και τις αστυνομικές δυνάμεις ως μηχανισμούς καταπίεσης, αλλά να ψηλαφώ τον τρόπο με τον οποίο τα εν λόγω άτομα επιτελούσαν τον ρόλο που είχαν αναλάβει και πως αυτή η επιτέλεση της εξουσίας λάμβανε χώρα. Απέφυγα να κρίνω τις αντιλήψεις των κατηγορουμένων ως ορθές ή μη, προσφιλείς ή μη, αλλά να ερευνήσω την στάση τους, το λόγο που άρθρωναν και την εμπειρία που βίωναν.

Αυτό, όμως, που αποτέλεσε το μείζον είναι το πως παρουσιάζεις και καταγράφεις αυτά τα πορίσματά σου ως ερευνητής, τι αναδεικνύεις, που εστιάζεις και τι προσφέρει η έρευνά σου. Καταλήγοντας πιστεύω ότι η δεοντολογική προσταγή προς έναν ανθρωπολόγο είναι να θέτει ένα λιθαράκι στην αντίληψη της κοινωνικής πραγματικότητας και των κοινωνικών φαινομένων. Παράλληλα πρέπει να εφαρμόσει την προσταγή της δεοντολογικής αρχής “do not harm”, η οποία έχει μεταξύ άλλων δύναται να φέρει και την έννοια της ενεργητικής δράσης του ερευνητή. Ο ανθρωπολόγος πρέπει να λάβει θέση όταν διαδραματίζονται παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όταν οι σχέσεις εξουσίας λειτουργούν καταπιεστικά, όταν τίθενται μείζονα πολιτικά ζητήματα. Πρέπει να φωτίσει τα σημεία αυτά, να τα αναδείξει και να τα φέρει στο δημόσιο λόγο, όπως, άλλοτε, έπραξε ο Philippe Bourgois.

Ισχυρίστηκα, λοιπόν, στο Κεφάλαιο 2 ότι η εξαίρεση από τον κανόνα κανονικοποιείται. Τα παραπάνω σημεία αποτέλεσαν εξαίρεση από το νόμο ως προς την διαδικασία. Αλλά, μέσα από την επιτέλεσή τους στα πλαίσια της διαδικασίας θεσμοποιούνται. Τις τελευταίες στιγμές της συγγραφής της παρούσας διπλωματικής εργασίας ένιωσα ότι οι φόβοι μου που γεννήθηκαν από την δίκη των ΣΠΦ για την μετάλλαξη του κράτους δικαίου σε κράτος εξαίρεσης και την ενδεχόμενη περαιτέρω

διεύρυνση του κράτους εξαιρέσεως, επιβεβαιώθηκαν όταν άκουσα στις 7 Φεβρουαρίου 2014 την καταδίκη από το Τριμελές Εφετείο Κακουργημάτων του Τάσου Θεοφίλου για την ληστεία στην Πάρο τον Αύγουστο του 2012, η οποία είχε ως αποτέλεσμα έναν νεκρό πολίτη. Παρά το γεγονός ότι οι μάρτυρες και οι αστυνομικοί της Αντιτρομοκρατικής δεν τον αναγνώρισαν, ότι οι αστυνομικές αρχές οδηγήθηκαν σε αυτόν από ένα ανώνυμο τηλεφώνημα και ότι το μόνο άλλο στοιχείο ήταν το DNA που βρέθηκε σε ένα καπέλο δήτην στον τόπο του εγκλήματος, το οποίο όμως καπέλο ουδέποτε καταγράφηκε σε κάποια έκθεση ερεύνης από τον τόπο του εγκλήματος, το Δικαστήριο τον έκρινε ένοχο και τον καταδίκασε σε 25 χρόνια κάθειρξης, επειδή όπως είπε ο εισαγγελέας «μοιάζει πολύ στον ένοχο»⁸⁹. Το παράδειγμα που εισήχθη με την δίκη της Συνομοσίας Πυρήνων της Φωτιάς με την δυσανάλογα αυστηρή απόφαση σε σχέση με το αποδεικτικό υλικό και την εκδίκαση στα πλαίσια μιας προκατειλημμένης θεωρητικής σύλληψης εμφανίστηκε και σε αυτή τη δίκη του Τάσου Θεοφίλου⁹⁰, επιβεβαιώνοντας το καθεστώς της εξαιρέσεως.

Η κατάσταση εξαιρέσεως ως τεχνική διακυβέρνησης βλέπουμε να διευρύνεται με μια νέα διάταξη που εισάγεται στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας με το άρθρο 12 του Ν. 4236/2014, σε εφαρμογή των άρθρων 7 και 8 της Οδηγίας 2012/13/ΕΕ της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με το οποίο καθίσταται δυνατή η άρνηση πρόσβασης στη δικογραφία και η αναστολή του αντιστοίχου δικαιώματος «αν τέτοια άρνηση είναι απολύτως απαραίτητη για την προστασία σημαντικού δημοσίου συμφέροντος, όπως στις περιπτώσεις κατά τις οποίες η πρόσβαση θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο τη διεξαγωγή έρευνας ή να βλάψει σοβαρά την εθνική ασφάλεια», αυτή μάλιστα η άρνηση δεν θεωρείται προσβολή του δικαιώματος στη δίκαιη δίκη, όπως αυτό κατοχυρώνεται από το Σύνταγμα και από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Το ζητούμενο είναι ότι η αιτία από την οποία εξαρτάται αυτή η αναστολή του νόμου δια της θέσπισης εξαιρέσεως, το σημαντικό δημόσιο συμφέρον, ο κίνδυνος κατά την διεξαγωγή της έρευνας και η εθνική ασφάλεια, είναι αόριστες νομικές έννοιες, οι οποίες μπορούν να ερμηνευθούν με πολλούς τρόπους και η εφαρμογή τους

⁸⁹ <http://www.thepressproject.gr/article/56012/O-T-Theofilou-kai-to-tekmirio-tis-athootitas>

⁹⁰ Στην δίκη αυτή είχε παραπεμφθεί μεταξύ άλλων και με την κατηγορία του μέλους στην οργάνωση ΣΠΦ.

να μην είναι ελέγξιμη. Αλλά, η ίδια αυτή η διάταξη προσβάλλει τη δίκαιη δίκη, αφού δεν νοείται δικαίωμα υπεράσπισης δίχως την πλήρη γνώση των αποδεικτικών στοιχείων τα οποία συγκροτούν την κατηγορία. Η μη πρόσβαση στη δικογραφία είχε θεσπιστεί καταρχήν απέναντι στους τρομοκράτες και τις εγκληματικές οργανώσεις, κυρίως για την διαφύλαξη της ταυτότητας των μαρτύρων κατηγορίας, αλλά και αυτή η «ειδική» διάταξη, εξαίρεση μετά από δεκατρία χρόνια διευρύνεται και κανονικοποιείται.

Ο Giorgio Agamben έχει επισημάνει τον μετασχηματισμό πρόσκαιρων και εκτάκτων μέτρων σε τεχνική διακυβέρνησης, ο οποίος απειλεί να μεταβάλει τη δομή και έννοια της παραδοσιακής διάκρισης των συνταγματικών μορφών (2007:14). Επισημάνθηκε, λοιπόν, το πώς το παράδειγμα που εφαρμόστηκε στη δίκη της ΣΠΦ αποτελεί εμβληματική μορφή αυτής της τάσης, αναπαράγεται και διευρύνεται, για παράδειγμα με την διαπόμπευση των οροθετικών γυναικών τον Απρίλιο-Μάιο του 2012 και το πώς αυτό έχει καταστεί τεχνική διακυβέρνησης που διασπείρει την αναστολή του νόμου και των συνταγματικών δικαιωμάτων στα πλαίσια του κοινωνικού και πολιτικού βίου, ανάλογα με το ποιος ή τι κρίνεται ανά συγκυρία επικίνδυνο.

Θα ήθελα να ολοκληρώσω παραθέτοντας την παρατήρηση της Judith Butler σχετικά με την οριακή ανθρώπινη φύση στο πλαίσιο της επ' αόριστον κράτησης: «Η αντιμετώπιση αυτού που λειτουργεί, για κάποιους, ως οριακή περίπτωση της ανθρώπινης φύσης αποτελεί πρόκληση να ξανασκεφτούμε την ανθρώπινη φύση. Και το να ξανασκεφτούμε την ανθρώπινη φύση αποτελεί μέρος της δημοκρατικής πορείας ενός εξελισσόμενου δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.» (2009:154).

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Abu-Lughod, L., 1991, “Writing Against Culture” in Fox, R. G. (ed.), *Recapturing Anthropology: Working in the Present*, Santa Fe: School of American Research Press, pp. 137-162.

Arextaga, B., 2003, “Maddening States”, *Annual Review of Anthropology*, Vol. 32, pp. 393-410.

Astrinaki, R., 2009, “ ‘(Un)hooding’ a Rebellion: The December 2008 Events in Athens”, *Social Text 101*, vol. 27 n.4, Winter 2009, p. 97-107 .

Bacchiddu, G., 2004, “Stepping Between Different Worlds: Reflections Before, During and After Fieldwork ”, *Anthropology Matters*, vol.6, n 2.

Berreman, G. D., 2007, “Ethics Versus ‘Realism’ in Anthropology” in Robben, A.C.G.M., Sluka, J. (ed.), *Ethnographic Fieldwork: An Anthropological Reader*, Malden, Oxford, Victoria: Blackwell Publishing, pp. 298-315.

Bierbrauer, G., 1994, “Toward an Understanding of Legal Culture: Variations in Individualism and Collectivism between Kurds, Lebanese, and Germans”, *Law & Society Review*, vol. 28, n. 2, pp. 243-264.

Blum, G., and Heymann, P., 2010, *Laws, Outlaws, and Terrorists: Lessons from the War on Terrorism*, Cambridge Massachusetts, London: The MIT Press.

Bourgois, P., 2007, “Lessons from Fieldwork in Central America” in Robben, A.C.G.M., Sluka, J. (ed.), *Ethnographic Fieldwork: An Anthropological Reader*, Malden, Oxford, Victoria: Blackwell Publishing, pp. 288-297.

Davies C., A., 1999, *Reflexive Ethnography: A Guide to Researching Selves and Others*, London; New York: Routledge.

Douzinas, C., 1999, “Human Rights at the End of History”, *Angelaki: Journal of the Theoretical Humanities*, vol. 4 n. 1, p.99-114.

Douzinas, C., 2001, “I the Irresistible Rise and Resistible Weaknesses of Human Rights”, *Angelaki: Journal of the Theoretical Humanities*, vol. 6 n. 3 December 2001, p.183-206.

Douzinas, C., 2006, “Postmodern Just Wars and the New World Order”, *Journal of Human Rights*, vol.5, p.355-375.

Eltringham, N., 2003, “‘The blind men and the elephant’ the challenge of representing the Rwandan genocide” in Caplan, P. (ed.) *The Ethics of Anthropology: Debates and Dilemmas*, London, New York: Routledge, pp. 96-112.

Feldman, A., 1991, *Formations of Violence: The Narrative of the Body and Political Terror in Northern Ireland*, Chicago and London: The University of Chicago Press.

Friedman, M. L., 1989, “Law, Lawyers, and Popular Culture”, *The Yale Law Journal*, Vol. 98, No. 8, Symposium: Popular Legal Culture (Jun., 1989), pp. 1579-1606.

Green, L., 1995, “Living in Fear” στο Nordstrom, C., Robben, A. C. G. M. (ed.), *Fieldwork under Fire: Contemporary Studies of Violence and Survival*, Berkeley: University of California Press, pp.105-128.

Hammersley, M., & Atkinson, P., 1992, *Ethnography: Principles in Practice*, London, New York: Routledge.

Katzenstein, P., 2008, *Rethinking Japanese Security: Internal and External Dimensions*, New York: Routledge.

Kenna, M., 2001, *The Social Organization of Exile: Greek Political Detainees in the 1930s*, Harwood Academic Publishers: The Netherlands.

Kellet, P., 2009, “Advocacy in Anthropology: Active Engagement or Passive Scholarship?”, *Durham Anthropology Journal*, vol. 16, no.1, pp. 22-31.

- Kertzner, D., 1988**, *Rituals, politics, and power*, Yale University Press: New Haven.
- Kovats-Bernat, 2002**, “Negotiating Dangerous Fields: Pragmatic Strategies for Fieldwork amid Violence and Terror”, *American Anthropologist*, vol.104, no.1, pp.208-222.
- Lynteris, C., 2011**, “The Greek Economic Crisis as Eventual Substitution” in Vradis, A., Dalakoglou, D., (ed.), *Revolt and Crisis in Greece: Between a Present Yet to Pass and a Future Still to Come*, Oakland, Baltimore, Edinburgh, London & Athens: AK Press & Occupy London, pp. 207-214
- Masouridou, Y., 2012**, Penalizing Social Protest in Greece through Anti-terrorism Legislation, (Άρθρο υπό δημοσίευση).
- Pollard, A., 2009**, “Fields of Scream: Difficulty and Ethnographic Fieldwork”, *Anthropology Matters*, vol. 11, n.2.
- Robben, A. C. G. M., 1995**, “The Politics of Truth and Emotion among Victims and Perpetrators of Violence”, στο Nordstrom, C., Robben, A. C. G. M. (ed.), *Fieldwork Under Fire: Contemporary Studies of Violence and Survival*, Berkeley: University of California Press, pp.81-104.
- Rosaldo, R., 1986**, “From the Door of His Tent: The Fieldworker and the Inquisitor”, στο Clifford, J. & Marcus, G.E. (ed.), *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*, Berkeley: University of California Press.
- Scheper-Hughes, N., 1993**, *Death without Weeping: Violence in Everyday Life in Brazil*, California, London: University of California Press.
- Scheper-Hughes, N., 1995**, “The Primacy of the Ethical: Propositions for a Militant Anthropology”, *Current Anthropology*, vol. 36, n. 3, pp.409-440.
- Scott, J., 1985**, *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*, New Haven: Yale University Press.

Robben, A.C.G.M., Sluka, J. (ed.), 2007, *Ethnographic Fieldwork: An Anthropological Reader*, Malden, Oxford, Victoria: Blackwell Publishing.

Turner, V., 1979, “Betwixt and Between: The Liminal Period in Rites De Passage” στο Lessa, W., A. & Vogt E., Z. (ed.), *Reader in Comparative Religion: An Anthropological Approach*, Harper & Row: New York.

Turner, V., 1995, *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*, New York: Aldine De Gruyter.

Vincent, J., 1990, *Anthropology and Politics: Visions, Traditions, and Trends*, Tucson: University of Arizona Press.

Williams, R., 1994, “Selections from Marxism and Literature” στο Dirks, N.B., Eley, G., Ortner, Sh. (ed.), *Culture/ Power/ History: A Reader in Contemporary Social Theory*, Princeton: Princeton University Press, pp. 585-608.

Zulaika, J., 2009, *Terrorism: The Self-fulfilling Prophecy*, Chicago, London: The University of Chicago Press.

Ελληνική βιβλιογραφία

Agamben, G., 2005, *Homo Sacer: Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή*, Αθήνα: Εκδόσεις SCRIPTA.

Agamben, G., 2007, *Κατάσταση Εξάιρεσης: Όταν η «έκτακτη ανάγκη» μετατρέπει την εξαίρεση σε κανόνα*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Αλιβιζάτος, Ν., 1995, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974: όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Αθήνα: Θεμέλιο.

Benjamin, W., 2002, *Για μια κριτική της βίας*, Αθήνα: Ελευθεριακή Κουλτούρα.

Βιδάλη, Σ., 1997, *Η Τρομοκρατία στην Ιταλία: Εγκληματολογική και σωφρονιστική προσέγγιση*, Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ.Ν. Σάκκουλα.

Βόγλης, Π., 2004, *Η εμπειρία της φυλακής και της εξορίας: Οι πολιτικοί κρατούμενοι στον εμφύλιο πόλεμο*, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Bourdieu, P., 2007, «Συμμετοχική αντικειμενοποίηση» στο Κυριακίδης, Γ., Μιχαηλίδου, Μ. (επιμ.), *Η προσέγγιση του Άλλου: Ιδεολογία, μεθοδολογία και ερευνητική πρακτική*, Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο, σσ. 27-52.

Γκινζμπουργκ, Κ., 2003, *Ο Δικαστής και ο Ιστορικός: Σκέψεις στο περιθώριο της δίκης Σόφρι*, Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη.

Eriksen, T. H., 2007, *Μικροί τόποι, μεγάλα ζητήματα: Μια εισαγωγή στην κοινωνική και πολιτισμική ανθρωπολογία*, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Κατσαρός, Σ., 2008, *Εγώ ο Προβοκάτορας, ο Τρομοκράτης: Η Γοητεία της Βίας*, Ιωάννινα: Εκδόσεις Ισνάφι.

Κλείτσικας Ν., Speranzoni, A., 2003, *Φαινόμενα τρομοκρατίας: ο ελληνικός νεοφασισμός μέσα από τα απόρρητα έγγραφα των μυστικών υπηρεσιών*, Αθήνα: Προσκήνιο.

Κονταξής, Θ., 2003, «Το πολιτικό έγκλημα και η δίκη της 17Ν», *Αρχαία Νομολογίας*, τόμος ΝΔ', Γεώργιος Ν. Καραγεώργος: Αθήνα

Λάζου, Β., 2011, «Κρατική βία και πολιτικός αποκλεισμός: το νομοθετικό πλαίσιο του εμφυλιακού και μετεμφυλιακού κράτους και η πολιτική του σημασία» στο Ψαρομηλίγκος, Α., Λάζου, Β., Καρτάλης, Κ. (επιμ.), *Οι μεγάλες Δίκες: Η δίκη του Μπελογιάννη*, Ιστορικά: Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, τ.10, σσ.41-53.

Λυμπεράτος, Μ., 2011, «Οι δίκες και η εκτέλεση του Νίκου Μπελογιάννη και των συντρόφων του» στο Ψαρομηλίγκος, Α., Λάζου, Β., Καρτάλης, Κ. (επιμ.), *Οι μεγάλες Δίκες: Η δίκη του Μπελογιάννη*, Ιστορικά: Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, τ.10, σσ. 54-174.

Μανιτάκης, Α., Τάκης, Α. (επιμ.), 2004, *Τρομοκρατία και Δικαιώματα: Από την ασφάλεια του κράτους στην ανασφάλεια δικαίου*, Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλας.

Μπάτλερ, Τζ., 2009, *Ευάλωτη ζωή: Οι δυνάμεις του πένθους και της βίας*, Αθήνα: Εκδόσεις νήσος –Π. Καπόλα.

Μπελαντής, Δ., 2004, *Αναζητώντας τον «ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΕΧΘΡΟ»: Διαστάσεις της αντιτρομοκρατικής πολιτικής*, Χαλάνδρι: Προσκήνιο-Αγγελος Σιδεράτος.

Πανουργιά, Ν., 2013, *Επικίνδυνοι Πολίτες: Η Ελληνική Αριστερά και η Κρατική Τρομοκρατία*, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.

Παρασκευόπουλος, Ν., 2004, «Ασφάλεια του Κράτους και Ανασφάλεια Δικαίου» στο Μανιτάκης, Α., Τάκης Α., 2004, *Τρομοκρατία και Δικαιώματα: Από την ασφάλεια του κράτους στην ανασφάλεια δικαίου*, Εκδόσεις Σαββάλα: Αθήνα, σσ. 42-58

Σαραφιανός, Δ., & Τσαϊτουρίδης, Χ., 2004, «Η υπεράσπιση της δημοκρατίας από τρομοκρατικά αδικήματα και η προάσπιση της ελευθερίας από αντιτρομοκρατικά νομοθετήματα» στο Μανιτάκης, Α., Τάκης Α., 2004, *Τρομοκρατία και Δικαιώματα: Από την ασφάλεια του κράτους στην ανασφάλεια δικαίου*, Εκδόσεις Σαββάλα: Αθήνα, σσ. 159-202.

Σταυρίδης, Σ., 2010, *Μετέωροι χώροι της ετερότητας*, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Thompson, P., 2002, *Φωνές από το Παρελθόν: προφορική ιστορία*, Αθήνα: Πλέθρον.

Φουκώ, Μ., 1991, *Η μικροφυσική της εξουσίας*, Αθήνα: ύψιλον/βιβλία .

Φουκώ, Μ., 2004, *Επιτήρηση και Τιμωρία: Η γέννηση της φυλακής*, Αθήνα: Εκδόσεις Ράππα.

Φουκώ, Μ., 2010, *Οι μη κανονικοί*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της «Εστίας», Ι.Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ & ΣΙΑΣ Α.Ε..

Χρυσόγονος, Κ., 2002, *Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα*, Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Ψαρομηλίγκος, Α., Λάζου, Β., Καρτάλης, Κ. (επιμ.), 2011, *Οι μεγάλες Δίκες: Η δίκη του Μπελογιάννη*, Ιστορικά: Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, τ.10.

Ηλεκτρονική βιβλιογραφία

ΑΑΑ-Κώδικας Δεοντολογίας Έκδοση 2009

<http://www.aaanet.org/issues/policy-advocacy/upload/AAA-Ethics-Code-2009.pdf>
(10/2/2014).

ΑΑΑ-Κώδικας Δεοντολογίας Έκδοση 2012

<http://www.aaanet.org/profdev/ethics/upload/Statement-on-Ethics-Principles-of-Professional-Responsibility.pdf> (10/2/2014).

Αλιβιζάτος, Ν., 1999, Πως το Σύνταγμα μπήκε στο περιθώριο

<http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=115281> (22/8/2012).

Γαβριηλίδης, Α., 2010, Δεκέμβρης 2008: Μια κινητή Τσαν Αν Μεν

<http://nomadicuniversality.wordpress.com/2010/12/16/%CE%B4%CE%B5%CE%BA%CE%AD%CE%BC%CE%B2%CF%81%CE%B7%CF%82-2008-%CE%BC%CE%B9%CE%B1-%CE%BA%CE%B9%CE%BD%CE%B7%CF%84%CE%AE-t%CE%B9%CE%B1%CE%BD-a%CE%BD-m%CE%B5%CE%BD/#more-3>
(15/11/2013).

Ανακριτική διείσδυση

<http://www.judex.gr/?p=1010> (13/1/2014)

Ανάληψη ευθύνης ΣΠΦ για χτύπημα σε οικία Χηνοφώτη

https://athens.indymedia.org/front.php3?lang=el&article_id=1059308 (15/1/2013)

Δελτίο Τύπου Γ.Α.Δ.Α. για συλλήψεις στις 23/9/2009

http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&lang=%27..%27&perform=view&id=2375&Itemid=451&lang= (20/2/2014)

Δημοσιοποίηση φωτογραφιών κατηγορουμένων

http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&lang='.'&perform=view&id=11913&Itemid=848&lang= (13/1/2014).

Δίκη Τάσου Θεοφίλου

<http://www.thepressproject.gr/article/56012/O-T-Theofilou-kai-to-tekmirio-tis-athootitas> (12/2/2014).

Επιθέσεις της Συνομοσίας Πυρήνων της Φωτιάς

<http://tvxs.gr/news/%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1/%CE%BF%CE%B9-%CF%83%CF%84%CF%8C%CF%87%CE%BF%CE%B9-%CF%84%CF%89%CE%BD-%C2%AB%CF%80%CF%85%CF%81%CE%AE%CE%BD%CF%89%CE%BD-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%86%CF%89%CF%84%CE%B9%CE%AC%CF%82%C2%BB> (12/2/2014)

Ευρωπαϊκή Ένωση για καταπολέμηση της τρομοκρατίας-Συνθήκη Λισσαβόνας

http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/fight_against_terrorism/index_el.htm (7/2/2014).

Ευρωπαϊκή Ένωση για καταπολέμηση της τρομοκρατίας προ της Συνθήκης Λισσαβόνας

http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/lisbon_treaty/ai0020_el.htm (7/2/2014).

Public Anthropology

<http://www.publicanthropology.org/> (5/2/2014)